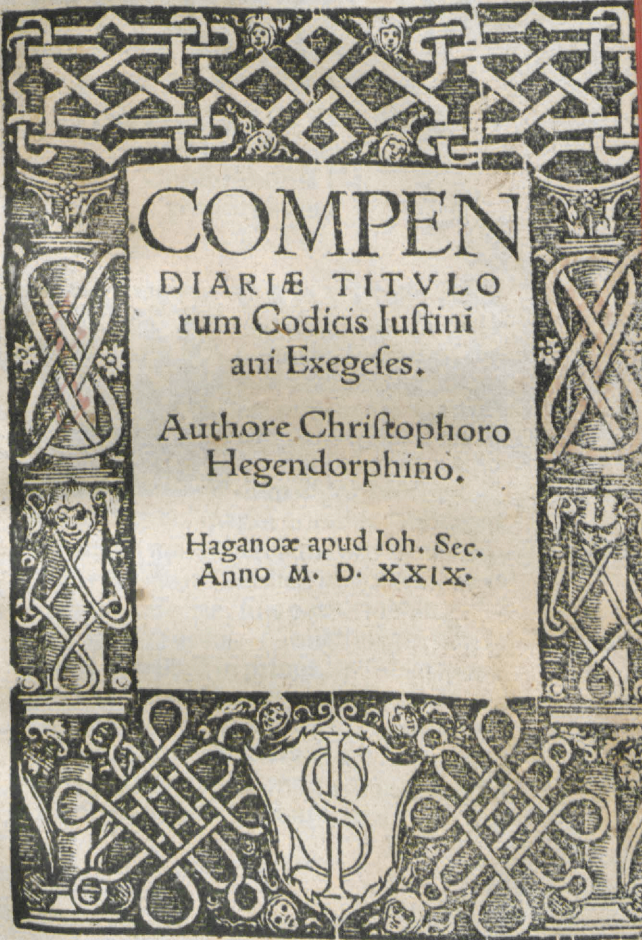

COMPEN

DIARIE TITVLO
rum Codicis Iustini
ani Exegeſes.

Authore Chriſtophoro
Hegendorphino.

Haganoæ apud Ioh. Sec.
Anno M. D. XXIX.

CLARISSIM

MO IVRISCONSULTO

LVDOVICO FACCHO, PRAE

ceptori suo charissimo,

Christophorus He

gendorphinus

S. D. P.

VAMVIS aliquādiu
istas titulum Codicis
Iustiniani Exegeset, do
ctor doctissime, nulli pr
sus nuncupare optimū
esse arbitrarer, quod
nec mihi auctori admo
dum dignę uiderentur,
quæ uiro alicui magni nominis dedicaren
tur, tamen mutaui tandem hanc sententiā,
& istas titulum Codicis interpretationes
quamuis abiectas, sine patrocinio in publi
cum prodire nolui. Mouerunt me cū alia
multa, tum illud in primis, quod certo au
guro petulantissimos quosdā nebulones
exorituros, qui gladiatorio, quod aiunt,
animo, ad me adfectaturi sunt, uia, quod
ego, qui non plus quinquennium Iuri Ci
uili operam dedi, Prouinciam exponen

A η

EPISTOLA. NVN

di titulos Iuris sumplerim, quibus hoc res-
ponsum nō dictum esse uolo, me quis non
omnibus numeris consummatum Iuriscō-
sultum, eo tamen sub te præceptore in Iure
progressum esse, ut titulos Codicis, si non
ad unguem, at mediocriter intelligam, quā-
do titulorum expositio, & ex utriusque lite-
raturę cognitione, cuius me studiosum esse
fateor, non parum pendeat. Er, ut maxi-
me in his titulis exponendis alicubi lapsus
sim, uenia me dignum esse arbitror, ut qui
non ostendendę eruditionis gratia, sed ut
& mea priuata, & publica iuuenum studio-
rum Iuris Ciuilis studia, pro mea uirili iu-
uarem, hos titulos & me expositos, in lucē
dederim. Tum quando, ut nō difficile pro-
batu est, Accursius, Bartholus, Baldus,
inter Iuris interpretes lumina, non raro in
his Codicis titulis exponēdis, ueluti in por-
tu impeerunt, quid mirum si Hegendor-
phinus alicubi in titulorum Exegesi offen-
dit? Mouerunt me & alia quā plurima, ne
istos titulos citra patrociniū alicuius emit-
terem, sed ea in præsentī referre opus non
est, maxime cum te mihi patronum eleger-
im, qui pro suo cādore, & singulari in me
beneuolentia facile omnibus calumniato-
rum insultibus, uel non rogatus obisset.
Te uero

CVPATORIA.

Te uero, mi doctissime præceptor oro, ut
laborem istum meum, quem sane magnū
in his titulis exponendis subiui, pro tua in
me beneuolentia beneuole suscipias, susce-
ptum, si forte opus erit, gnauiter defen-
das. Et hoc tibi de me persuadeas, me
si quem alium, uere & ex animo

tuum existere. Vale.
præceptor do-
ctissime.

A iij

*sero. ut exproptis
interpretatur repositum ab rpi
proptis. ut repositis interpret
tuo. ut repositis. sero. ut
aut. repositis. huc Utarinet
in rariis de hunc tit: 89.*

EXEGESES TITV.
TITVLVS
DE NOVO CODICE
FACIENDO.

IN HOC TITV
lo Iustinianus Impe
rator ostendit se no
uum quendam Co
dicem cōponi, pro
curasse, in quo præ
ter suas nouas cōsti
tutiones, etiā hæc quę
in Gregoriano, Her
mogeniano, Theodosiano Codice referan
tur, complexæ sint.

DE IVSTINIANO
CODICE
confirmando.

Summa huius tituli est, Imperator Co
dicem suum, ne ueluti Apocryphus ha
beatur, cōfirmat, et quā utilis Reipub.
Codex hic futurus sit, monstrat, & ipsum
inuulgari, & diligenter obseruari mandat.

LORVM CODICIS.
DE EMENDATIONE CO
dicis Domini Iustiniani, & se
cunda eius editione.

CVM Imperator Iustinianus secundū
priorem Codicem, & multas cōstitu
tiones edidisset, & in priore plerasq;
correxisset, hæc, cum in iam dictū Co
dicem relatæ non essent, iniunxit uiris nō
minus sapientibus, quam eloquentibus, ut
priorem Codicem interpollerent, & nuper
inuentas sanctiones inserāt, & pro
eo ac cōmodum eis uideatur,
plerasq; refingāt, ac no
uum Codicē in
publicum
edant.

A. iij

EXEGESES TITV

LIBER I

IVSTINIANI.

De summa Trinitate, & fide ca-
tholica, & ut nemo publi-
ce de ea contende-
re audeat.

Ic Imperator docet
de sacrosancta Trini-
tate ita credendum, ut
Apostolica disciplina
iuxta Evangelica do-
ctrina statuerit, nepe
Deum patrem, Deū
filium, Deum spiritū
sanctum, unum quidem esse Deū, sed per-
sonas tres. Adhæc præcipit, ne quis ea,
quæ de fide catholica, sacrosanctæ Trinita-
tis iuxta apostolicas expositiones, & institu-
ta sanctorum patrū, qui in Nicæna synodo
fuerunt, diffinita sunt, in publico disputan-
do conuellant, & quasi nondum satis recte
discussa sint, in dubium uocet. Porro hoc
in isto titulo memorabile est, quod is, præ-
ter alia concilia Nicænæ synodi honorificè
adeo

LORVM CODICIS.

adeo mentionem facit, & quot patres san-
cti ei interfuerunt recenset. Cæterum quā-
do paucis adeo constat, qui dicantur Archi-
mandritæ monasteriorum, quorum sit me-
tio Lege quarta. §. omnes uero nolim la-
re luris studiosos Archimandritas, Abba-
tes quondam dictos, quod olim monachi
heremos incolentes, *ἐν ταῖς μόναις* id
est, spelūcis & cauis montiū habitauerunt.

De sacrosanctis Ecclesijs, & de re-
bus & priuilegijs earum.

Εκκλησία Græcis contionem & cōgre-
gationem significat. In hoc titulo, ecclesiæ
nomine designantur, & loca Deo dicata,
& homines, qui locis huiusmodi præficiun-
tur, ut munia sacra obeant, proinde hicti-
tulus, & templorum & personarum tem-
plis præfectorum iura singularia, hoc est,
priuilegia ostendit. In L. neminem, sunt uo-
ces, angariæ & perangariæ, quæ quando
plerisq; caliginem ob oculos effundere pos-
sunt, eas obiter exponam. Angariæ seu
perangariæ, dicuntur munia quæ capessunt
incolæ in auhendis reuehēdisq; instrumen-
tis belli, dictæ angariæ Suida auctore, quod
necessitate urgente illa munera subeantur.

A V

EXEGESES TITV.

De episcopis, & clericis orphano-
trophijs et xenodochijs et bepho-
trophijs, ptochodochijs, & assi-
sterijs, & monachis &, priuilegijs
eorum, & Castrensi peculio, &
de redimendis captiuis, &
de nuptijs clericorum
uetitis seu per-
missis.

Cum in isto titulo uoces Græcæ adeo
multæ sint, & hæc magnâ ex parte corru-
ptæ, eas prius exponam & restituâ, quam
quid Titulus complectatur, dicam. Orpha-
notrophij appellatur domus, in qua nu-
tritur orphani liberi patre priuati, & τὸ
ξενόδοχον. Xenodochium, domus
in qua peregrini, & hospites accipiuntur,
hodie hospitale appellamus, & τὸ τοῦ
ἐξω τοῦ ξένου. In Titulo est bephrotrophijs
sed legendum est brephotrophijs. Est uero
βρεφωπορεῖον locus in quo alitur infantes.
Nam βρεφωσ infantem Græce sonat. Est in
Titulo assisterijs pro asceterijs. Porro τὸ
κατοικεῖον

LORVM CODICIS

τὸ κατοικεῖον appellatur locus, in quo moniales
seruantur, & ad pietatis studia exercentur,
κατοικεῖον Græcis exerceo, & τὸ κατοικεῖον seruo, cu-
stodio, significat. Iam ex his uocabulis et ex
positis & restitutis facile est cernere, quid nã
in isto Titulo tradatur, nempe, de ætate, ui-
ta, moribus, priuilegijs episcoporum & cleri-
corum, de priuilegijs orphanotrophiorum, Xe-
nodochiorum, Brephotochiorum, Procho-
dichiorum, Asceteriorum, Monachorum.
Adhæc de Castrensi peculio clericorum, hoc
est, de bonis clericorum disseritur, de redi-
mendis captiuis, quid illis accidat, qui uel te-
statorem uel cognatum e carcere redimere
posthabent, per quem, quo pacto captiuo-
rum fiat redemptio, quis pecuniam relictã
ab aliquo in redemptione captiuorum, exi-
gere possit. Denique quibus clericis licitum
sit matrimonium contrahere, quibus non
licitum sit.

De Episcoporum audientia, & di-
uersis capitulis, quæ ad lus cu-
ramque & reuerentiam per-
tinent pontificalem.

Hic Imperator disserit de Episcoporum
audientia, i. iurisdictione, quam in audien-

EXEGESES TITV.

dis causis & his similibus rebus sibi sumere possunt. Tum quarum rerum satagere debeant Episcopi, nimirum quod debeant satagere eorum, qui in carcere degunt, satagere quo capti & uinculis asserantur, damnati supplicio afficiantur, & siquæ sunt huius generis.

De Hæreticis, & Manicheis, & Samaritanis.

In hoc titulo agit Imperator, nihil eorum priuslegiorum, quæ Christianis concessa sunt, hæreticis, et in primis Manicheis & Samaritanis concessa existere. Porro, Manichei a Manete quodam hæretico dicti sunt, qui tempore Felicii Romani Pontificis uixit, gente Perses, uita & moribus barbaris homo multo omnium insanissimus, quippe qui se modo Christum agere conabatur ostendere, modo se paracletum esse iactitabat, denique eo insanie pcessit, ut Christi more, duodecim discipulos assumeret, quos ad dispergendum uaria a uariis hæreticis accepta dogmata, emittebat. Hæc ferme tradit Eusebius Cæsariensis libro septimo historię ecclesiasticę. Cæterum, Samaritani homines erant, qui seiuncti a Iudeis, diuersa ab eis sentiebant, ut indicat Suidas in Colle-

LORVM CODICIS.

in Collectaneis Græcis, uide & diuum Hieronymum ad Algadiam.

Ne sanctum Baptisma

reiteretur.

Hic titulus & τὸν ἀνακατήστροφον prohibet & ostendit, quæ pœna tam rebaptizantem, quam rebaptizatos maneat, nempe ultimum supplicium, quod, ut Accursius hic affirmat, mors est, Accursio suffragatur L. ultimum. ff. de pœnis. Et hoc quidem uero accedit, si uterque eorum, dolo fecerit, id est, si utriusque exploratum fuerit, non integrum esse si semel baptizatus sis ἀνακατήστροφος. Ita Azon, ne quem sua gloria fraudem, exponit.

De Apostatis.

Ἀποστασία Græcis defecio significat, inde ἀποστάτης defector, qui scilicet a fide Christiana ad Paganismum uel Iudaismum defecit & defecit L. finali eodem titulo.

In hoc titulo Imperator docet quæ pœnæ de apostatis expetantur, nimirum quod illorum bona auxionentur, quod illis testimonij dictio non sit, quod ex testamento capiant nihil, nec in pristinum statum recipiantur denique ejiciantur ex urbibus, siue sacris

EXEGESES TITV

inaugurati sint, siue prophani existant.
Nemini licere signum saluatoris
Christi humi, uel in Silice, uel in
marmore aut sculpere
aut pingere.

Quidam fuit.
Pietas Imperatoris hoc in titulo demon-
stratur. Nam cum, ut conijcere licet, ple-
riq; signū saluatoris Christi, despiciatui ha-
berent, & ut est impietatis comes audacia,
pedibus humi obtererēt, Imperator hac L.
unica pœnam capitis minatur ijs, qui signū
uindictis Christi humi, aut in silice, aut mar-
more, uel sculpi uel pingi curēt. Secus est,
si Christi imago in pariete uel alio loco ho-
nesto aut sculpatur aut pingatur, nā hoc
fraudi esse non potest, ut est in Can. perlatū
de Consecrat. dist. tertia.

De iudæis & coelicolis.

Iudæi, quia secundum eorum leges in re-
bus suis uiuere uolebant, nec se Coelicolarū
id est, Christianorū legibus accommodare,
Imperator in hoc titulo iubet, ac imperat,
ut in contrariis leges Christianorum se-
quantur, corā iudicibus Christianis litigēt,
præcipitur quoq; Christianis, ne aut iudæ-
os offendant, aut rebus eorū uiolentas ma-
nus iniij-

LORVM CODICIS.

nus iniiciant, & a iudæorum matrimonio
abstineant.

Ne Christianum mancipium hæ-
reticus uel iudæus habeat, uel
possideat, uel circūcidat.

Quid in hac L. tradatur, cuius obuiū
esse potest, hoc unū obseruatione dignū,
quod si iudæus mancipium, id est, seruū
Christianum circūcidat, pœna exiliū mul-
tandus sit, id quod etiā astringit L. Iudæi. ij.
Supra de iudæis & c. ij. & si. extra de iudæis.

De Paganis & sacrificijs & templis eorum.

Pagani dicuntur quicunq; a uera & or-
thodoxa fide aberrantes, peculiare Deos
sibi fingunt, in quos multa scripsit Grego-
rius Nazianzenus in libris aduersus Genti-
les, de quibus uide & historiā Ecclesiasticā
tripartitam libro septimo. Imperator er-
go in isto titulo prohibet, ne id genus homi-
num aut sua sacrificia peragat, aut tēpla sua
aperta habeat, sub pœna capitis, & omnium
bonorum confiscatione.

De his qui ad ecclesiā confugiūt,

EXEGESES TITV.

uelibi exclamant, & ne quis ab ecclesia extrahatur.

Ecclesia in hoc titulo accipiat pro loco rebus sacris destinato. Iam Imperator hic docet an huiusmodi alicuius auctores in loca sacra confugiunt, ut extrahi possint, qua de re plenissime tractat L. presentis & c. inter alia extra, de immunitatibus ecclesiarum.

De his, qui in ecclesiis manumittuntur.

Manumittere, est dare libertatem. §. manumissio, Insti. de liberis. Iam Imperator in titu. isto agit quod in ecclesia coram episcopo iuxta populi cōtione manumissus. i. libertate donatus, perinde habendus sit, atque si coram iudice manumissus esset, qua de re uide & §. multis autem modis, Insti. de Libertinis.

De legibus & constitutionibus principum, & edictis.

Lex est quod populus Romanus senato-rio magistratu interrogante, ueluti consule constituebatur. §. Lex, Insti. de iure na. Gen. & Ciui. Cōstitutio uero est proprie quodcunque Imperator uel per epistolam constituit uel

LORVM IVSTINIANI

uit, uel cognoscens decreuit, uel edito præcepit. §. quodcunque igitur, Insti. de iure na. Gen. & Ci. Edictum, sunt litteræ quibus magistratus aliquid iubent, atque imperant. His uocibus recte perspectis, haud difficile est cognoscere, quid in isto titulo tractetur. Tractatur enim priuilegia, non legem generale reddere, tractatur quæ sint leges generales, quæ speciales. An principes legibus laus obnoxij sint, quis contra legis mentem faciat, leges futuris negotijs dari. Tractatur penes quem sit legum interpretatio.

De mandatis Principum.

Mandare, est alicui personæ gerendum aliquid exequendumque committere, inde de mandatis principum est hic titulus quibus credi Imperator non uult, nisi ea scriptis probentur.

De Senatusconsultis.

Id quod Senatus constituit atque prohibet, Senatusconsultum dicitur. §. Senatusconsultum, Insti. de iure na. Gen. & Ci. Hinc est titulus de Senatusconsultis, quæ & diligenter obseruari, & rescripta aduersus ea extorta, nullius momenti putanda esse, Imperator hic præcipit.

EXEGESES TIT V

De ueteri iure enucleando, & de au-
thoritate iuris prudentum, qui
in Digestis referuntur.

Ius uetus appellatur, quod ab urbe Ro-
ma condita, & a Romuli tempore ad secu-
lum usque Iustiniani, ferme per mille qua-
dringentos annos confusissime sparsum erat,
id quod Iustinianus in hoc titulo uiris quibul-
dam non minus disertis quam prudentibus enu-
cleandum, id est exponendum, & in certum libro-
rum ordinem redigendum mandat. Ad
hoc de authoritate iuris prudentum, quæ-
dam differit. Porro in L. ij. quædam Græ-
cæ uoces in exemplaribus plerisque deside-
rantur, quas Alciatus ita reponendas cen-
set. Verba Imperatoris sunt, nec qui postea
fuerint, audeant commentarios hisdem legi-
bus annectere, nisi tamē si uelint eos in Græ-
cam uocem transformare, ea consequentia,
sub qua uoce Romana positæ sunt, hoc quod
Græci κατὰ πόδα, id est, iuxta pedē, id est
appositū, & uehementer accommodatum, ut
Erasmus in prouerbis exponit, dicuntur,
uel si quis forsitan per titulorum subtilitatem
annotare maluerit, & ea quæ παρὰ τὴν
nuncupantur, id est, summaria quædam co-
ponere.

De iuris

LORVM CODICIS

De iuris & facti ignorantia.

Hic titulus agit quibus hominibus, &
quando officiat, uel iuris uel facti ignoran-
tia. Ignorantia facti est, ut si me fugiat eum
obisse mortem, qui cognatione mihi iun-
ctus fuit, aut non fugit me eum mortē obisse
se. Cæterum uel intestatum obisse, uel me
hæredem institutum latet. Porro, si cōper-
tum idem habeam eum intestatum uita fun-
ctum esse, sed me iure cognationis succedē-
di mihi copiam esse ignoro, aut si aliū, qui
non preponi queat, iri præpositum mihi
existimo iuris ignorantia labor, ut L. pri-
ma, ff. eodem titulo.

De precibus Imperatori offeren-
dis, & de quibus rebus sup-
plicare liceat, & ubi.

Imperator hic agit quo pacto sibi preces
hoc est, supplicationes offerendæ sint, & a
quibus, & quibus de rebus. Et summa est,
preces sibi offerendas, & pro consuetudi-
ne & iure. Consuetudine quidem, ut ge-
nua flectantur. Iure, ut paucis summam rei
in libello quodam proferamus, omissis ijs,
quæ ad rem nihil faciunt, ut est uidere in L.
ultima, titulo eodem.

B ij

EXEGESES TITV

Quando libellus principi datus.

litis contestationem facit.

In hoc titulo hoc asseritur, quod sup-
plicatio principi facta, simul ac princeps ad
eam rescripserit, litis contestationis uicem
obinet. Ad hoc ut actio, aut in triginta aut
quadraginta annos pro eo ac in litis con-
testatione fieri solet L. prima C. de annali
except. perpetuetur & transeat ad hæredes
L. prima, eodem titulo.

**Utlite pendente, uel post prouo-
cationē, aut diffinitiuam sententiā
nulli liceat Impatori supplicare.**

Quid hic titulus cōplectatur, rubrica sa-
cile indicat. Indicat uero pendente lite, uel
prouocationē, antequam sententiā diffinitiu-
a feratur, neminem super causa tali princi-
pi supplicationē porrigere debere, nisi for-
sitā uel actorum cōmuniū uel pronūtia-
tionis editio denegetur, ut L. ij. eo. ti.

**Si contra lus, uel utilitatem, uel
per mendacium fuerit aliquid po-
stulatum, uel impetratum.**

Summa est, nullum rescriptum, nullam
sacram annotationem, nullā pragmaticam
sanctionem,

LORVM CODICIS.

sanctionem, quæ Iuri cōmuni et utilitati pu-
blicæ aduersari uidentur, ubi ubi proferan-
tur, aliquid momenti habere debere.

**De diuersis rescriptis, & pragma-
ticis sanctionibus.**

Hic titulus tractat diuersorum, & uario-
rum rescriptorum, rationes, & formulas.
Nimirum annotationum, pragmaticarum
sanctionū, & si quæ alia genera rescriptorū
sunt. Porro, annotatio in Iure Ciuili dicitur
rescriptum principis, quod ipse suo ipsius
cōsilio adductus alicui impartit. Pragmati-
ca sanctio, est quod princeps ecōsilio suorū
procerum sancit & statuit, in causis uniuers-
orum, ut in L. uniuersa rescripta eo. ti.

De statuīs & imaginibus.

Statue dicuntur opera sculptilia & fusilia,
imagines uero opera picta. Vnde in hoc ti-
tulo Impator statuit, ne iudices, uel statu-
as, uel imagines sine principis consensu eri-
gantur, statuit ut si quando principi statua
erigatur, Iudex adsit, nec uel subditos in
statua principi faciunda, ulla pecuniarū col-
latione, grauari debere.

**De his, qui ad statuas,
confugiunt.**

B ij

EXEGESES TITV

Summa est, qui confugiunt ad statuas, hoc est, simulachra Imperatorum, iusto metu commoti, iure & legibus, uindicari debent. Cæterum, eos, qui propter scelera, quæ designarunt ad statuas confugiunt, ab illis arripiendos, & uinculis mancipandos esse, Imperator præcipit.

De officio præfecti pretorio Orientis, & Illyrici.

provia
A paulo recentiori bus Cæsaribus præfecti prætorio, & ad prouincias gubernandas mittebantur, ut hic ut, et se quæ indicat.
Præfectus pretorio sub Cæsaribus disciplinæ militari præerat, & pretorio, id est, militibus, cohortibusque pretorianis, is instar magistrorum equitum habebatur, nisi quod magistrorum equitum potestas legitima erat, hoc est, legibus populi Romani inuenta. Præfectos autem prætorio, Imperator suo arbitrio inuexit, id quod probat, L. prima. ff. de offi. præfect. preto. Porro Oriens dicitur illa pars mundi, unde Sol oritur, auctore Pomponio Mela libro primo. c. primo. Illyria, uel illyris prouincia est, quæ longe lateque patet, ut quæ intra Italiam, Germaniam superiorem, Macedoniam, Thraciam, Epirum, sinum Adriaticum, Danubium, continetur: uide Pomponium Mela lib. secundo, cap. de Macedonia. Iam in hoc titulo Imperator differt, quod officium eius sit, qui

LORVM CODICIS.

si, qui præfectum pretorio Orientis, & Illyrici agat, tum de quibus causis, possit cognoscere.

De officio præfecti pretorio Africae, & de omni eiusdem dio cæseos statu.

Africa pars est mundi, cuius breuem descriptionem uide apud Melam lib. primo, cap. quarto. Cæterum, *Ἀφρικῆς* Græce est gubernatio, dispositio, inde *Ἀφρικῆς*, id est, gubernatio, dispositio. Summa ergo tituli est quæ sint partes, & munia præfecti pretorio Africae administrandæ &c.

De officio Præfecti urbis.

De præfecto urbis ita Pomponius Lætus in libello de magistratibus Romanis scribit. Romulus unum elegit, quæ urbanis negotiis præfecit, ut Dionysius ait hunc præfectum urbis fuisse satis constare, longo post tempore, tantum sibi urbis præfectura uenidicauit Cæsarum temporibus, ut crimina omnium in urbe cognosceret, & demum, cum Cæsares ab urbe abessent, præfectus uelut alter Cæsar imperabat de rebus omnibus, quæ ad urbem pertinebant, censebat, hæc ille. Ex quibus facile cognosce-

B iij

EXEGESES TITV.

re iuuenis poterit, quid in hoc titulo tradatur. Porro in L. ultima, eo. tit. Est uox primicerius ab Accursio male intellecta, proinde eius interpretationem, obiter adijciā. Primicerius notarius præfeti hic urbis, nā aliq. principis erat, dicitur, et honore inter notarios primus, sicut sequens, secundicerius, κηρδς enim ceram significat, κηρδς tabulam ceratam, in qua antiqui scribere solebant, ab huiusmodi igitur tabulis dicti sunt primicerij, hoc ex Alciato, ne quē sua gloria fraudemus, transcripsimus.

De officio magistri militum.

Quid hic titulus in se comprehendat, notius est ex uerbis tituli, quam, ut a me multis ostendendum sit.

De officio Quæstoris.

Varia fuisse quæstorum genera indicat Cornelius Tacitus libro undecimo historiarum. Inter alios quæstores fuerūt, qui cū Imperatoribus Po. Romani mittebantur, id est consulibus & pretoribus, ad administrandam rem pecuniariam, & prædam, ac manubias in rationes publicas referendas, uide Pomponium lætum de magistratibus Romanorum, & de his quæstoribus hic titulus

LORVM CODICIS.

hic titulus loquitur, pro quibus hodie sunt thesaurarij bellici.

De officio magistri officiorū.

Magistri officiorum erant, qui procurabant, ut milites in acie, ceteros antecederet, quibus stipendia meliora darentur, uel labor prolixior faceret anteire, ut L. secunda, eo. tit. Tum, ad magistros officiorum pertinebat significare quotannis Cæsari bus quemadmodum se numerus militum haberet, castrorumq. ac clausularum lora, procederet, ut ex L. quarta, eo. tit. colligere licet. Porro, ni fallor, tum magistri officiorum erant ij, qui a Pomponio Læto præfeti castrorum uocantur, quibus eodem auctore curæ erant, castrorum positiones ualli, fossæ, tentoria, tabernacula, tormenta bellica, & cætera.

De officio Comitiss, sacrarum largitionum.

Comes sacrarum largitionum, olim is fuisse colligitur, per quem Cæsares stipendia militibus erogauerunt, ut in L. unica huius tituli, Imperator uult ut iudices ad istum Comitem breues quadrimestruos dirigant, hoc est ut singulis quatuor mensibus libellos attributarum pecuniarum mit

tributo
muni

substant

aluting

istendenz

In hoc titulo, loquitur de procuratore Ca-
saris, cui, ut Pomponius Læus author est,
omnis res familiaris cōmissa erat, etiā quid
quid is egisset, ratum erat apud Ca-
sarem, & penes hunc magna
erat auctoritas.

De officio

De officio Comitiss,
sacri palatii.

Hic titulus, ex titulo præcedenti satis su
perci intelligi potest.

De officio Proconsulis
& Legati.

Hunc titulu ex uerbis Pomponij Laeti,
Iuuenis facillime intelligit, sed uerba Pom
ponij si quis requirit, subiiciã. Posthumio
Albo, & Sex. Fuscio consulibus, bello, in
feliciter, cõtra Equos gesto, proconsul
creatus est C. Quintius, & is primus in eo
magistratu fuit, eum sex lictores præcede
bant, cætera omnia habebat, uti consu
les. Et inde statutum est, ut qui Consules
uno anno fuissent, sequenti proconsules es
sent, deinde procõsules ad prouincias mit
tebantur, & singuli singulos legatos habe
bant, qui administrationi præstaret auxilium,
Procõsul, potestatem exercet in ea prouincia
tantum, quæ ei tradita est, uel decreta, nisi
uocaretur in Iurisdictionem uoluntariam,
hæc Pomponius. Si quid amplius, uel de
Proconsule, uel Legato scire uolet iu
uenis, is legat Fencstellam de Ma
gistratibus Romanorum.

EXEGESES TITVL

De officio Comitis, sacri patrimonij.

Hoc est, de officio illius, qui præerat pa-
trimonio Cæsaris.

De officio Comitis Orientis.

Hoc est, de officio eius, qui agebat pro
curatorem rerum Cæsaris, quas in Orien-
te possidebat.

De officio præfecti Augustalis.

Id est, de officio præfecti Cæsaris, q
mo omnium, in Egypto morem constituē-
di præfectos inuexit, cuius officium est co-
gnoscere, & referre ad principem, ea quæ
cognouit, ut est cernere in L. ij. huius tit.

De officio Vicarij.

Præfecti ascisciebant Vicarios quosdam
qui vicem eorum in causis Ciuilibus audien-
dis defungeretur, de quibus hic tit. disserit.

De officio Prætoris.

Eo tempore, quo pertinacia Tribuno-
rum plebis, q Romæ sine Cōsulibus quin-
annis præfuere, L. Festius ex plebe Cōsul
creatus esset, patres, preturam, nouū ma-
gistratum Sp. Furio Camillo M. filio de-
derunt; Hic primus Prætor urbanus fuit,
a præssendo

LORVM CODICIS.

A præssendo Prætor nominatus est, hæc
Pomponij Læti. Quæ uero sunt Præto-
ris munia, hic titulus aperto ostendit.

De officio Rectoris

prouinciæ.

Prouinciæ dicebantur urbes, quæ a po-
pulo Romano bello capte erant, ad quas
gubernandas, rectores & præsidēs mitte-
bantur, de quorum officio hic tit. disserit.

De officio Præfecti uigilum.

Cum urbis ædificia sæpenumero incen-
dio flagrarent, diuus Augustus quinque co-
hortes, ut inuigilarēt urbi, disposuit, & sin-
guli duas regiones custodiebant. Tunc em
erāt regiones quatuordecim, his quinque co-
hortibus præerat Præfectus uigilum, apud
quem cognitio erat omnium scelerum, quæ
nocturno tempore fieri solent, præsertim
de incendio, & latrocinio. Hæc ex Pompo-
nio Læto hic referre uoluimus, ut quæ ad
L. unicam huius tituli intelligendam nō pa-
rum commodatura sunt.

De officio Ciuiliū Iudicum.

Iudices Ciuiles dicebātur, qui causis Ci-
uilibus audiendis dabant operam, de his in
titulo hoc dicitur.

EXEGESES TITV

De officio militariū ludicum.

Quæ sunt ludicum militarium partes, quibus hominibus dicere lus debeant, quibus non debeant, in quos Imperium habebant, in quos non, disseritur.

Ne Comitibus rei militaris, uel

Tribunis, lauacra præstentur Curia.

Ciuitates uel Curia non debent cogi ad calefacienda balnea priuata Tribunis, uel Ducibus uel Comitibus militum. i. Vicarijs magistrorum militum, hæc Lex unica huius tituli habet.

De officio diuersorū ludicum.

Id est, de officio diuersæ conditionis ludicum, uel de diuersis ludicum officijs, quorum est primum: Ne matrem familias in publicum protrahant, nisi fortassis pro fiscalibus uel priuatis debitis, in lus uocetur. Nam tunc etiam mater familias ludicem adibit.

Deinde officium ludicum, est uiris magni nominis honorem debitū habere. Postremo, caueant ludices, ne magni subsellij uiros in subscriptionibus, fratres nominent. Porro, in L. tertia huius tituli fit mentio Corniculariorum, quos Accursius tubatores fuisse

LORVM CODICIS:

fuisse existimat. At uero Asconius Accensius inquit, dicebatur attributi decurionibus, hoc est, ministri eorum, quasi ad censum additi, quos nunc Cōmentarienses, & Cornicularios appellant, hæc ille. Per Cornicularios igitur, hic accipio ministros additos ludicibus, et quasi uicarios ludicum.

Ut omnes ludices, tam Ciuiles, quam militares, post administrationem depositam, per quinquaginta dies, in ciuitatibus, uel certis locis permaneant.

Quid iste titulus, in se complectatur, quod libet facile ex uerbis tituli, intelligere potest.

De officio eius, qui uicem alicuius ludicis, uel Præsidis obtinet.

Hic Imperator tractat de ijs, qui in uicem mortuorum, iuxta absentium, tam ludicum, quam Præsidum surrogantur, & sufficiuntur. Et, ut paucis dicam, suffecti illi omnia agere possunt, qui uel partium ludicis, uel præsidis Prouinciæ sunt, nisi quod ultimo supplicio, id est, morte, L. ultimum,

EXEGESES TITV

supplicium. ff. de pœnis nēmīnē mulctare
ualer, nec membrum alicui abscindere, ut
in L. ij. eo. ti. & in Auten. de Collatoribus
collat. nona. §. antequam uero.

De Assessoribus, & domesticis, & cancellarijs Iudicum.

Assessores dicuntur, qui ab illo, cui est
delegata iudicandi potestas, cōguntur, ut
sibi in causis cognoscendis assident, & suis
cōsilijs præstent, quo controuersijs finis
imponatur. Domestici uero dicti sunt, qui
apud Iudices domesticorum officio funge-
rentur, ut L. ij. huius tituli. Cancellarij uo-
cabantur, qui Iudicibus libellos supplica-
torios, & offerebant, & legebant, Nota-
rios, hodie uocamus, de horū trium officijs
in aliquot legibus, huius tituli multa memo-
riæ prodita sunt. Vel domestici dicuntur cō-
seij arcanorum Iudicis.

De Annonis, & capitatione admi-
nistrantium, & eorum assel-
sorū, aliorumue publicas so-
licitudines gerentium, uel eo-
rum, qui aliquas cōsecuti sunt
dignitates.

Annona

LORVM CODICIS.

Annona, non tantū ad fruges, sed etiam
obsonia refertur, unde Annonā macelli di-
xit Traquillus. Vegetius annonarias expē-
sas uocat, eas frugū pabulique species, quas
Prouinciales militibus expendunt. Capi-
tatio mihi dicta esse uidetur, quod præter
annonam etiā pecunia quædā militibus da-
ta sit, et hoc capitatum, uel in singula capita,
unde in hoc titulo agitur etiam de annonis
id est, expensis frugum, pabulorumque, &
capitatione. i. pecunia capitatum data, &
administrant, & publicas sollicitudines ge-
runt. Tum de annona & capitatione assel-
sorū eorum, uel eorum, qui aliquas di-
gnitates consecuti sunt.

De contractibus Iudicū, uel eo-
rum, qui sunt circa eos, & in hibe-
dis donationibus in eos facien-
dis, & ne administrationis tem-
pore proprias ædes ædificent, si-
ne sanctione pragmatica.

In hoc titulo agitur primo omnium de
contractibus Iudicum, nimirum ne Iudices
contrahant, quia Iudices facile qua pollent
authoritate, uenditores cōuenire possunt.

C

EXEGESES TITV

ceterum ea, quibus opus habent, compa-
rare ualent. Deinde statuitur, ne Iudices
provinciales, nec res uel immobiles uel mo-
biles cernant, præter ea quæ ad uestitum
aut uictum pertinet, in L. unica. §. Prouin-
cias. Tū prohibet Impator, ne Iudices pro-
uinciales, donationes ab aliq̄ recipiāt. Et si
quid receperint, id ratū esse nō debere, etiā
si post gestam administrationē, uel donato-
ris, uel uēditoris calculus accesserit. Postre-
mo prohibetur in hoc tit. ne Iudices q̄des p̄p̄i-
as extruāt, quæ oīa uide in L. unica, eo. tit.

De modo mulctarum, quæ a Iudicibus infliguntur.

Hic Iustinianus dicit quam mulctam Iu-
dices imperare possint, quando eis inte-
grum est, ut iurisdictionem, quam acce-
perunt, iudicio uel pœnæ uel mulctæ pro-
pugnent, L. prima. ff. si quis Ius dicen. ob-
tempera. Porro, mulcta dicitur delicti animi
aduersio pecuniaria Iudicis arbitrio statuē-
da, L. aliud h. §. primo. ff. de uerbis si-
gnifi. Et obserua L. primam in hoc tit. quæ
astruit mulctam damnū famę nō irrogare.
Nec studiosum Iuris lateat, a mulcta quidē
prouocari posse, L. antepenultima. ff. de
uerborum signifi. Secus uero esse in pœnā,
ut a

LORVM CODICIS.

uta qua non deitur prouocatio.

De defensoribus ciuitatum

Defensores ciuitatum quondā diceban-
tur uiri, non ex Decurionibus, sed ex alijs
delecti tres numero, quorum partes erant,
prospicere, ne tenuiores & infimæ sortis
homines & nobilibus, uti sit, premerentur.
Iam in hoc titulo ostēditur, quomodo con-
stituatur defensor ciuitatis, quæ eius munia
sint, quibus causis se admiscere debeat.

De magistratibus municipalibus

Municipes ciues Romani erant, ex mu-
nicipijs suo Iure, & legibus suis utētes, mu-
neris tantū cū Po. Ro. honorarij participes
a q̄ munere capeffendo appellati uideantur,
nullis alijs necessitatibus, neq̄ ulla Po. Ro. le-
ge adstricti, cū nūq̄ populus eorū fundus
factus esset, hæc Gellius lib. xvi. cap. deci-
motertio. Deinde obseruatum est, ut unus-
quisq̄ suæ ciuitatis municeps dicatur, unde
& Plinius in epistolis, tam Comum, quam
Mediolanū municipia nominat. Hinc Ma-
gistratus municipales dicuntur, ipsi ciuita-
tum Decuriones. Nec desunt authores, q̄
affirment eosdem esse Duūuiros, & ma-
gistratus municipales. At Duūuiros apud
Romanos erant rerum criminalium Iudi-
C ij

EXEGESES TITV

ces, ut indicat Liuius libro primo ab urbe condita. Quales uero in alijs urbibus fuerint, ostendit Vlpianus lib. primo. ff. Si quis iusdi. & Iuriscōsultus Paulus in tit. de albo scribendo, de horum municipiorum magistratibus, hic titulus differit, differit uero quod officium eorū fuerit, nimirū exigere Annonā, ut L. prima huius tituli astringitur, differit quo tempore, talis magistratus, creari debeat, quę hic refert Accursius, prorsus *ἀνεως ἀόριστα* sunt.

De officio Iudicis Alexandriae.

Quibus rebus Iudex Alexandriae impleri possit, hic titulus refert. Nimirū, quod interesse queat adoptionibus, emancipationibus testamentorum in donationum professionibus, denique quod & tutorem dare is Iudex ualeat, ut. ff. in L. prima, & ultima eiusdem tituli.

LIBER II

De Edendo.

EDere, est copiam describēdi facere, uel in libello complecti, & distare, L. prima. §. primo. ff. eodē. Est uero editio actionum, est editio rationum, hoc est, proferi

*¶ Rationum in quo accepti et expensi, et ratio
et ratio*

LORVM CODICIS.

do proferimus rationarium, in quo accepti & expensi conscripta est ratio L. si quis. §. rationem. ff. eo. Illa uero est quando in libello significamus lus quo quis rem petat. Siquidem nomenclatura actionis in libello exprimenda non est, ut uno ore interpretes affirmant, in L. edita actio, eo. tit. Est & editio instrumentorum, est editio actorū, de quarū rerū editione, totus hic tit. loquitur.

De in ius uocando.

In hoc titulo differitur libertum uxore iuxta parentes ac liberos, & hæredes patris sui non posse in ius uocare, sine Iudicis permisso. Tum, quod nec filius emancipatus aduersus patrem experiri queat sine uenia, & hoc in L. tertia huius tituli.

De pactis.

Pactum est cōsensus duorum pluriumue in idē, L. prima ff. eo. Iam in hoc titulo differitur, quādo pactū initum, aut firmū aut infirmū sit, quādo pactū actionem pariat, quādo actionem nō pariat. Porro, ut interim hoc elegātoris literaturę studiosos moneam L. petens, eo. tit. præter aliorū in interpretum sententias Andreas Alciatus lib. quinto Paradoxorum cap. secundo, egregie, & ut mihi uideatur, magis apposite, quā

EXEGESES TITV.

ullij alij interpretatur.

De transactionibus.

Transactio est de re dubia, & lite ancipiti, necdum ad finem ducta, non gratuita pactio, L. transactio, eo. titulo. In hoc titulo agit Impator quando transactio unus alteri praeiudicet, agit quibus de rebus transigere liceat, agit quid efficiat exceptio transactionis, agit de poena maioris, qui pacta vel transactiones initas rescindit et dissoluit &c.

De errore Calculi.

Si in Calculo, hoc est, computatione erratum sit, quando praeiudicet, & quando non praeiudicet, hoc uult hic titulus.

De postulando.

Postulare, est desiderium, uel suum ipsius uel amici sui in iure apud eum, qui iurisdictioni praest exponere, uel alicuius desiderio contradicere, L. prima. §. postulare. ff. eo. ti. In praesenti titulo agitur quomodo postulandum sit, & quis nā postulari queat.

De Aduocatis diuersorum iudiciorum.

Asconius Pedianus, q. defendit, inquit, alterū in iudicio, aut patronus dicitur, si orator est, aut aduocatus, si aut ius suggerit, aut praesent

LORVM CODICIS.

aut praesentiam suam commodat amico, aut procurator, si negotium suscipit &c. Habet igitur titulus de Aduocatis diuersorum iudiciorum, hoc est, de priuilegijs, munere, mercede Aduocatorū, qui in diuersis iudicijs suis operam suā hominibus nant. In hoc titulo enim cum primis obserua L. Aduocati, ubi Imperator dignitatem iuxta commoditatem Aduocatorum egregie ostendit.

De Aduocatis diuersorum iudicium.

Nō omnino ἀκαρον καὶ ἀπερὸν αὐτοῦ
uideretur, quod glossa super hac rubricadicit inter hunc titulum, & praecedentem hoc discriminis esse, quod in titulo praecedenti differatur, de priuilegijs Aduocatorū, qui adhuc aduocationis munere fungantur, istum uero praesentem titulum, uerba facere de priuilegijs Aduocatorū, qui iam munus illud abdicauerint. Porro Iuuenes studiosi L. petitiones obseruēt, in qua Impator serio edicit, ne qs prius aduocationis munus subeat, q̄ per statuta tēpora legum eruditioni noscatur inhesisse. Statuta uero tempora quinque anni sunt, ut in. §. Sed quia solitum in procemio Pandectarum.

C iij

EXEGESES TITV

De Aduocatis fisci.

In hoc titulo Imperator ostēdit, quæ sine officia, quæ priuilegia Aduocatorum fisci, id est, Aduocatorum rerū fiscalium, id est, propriarum, & priuatarum principis.

De errore Aduocatorum, uel libellorū, seu preces concipientiū.

Quatenus uel error Aduocatorum, uel eorum, qui libellos partium cōscribūt, noceat, hic Imperator agit, quibus de rebus uide legem ultimam huius tituli.

Vt quæ defunt Aduocatis partium Iudex suppleat.

Sūma tituli est, iudicem si quid uel a litigatoribus, uel ab ijs, q. partib. adsunt, omisum fuerit, posse, & supplere, & proferre.

Ex quibus causis infamia irrogetur.

Quid hic titulus in se complectatur, nemini non ex uerbis eius constare poterit. Porro in L. uerbum eo. titulo est uox Græca inserta Sycophanta, quæ quando ab Acursio male intellecta est, a me paucis expliganda uidetur. Plutarchus in commentario de Curiositate scribit, hoc cognominis inde ortum

LORVM CODICIS.

inde ortum, quod cum Athenienses legecauissent, ne quis Athenis ficos exportaret, eos qui obseruatos nonnullos quod si eos exportassent, detulissent, Sycophantas dictos *παρα δ' οὐκα φάινεσθαι*, id est, quod ficos proderēt. Eadem in uita Solonis Plutarchus refert. Inde Sycophanta pro quouis calūniatore, & uiro nullius precij apud Terentium, & Plautum usurpatur. Porro Andreas Alciatus lib. Dispunctionum secūdo, ex antiquis codicibus pro Sycophanta *ὀυκοφάντης*, id est, calumniatus es, legendum admonet.

De Procuratoribus.

Hic titulus de officio procuratorum iudiciorum, id est, de ijs, qui in iudicio partium causas agendas ex mandato suscipiūt, loquitur, exceptis duabus legibus L. si procurator, & L. si precium, quæ de procuratoribus negotiorum, id est, illis qui aliena negotia mandato domini administrant, L. prima. ff. eo. tractat.

Ne liceat potentioribus patrocinium litigantibus præstare, uel actiones in se transferre.

In hoc titulo Imperator prohibet, ne litigatores accersant patrocinium potentiorum.

EXEGETES TITV.

ad terrorem aduersarij incutiendum causæ iacturam facturi, si hoc fecerint.

De his, qui potentiorum nomine titulos prædijs affigunt, uel eorum nomina in lite prætendunt.

In summa, titulus hæc uult, partim ne quis prædijs, de quibus in iudicio coeptum est, litigari titulos, id est, superscriptiones, insignia potentiorum ad ludificandam partem aduersariam adfigat, facturus aliquando rei, aliquando causæ iacturam, si hoc fecerit. Partim uult Imperator, ne quis de prædijs lite, uel iam mota uel mouenda nomina potentium, ad absterrendum aduersarium suum prætendat, sub causæ quauis iustæ iactura si hoc facere ausus fuerit.

Vt nemo priuatus titulos prædijs suis uel alienis imponat, uel uela regia suspendat.

Nemo priuatus suis prædijs, uel etiã alienis sine præceptione iudicis cõpetentis titulum adfiget, scribendo, hoc prædium est ducis Saxonie, hoc prædium possidetur, uel a me, uel ab alio: nec etiã ad prædia regia uela, id est, uexilla suspendat, utrunq; enim & titulos

LORVM CODICIS.

& titulos, & uela prædijs suis adfigere, Cæsaris est. Quod si plebeius prædijs alienis, uel titulos, uel uela regia suspenderit, morti destinatur: si miles, si curialis, si clericus extitit, proscribetur, deportabitur.

Vt nemini liceat sine Iudicis auctoritate signa imprimere, rebus quas alius detinet.

Vult Imperator in hoc titulo, ne quis rebus alienis signa imprimat, quibus designet res ab alio detentas, ad se pertinere, & hoc quidem ante litis cõtestationem, & deinde ante latam sententiã, ut infra L. prima, & secunda.

Ne Fiscus, uel Respublica, procurationem alicui patrocinijs causa, in lite præstent.

Fiscus, id est, procurator fisci Cæsaris, uel Respublica aliqua nõ debet, uel sub prætextu debiti, uel quia sibi dimidia pars regis, uel actionum donatur, litigantibus aut patrocinijs præstare, aut procurationem eorum suscipere, ne iniuriarum inde pullulet occasio, unde Iura pullulant, L. meminerit inferius, unde ui.

EXEGESES TITV.

De negotiis gestis.

Hic titulus de actione negotiorum gestorum differit, cui tunc locus est, quando aliquis negotia aliena gessit, citra mandatum eius, cuius negotia sunt, siquidem si quis mandauit gestori, ut negotia sua geratis, quod mandauit gestori, tenetur mandati. Tum negotiorum gestor obligatur domino, & uicissim dominus ei Insit. de obligat. quæ ex quasi contractis. §. primo, infra eo. titulo, L. si mandatum.

De his, quæ ui, metuque causa gesta sunt.

Vis est necessitas rei faciundæ præter uoluntatem nostram extorta, uel est maioris rei imperus, cui resisti non potest L. secunda. ff. eodem. Metus est uel instantis uel futuri periculi causa, iusta mentis trepidatio, L. prima. ff. eodem. Iam in isto titulo agitur, quando ea, quæ aut ui, aut metu a nobis gesta sunt, aliquid uel nihil prorsus momenti habeant. Tum quando huic actioni locus sit, ostenditur. Porro Imperator in uerbis tituli huius respexit ad uerba edita. Quod ui metuque causa gestum erit, ratum non habeo.

De dolo

LORVM CODICIS.

De Dolo malo.

Dolus malus est machinatio fraudulenta, ad alterum circumueniendum instructa, L. prima. §. primo. ff. eodem. Vel, ut Cicerone in Topicis finit, dolus malus, est cum aliud agitur, aliud simulatur, de cuius actione, quando locum habeat, quandiu duret, in hoc titulo Imperator disputat. Ad hoc quoniam dolus probari possit, docet.

De in integrum restitutione.

Restitutio in integrum, est reductio in eum statum, in quo quis prius erat, quam lædabatur. Restitutio enim id reparat, quod læsio abstulit, L. quod si minor. §. restitutio. ff. de minoribus. Porro minores dicuntur qui nondum annum uigessimum quintum excesserunt, de quibus minoribus hic titulus tractat, ostendens quæ privilegia minoribus læsis impertiantur, iuxta quibus remedium, rebus minorum consulatur.

De Filiofamilias minore.

Hic differitur quo pacto filiusfamilias minor uiginti quinque annis, si uel pro extraneo, uel patre etiã suo fide iussit in integrum restitui queat, L. prima eodem titulo.

De Fideiussoribus minorum.

EXEGESES TITV

Summa tituli, est restitutionem in integrum minori concessam fideiussorem minoris non iuuare, ut qui conueniri debeat. Ceterum, fideiussori copia datur id damni quod accepit, in minore refarcire, L. prima & secunda, eo. titulo.

Si Tutor, uel Curator intertenerit.

Minor, etiamsi quid uel Tutore, uel Curatore authore gesserit, si laesus est, uel in, uel extra iudicium, in integrum restitui poterit, hic titulus complectitur.

Si in cōmuni eademq; causa re stitutio in integrum postuletur.

Neminem lateat, quod restitutio minoris non opituletur maiori, quo cum minor rem aliquam cōmunem habet, hoc uult titulus hic.

Si aduersus rem iudicatam.

Sententia lata contra minores tutorū, uel curatorum autoritate, uel lata contra tutores, uel curatores, restitutio datur minoribus.

Si aduersus uenditionem.

Minori uendēti ea, quæ seruari possunt
sine decreto,

LORVM CODICIS.

sine decreto, ipso iure, uenditio nulla est, & proinde non datur restitutio: at uendēti cū decreto uenditio nulla quidem nō est, sed restitutio datur, si modo se laesum esse probarit, L. Lexq; C. de administratione tuto. L. siquidem sine decreto, C. de prae dijs mino. Porro, in hoc titulo, iuuenis sit diosus Autent. sacramenta obseruet, e qui bus iuramenta puberis sponte super contra ctibus rerum suarum non retractandis facta in uiolabiliter seruanda discet, quæ Authentica sumpta sunt ex cap. cum contingat, Extra de iure iurando, & ex cap. quamuis, extra de pactis libro sexto.

Si aduersus uenditionē pignori.

Hic titu. habet, an si res minoris pignori opposita & creditore distrahatur, minor in integrum restitui queat aduersus creditoris uenditionē suae rei pignoris uice obligatae.

Si aduersus donationem.

Nolo lateat iuuenē Iuris Ciuilis studio sum minorem, nec cum decreto, nec citra decretum donare posse, C. si maior factus remratam habuerit, L. ultima. Proinde in integrum restitutio hic loci habet nihil, L. in causae. ff. de minoribus, En habes tituli
Ἐν τῇ ἀρχῇ

EXEGESES TITV

Si aduersus libertatem.

Minor, neq; manumittendi, neq; uen-
dendi habet copiam, ut ab alio manumis-
sione donetur, nisi apud concilium causa
cognita, Instit. quibus ex cau. manu. non
poss. §. eodem, & ff. de ser. excep. L. si mi-
nor. Et si minor in sententia libertatis ergo
data, aut liber esse declaratus sit, restitutio
locum non habet, aut si libertate donan-
dum minorem exprimatur, restitutio locū
habet, ut L. prima, & secunda, & tertia, &
quarta: hæc ex Azone fere trāscripsimus.

Si aduersus transactionem, uel diuisionem, Minor restitui uelut.

Minor contra transactionem, uel factū
cum ipse met experiretur aduersus aliū, uel
dum aliud experiretur, aduersus eum resti-
tuitur. Et hæc quidem si transactio non eua-
nida fuit, idem in diuisione statuitur, nam si
minori est res aliqua cum alio cōmunis, ad
quam alienādā decreto opus sit, minor,
socium ad diuisionem prouocare non po-
test, sed socio maiori prouocare integrum
relinquitur, L. de prædijs minorum L. in-
ter omnes. Et proinde, ex decreto, causa ne-
cessaria urgente, diuisio intercludi nequit,
in qua

LORVM CODICIS.

in qua si minor circumueniatur, in integrū
restitutionē petere poterit, hæc u. hic habet.

Si aduersus solutionem a debi- tore, uel a se factam.

Si debitor minoris cupit diluere debita
minori, & efficere, ne posthac æris alieni
gratia, ei a minore negocium exhibeatur,
quicquid est debiti, uel Iudicis autoritate
reliat, uel Iudicis iussu, in ædes deponat,
nec multum refert, his in rebus interueniat
tutor, uel non, L. ait prætor. §. primo, ff.
de mino. Porro, si debitor resoluat debita
uel tutori, uel curatori minoris, uel etiam
ipsi minori intercedente tutorum iuxta cu-
ratorum autoritate, uel deniq; adulto, cui
non est curator, liberatur quidē e iuris præ-
scripto. Cæterum, minor, causa cognita,
id est, facta pecuniæ iactura, restitui potest,
hæc titulus completur.

Si aduersus dotem, restitutio postuletur.

Mulier minor uiginti quicq; annis, si plu-
ra quam dignum fuit in dotem promisit, tã
ipsa, quã hæres eius, in integrū restituitur.

Si aduersus delictum.

D

EXEGESES TITV

Ne fugiat iuuenem Iuris Civilis cupidū
minorem doli capacem, in criminibus ex-
cusationem prætexere non posse, ut L. pri-
ma eo. Id quod uero consentaneum est, si
quid animo ad perniciē instructo designa-
uerit, sui improuidentia & incuria, quid fa-
ctum sit, aduersus delictum restituitur, hæc
uult titulus hic.

Si aduersus Usucapionem re-
stitutio postuletur.

Contra minorem nulla præscriptio ad-
mittitur, L. finali, in quib. cau. in integrū
restitutio non est necesse. Porro, quinam
hoc uero accedat, glossa in lege unica huius
tituli expedit.

Si aduersus fiscum, restitutio
postuletur.

Si minor cōtraxit cum dispensatore Cæ-
saris, & ei fucus fiat, restituitur non aliter,
atq; si cum privata contraxisset, & de ea re
stitutione, pcurator Cæsaris disceptat. Cæ-
terum, si minor circumueniatur a procura-
tore fisci, quo cum contractus initus est, in
integrum restituitur, & de ea restitutione,
pcurator Cæsaris una cū Præside cognoscit.

Si aduersus Creditorem.

Vt in alijs

LORVM CODICIS.

Vt in alijs contractibus, ita in mutuo
quoq; maior læsus restituitur. Et partes qui
de minoris sunt probare, uel se læsum esse,
uel quod ei datū sit amisisse, L. minoribus.
C. de in integrū restitu. mi. L. nā & postea.
§. si minor, ff. de Iure iuran. Sed hic credi-
toris munia sunt probare, quod minor e
pecunia mutuo accepta, collocupletauerit
se. Et discrepat hic titulus a titulo, C. ad Se-
natuſconsultum Macedonianū. Siquidem
Senatuſconsultum Macedonianū de filio-
familias uerba facit. Hic uero titulus de mi-
noribus generatim differit.

Si minor ab hæreditate se
abstinuerit.

Vt in omnibus alijs, ita si minor adiuit,
aut hæreditatem minus lucrosam, aut agno-
uit bonorum possessionem, aut ex Trebel-
liano recepit hæreditatis restitutionem, in
integrū restituitur, præter hæc, hic titulus
habet nihil.

Si ut omiſſam hæreditatē, uel
bonorum possessionem, uel quid
aliud acquirat.

Hic Impator differit, quo pacto minor
restituatur, si aut hæreditatem non adiuuerit

D ij

EXEGESES TITV

aut bonorū possessionem non agnouerit,
aut legatū, uel quid aliud simile repudiarit.

In quibus causis restitutio in in-
tegrum, non est necessaria.

Hic titulus apertior est, quam ut multis
a me explicari debeat. Etenim tractat cau-
sas in quibus in integrum restitutio, neces-
saria non est.

Qui, & aduersus quos in inte-
grum restitutio non postuletur.

Hic Imperator decernit, & de minori-
bus, qui in integrum restitui non possunt,
& de hoc genere hominū, aduersus quos
minores restitui nequeunt.

Si minor se maiorem dixerit,
uel probatus fuerit.

In integrum restitutio ei, qui se minorem
esse mentitur, non conceditur.

Si saepius in integrum resti-
tutio postuletur.

Si restitutio in integrū semel minori ne-
gata est, minor deinde restitutionis benefi-
cio, excepta appellationis causa, gaudere
non potest, nisi forsitan nouis defensionib-
us, causam

LORVM CODICIS

bus causam suam instrui posse dicat, h. c. in
lege prima & secunda.

De his, qui ueniam ætatis
impetrauerunt.

Vt maior uiginti quinque annis in his qu-
factis maior gerit, restitui nō potest, ita nec
minor, qui ætatis ueniā impetrauit, ut ma-
ioris loco habeatur, in integrum restitui po-
terit. Porro ueniam ætatis masculus ma-
ior uiginti annis, foemina octodecim annis
impetrat. Cæterum Energia impetratæ æta-
tis ueniæ ea est, quod simul ac ueniā ætatis
impetrata est, etiāsi minus idoneæ res suas
adminiſtrant, in integrum restitui non pos-
sunt, ne hi qui cum eis cōtrahant principa-
li auctoritate circumscripti esse uideātur, ut
lege prima. At uero, in alienatione immo-
bilium rerum sine decreto is qui ueniā æta-
tis impetrauit, perinde, ac minor habetur,
L. penultima, eo.

Si maior factus, ratum
habuerit.

Ea, quæ minor, maior uiginti quinque an-
nis factus rata habuerit, siue a se, siue tuto-
re, siue ab utroque gesta sunt, rescindi non
possunt, & proinde in integrum restitutio

D iij

EXEGESES TITV

loim nō habet, ut lege secunda huius tit.

**Vbi, & apud quē cognitio re-
stitutionis agītanda sit.**

Iudices ordinarij, iuxta delegati de cau-
sa restitutionis in integrum cognoscere pos-
sunt, in L. finali, eo. titulo.

**De reputationibus, quæ fiunt
in iudicio in integrū restitutiōis.**

Id est, de compensationibus, uel, ut Azo
putat, de restorationibus, quæ fiunt in iu-
dicio in integrum restitutionis, siquidē mi-
nor petens auxilium restitutionis, neq; in
lucro, neq; in dāno, morari debet. Et ideo
quicquid ei uel ex emptione, uel uenditio-
ne, uel alio quopiam contractu accesserit,
restituere debet, ut Lege prima eo. titulo.

**Etiā per Procuratorem, cau-
sam restitutionis in integrum agi
posse.**

Causa restitutionis in integrum etiā per
procuratorem, nedū per minorē agi pōt.

**In integrum, restitutione po-
stulata ne quid noui fiat.**

Hic Imperator differit, quod si in integrū re-
stitutio

LORVM CODICIS.

stitutio postuletur, omnia sacra testā, ut
dici solet, donec res transigatur manere de-
beant, idcirco res eius cuius in integrum re-
stitutio petitur, alienari non debet. Breui-
ter, nihil fieri oportet quod alteri parū, cau-
sa nondum transacta, fraudi esse queat.

**De restitutione militum, eo-
rum, qui Reipub. causa absuerūt.**

Hic titulus differit, quinam uel ij qui mi-
litiae uacarūt, uel in Reipub. negotijs absue-
rint, si læsi sunt, in integrum restitui debeāt.

De uxoribus militum.

Quo pacto, aut militum uxores, aut eo-
rum, qui Reipub. causa absunt, restituun-
tur, ostenditur.

**De temporibus in integrū re-
stitutionis, tam minorum, & alia-
rum personarū quæ restitui pos-
sunt, quam etiā heredum eorū.**

Olim petendæ in integrum restitutioni,
annus utilis pręstitutus erat, idq; ex lure Pā-
dectarū in L. prima, ff. de diuersis & tēpo-
pręscrip. At hodie, totum quadriennium,
continuum restitutioni postulandæ datur,
L. si. eo. tit. ubi quōq; extat glossa memorā

D iij

EXEGESES TITV

da, quæ quid annus utilis, quid continuus sit, liquido cōmonstrat. Hoc uero mihi in summa dicere uidetur, tempus continuum dici illud, quod continuo currat, & in quo subducantur tam dies festi, quam operarii, tam dies absentia, quā præsentiæ. Et in quē nō habeatur ratio iudicis, ne copiam quis habere, uel non habere potuerit, L. si. C. de præscrip. longi temp. Tempus uero utile mihi dici uidetur illud, quod utiliter præterfuit, in quo dies festi non subducuntur, & in quo actor, uel suo pte Marte, uel per procuratorem agere potest. Deniq; in quo habetur respectus, an quis iudicis copiam habere quierit.

Quibus ex causis maiores in integrum restituantur.

Minor uiginti annis nunquā non, si offensio pro eis probetur, restitui debet, ut in Pādectis de minoribus, idq; intra quadriennij continui decursum, L. si. C. de tempore in integrum restitui. Cæterum, maiores nō semp hoc beneficio restitutionis fruuntur, sed sunt certæ causæ, quæ in hoc titulo enumerantur, ob quas restitui possunt.

De alienatione

LORVM CODICIS.

De alienatione iudicij mutandi causa facta.

In hoc titulo Imperator differit in intergrum restitutionē, uel ius actionis in factū dari in eum, qui alienauit rem causa iudicij mutandi. Et uult, ut is, cui res est alienata, aut rei uendicatione teneatur, aut alia reali actione, cui ipsa possessio ex iuris præscripto aduersarium parit, L. prima, & ff. eodē L. prima. Hæc ex Azone, mutatis nonnihil uerbis transcripsimus.

Dereceptis Arbitris.

Arbiter Iudex dicitur, non a lege, sed a litigantibus electus, qui totius rei potestatem habet ab arbitrando, i. existimādo dictus, Cuius partes sunt, arbitrari non pro eo ac summū ius dictat, sed & i. *ἐπικεῖ* exigere. Iam in hoc titulo agitur, an a sententia arbitrorum a litigantibus acceptorum appellari possit, qua pœna adficiendus is, qui contra receptis arbitris, non uadimonium obtemperat, quomodo arbitri recipi debeant, & quæ personæ arbitris officio fungi possunt. Porro in Autenticis si quis huius tituli in L. ne in arbitris, deest uox Græca, quam ita reponere, οὐκ ἀντιλέγῃ, id est, non contradico.

EXEGESES TITV.

Porro, p. emologo lege *ὁμολογῶ*. i. spōdeo.
De satisfando.

Imperator hic uerba facit de satisfatio-
nibus in iudicio, tam ab actore, quam reo
præstandis.

De Formulis & impetratiōibus.

Hoc satis in confesso est, olim quasdam
in iudicijs uiguisse actionum formulas, ad
quarum præscriptū in iudicijs experiundū
fuerit, adeo, ut qui extra causam petisset,
lege duodecim tabularum causa caderet, at
qui a formulis præscriptis recederet, a for-
mulis excidisse uideretur. Ceterum, illa uer-
borum aucupia constitutione Constantia-
na, cuius in hoc titu. fit mētio, sublata sunt.
Proinde & Cicero in oratiōe pro Cecinna
cum Ebutius diceret se Cecinnam non deie-
cisse fundo, sed obstitisse ne ingrederetur,
orator ille pulcherrime & disertissime pro-
bat, periculosum esse ab æquitate Iuris rece-
dere, & uerborum aucupijs insistere, ne nō
in æquitate defensionis, sed in una literalis
latuisse uideatur. Et hac gratia, Claudius
Imperator, ut refert Suetonius, ijs,
qui plus petēdo formulis exci-
dissent, actiōes restituit.

De Iureiuran

LORVM CODICIS.

De Iureiurando propter calu- mnia dando.

Calumniari, est falsa crimina intendere,
L. prima, §. calumniari, ff. ad Senatuscon-
sultum Turpilianum, inde calūnia dicitur,
cum quis sciens, falso quempiam in Ius uo-
cat, unde in litis exordio, tā ab accusatore,
quam reo Iusiurandū propter Calūniam,
scilicet uitandū datur, quando utraq; pars
iurat, se bona fide & non calumniandi stu-
dio, & agere & respondere. Capita iuramē-
ti calūniæ, author nescio quis in hos uersu-
culos redegit.

Illud iuretur, quod lis sibi iusta uideatur.

Et si quæretur, uerum non inficietur,

Nil promittetur, nec falsa probatio detur,

Vt lis tardetur, dilatio nulla petetur.

Quos uersus citat glossa in L. secunda. §.

Sin autem, infra eodem. *Id est, ob hoc.*

LIBER III.

De Iudicijs.

Iudicium, ut ab Azone finitur, est legit-
mus actus, in quo tres personæ primarię
intercedunt, Iudex, actor, reus, Titulus

EXEGESES TITV.

vero habet de Iudicijs, & recte quidem. Nā iudiciorum, alia sunt Ciuilia, alia criminalia: de Ciuilibus iudicibus hoc in titulo in primis tractatur: de Criminalibus in L. properandum eo, *πρόσφορον* fit mentio. Et quia cādidatis Iuris Ciuilis, hic meus desudat labor, uocem corruptam, & a paucis inter pretibus intellectam, in L. properandum, §. Sin autem, eo. & restituā, & explicabo. Est uero hermodicium, ubi iuuenes discant uadimonium esse sponlionem sistendi in iudicio, unde uadimoniū obire, est ad diem se sistere. Vadimoniū deferere est, *φύγο ἀκτῖν*, ut Græce dicam, id est, iudicium fugere. Porro uadimonium desertum *ἐρημν* Demosthene non raro dicitur, uno uerbo eremodiciū appellatur, corrupte ergo pro eremoditium ermoditiū legitur. Ceterū, nec hoc iuuenē studiosum latere uolo, L. apertissimi eo. ut. syncerius, quam ab alijs interpretibus tractari ab Andrea Alciato, libro Paradoxorum secundo, cap. ix.

De sportulis & sumptibus, in diuersis iudicijs faciendis & executoribus litium.

τὰ ἀκαστὰ, id est, iudicantium merces, Latinis

*S obire est ad diem se sistere
Vadimonium
2. Deferere est iudicium fugere*

LORVM CODICIS.

des, Latinis sportulæ iudiciales uocantur, quam uocem copiosissime explicat Alciatus in lib. Dispositionum tertio, cap. xvij. Hoc in summa, dicit sportulā dici pecuniā, quæ cum contestandalis est, & ab actore, & reo contribuitur, deponiturq; ita, utis, quia causa cecidit, non luat. Et addit eā pecuniā uel fisco addici, uel iudicibus pro mercede dari, hæc ille. Porro, ut titulum istum ad plenum intelligas, obserua uaria esse genera iudiciū, qui executores, de quibus in hoc titulo fit mentio, dicuntur. Primo omniū Iudex ordinarius quilibet executor dicitur, ut cui Ius est exequendi propriam sententiā. Hoc nomine, & is, cui iurisdictio demandatur, executoris nomen irrogare sibi potest, L. si. §. executor C. ut nemmo priuatorum. Deinde apparitores nuncq; iudicum, de quibus in præsentititulo mentio multa est, executores appellantur, quorū duos iudicum quilibet habet, & eorum ignauā & perfidiā multa impa-
Apparitores
ri puniendi auctoritatē obinet, L. omnibus C. eo. tit. Ex his opinor, iuuenis sine omni negotio quid titulus ille Codicis cōplectatur, assequitur.

De Pedaneis Iudicibus.

EXEGESES TITV

Pedanei Iudices dicuntur, qui negotia humilliora disceptant, L. quedā, eo. ti. quas causas Iudices hi cognoscere possint, hic titulus ostendit.

Qui pro sua iurisdictione, Iudices dare, dariq; possunt.

Hic Imperator uerba facit, de illis quibus integrum est, pro sua iurisdictione alios Iudices dare, id est, delegare, & q; possunt dari, id est, delegari. Et obiter iuuenis obseruet eum solū, qui ordinaria iurisdictione præditus sit, delegandi ius habere, L. more maiorum. ff. de iurisdic. om. lud. quā uis hoc claudicat in delegato principis, qui ut maxime iurisdictionem delegatā habeat, subdelegandi tamen copiam obtinet, L. a Iudice, C. de Iudicib. Præterea iudex ordinarius habet potestatem delegandi eū, qui de sua iurisdictione existat, &c.

Ne quis in sua causa iudicet, uel Ius sibi dicat.

Hic titulus ex suis ipsius uerbis apertior est, quam ut explicandus a me sit.

Qui legitimam personā standi in iudicijs habeant, uel non.

In hoc

LORVM CODICIS.

In hoc titulo differitur quā in iudicio, & agere, & conueniri possint, & qui non possint. Sic pupillus cum autoritate tutoris, & adultus cum curatoris consensu, recte tam agere, quam conueniri poterit. At minores uiginti quinque annis, per se nec agere, nec conueniri ualent, proinde sententia contra eos lata nullius momenti est, L. pri. eo. tit. quod si pro eis feratur sententia non rescinditur, L. ulti. C. si aduer. rē Iudi.

Vt nemo inuitus agere uel accusare cogatur.

Hunc titulum multis explicare nō opus est, cum ex eius uerbis quid uelit, satis intelligi queat.

De ordine Iudiciorum.

Hic Imperator ostendit, quo ordine iudicia, id est, actiones, & quæstiones, & institui, & sententijs diffinitiuis transigi debeant, quæ ex legibus huius tituli iuuenis cognoscet sine omni negotio.

De litis contestatione.

Lis contestata putatur, quando Iudex petitione p' eo ac decet in lure proposita, & responsione audita, causam cognoscere inceperit, L. prima huius tituli.

EXEGESES TITV

De plus petitionibus.

Hic Imperator agit de poena qua adficiē di sunt n̄, qui plus causa, re, loco, tempore petant.

De dilationibus.

In hoc titulo Imperator uerba facit de dilationibus iudicialibus, quando hæ, quibus, quoties, quam magnæ, & quo pacto, & quas ob res impediendæ sint.

De Ferijs ..

Hic titulus varias ferias recēset, ferias solennes, repētinas, messis, & illis iustitia esse debere, nisi Reipub. necessitas aliter suadeat, ostendit. Porro, in ferijs maxime solennibus, alitibus quiescendū esse, & iudicia filere debere, etiā Poeta Fast. i. cōmonstrat.

Nec tamen ignores uariorū lura dierum,

Non habet officium Lucifer ois idem.

Prospal lux oritur, linguis animisq; fauere,

Nūc dicēda bono sunt bona uerba die.

Lite uacent aures, insanaq; ptinus absint,

Iurgia, differ opus liuida turba tuum.

Et quando hæc tyronibus Iuris Ciuilis nō ueteranis scribimus, obiter explicare in animo est, quales sint Isauri, quorum in L. prouinciarum eo. tit. fit mentio. In Strabonis lib. xij. reperio Isauros Lycaonibus, Pamphilijs

LORVM CODICIS.

Pamphilijs & Gallogræcis finitimos, latrocinijs insignes fuisse, hinc opinor Imperatores, Hono. & Theodo. in L. illa præcepisse, ut nec uenerabiliū feriarū paschatis habita ratioe, in Isauros quæstiones exerceantur.

De Iurisdictione omniū Iudicum, & de foro competenti.

De Iurisdictione, id est, potestate, quæ congruit omnibus iudicibus, & de foro cōpetenti, id est, de loco ubi quis uadimonij obire & sistere se iudicio debeat. Nam actor forum rei, & non reo forum actoris sequendum esse dicitur, hoc est, æquum esse ut accusator ibi potius reū accuset, ubi reus cōueniri possit, quam coram iudice, de cuius foro accusator sit.

Quando Imperator inter pupillos & uiduas, uel miserabiles personas cognoscat, & ut inuiti, ne exhibeantur.

Quamuis in Iure Ciuili hoc decantatissimum est, ne quis Iudicem ordinarium recuset, ut est etiā memoriæ proditum in C. si quis contra Clericum, de foro compe. & in C. cum speciali, de appella. In hoc tamē

EXEGESES TITV

titulo pupillis & uiduis, cum alijs personis miserabilibus, copia fit, ut si quando alicuius potentis aduersarij potentium perhorrescāt, possint a principe postulare quo causa eorum a principe tantum cognoscatur, nec illis inuitis ab alio iudice disceptetur.

Vbi de criminibus agi oportet.

Causa criminalis tractatur, uel in loco, quo crimen commissum est, uel causa coepta est agi, uel ubi is, qui crimen designauit, domicilium obtinet.

Vbi de possessione agi oportet.

Vbi quis de sua possessione deturbatus est, ibi agere aduersus deturbatorem debet.

Vbi Fideicommissum peti oportet.

Quid Fideicommissum sit, docet Imperator in §. pri. Instit. de fideicommiss. heredi. In hoc titulo Codicis disseritur Fideicommissum petendum corā iudice loci illius, ubi hereditas relicta est, §. infra eo. L. unica.

Vbi conueniatur, qui certo loco dare promissit.

Qui certo loco se alicui satisfacturum recepit, si non recepto steterit, arbitraria actione, & alio

LORVM CODICIS

ne & alio loco in Ius uocari poterit. Porro arbitraria actio dicitur ut id *παρ' εἰς* explicet, quando solus iudex ex suo arbitrio dānum estimet utriusque, si alibi solutatur, Instit. de actionibus, §. præterea.

Vbi in rem actio exerceri debeat.

Ibi actio in rem, id est, rei uendicatio intendenda est, ubi res quæ uendicatur, sita est, hoc uult titulus ille.

Vbi de hereditate agitur, uel ubi heredes scripti in possessionem mitti postulare debent.

Non alio loco de hereditate agendum est, quam quo hereditas sita est, id est, corā iudice huius loci, in quo hereditas reposita existit. Ad hoc scriptus heres, autoritate, & iure iudicis illius in possessionem mittitur, sub cuius iurisdictione res hereditaria est, infra, eo. L. unica.

Vbi de rationibus tam publicis, quam priuatis, agi oportet.

Nō alias de negotio uel priuato, uel publico, ratio reddi debet, quam ubi negotium gestum est, infra eo. per totum.

EXEGESES TITV

Vbi causa status agi debeat.

Vt in cæteris causis, ita & in causa status actor forum rei sequatur, oportet, ut infra eo. L. tertia, & quarta. Sed hoc iuuenem studiosum latere nolo, quod is, qui est in libertatis possessione rei locum obtineat. Alter uero, qui eum seruum esse prædicat, actoris munere fungatur, si quis plura requirat, ex Azone petat.

Vbi quis de Curiali uel cohortali, aliaue cōditione cōueniatur.

Curia apud Romanos non solum is locus erat, in quem Senatores ut Reipub. cōsulerent, conueniebant, sed & ubi Sacrorum cura agebatur. Tū sacerdotes in sua quisque curia, & sacra facere, & serias obseruare solebant, ut Varro author est. Nostro seculo curiam Pontificis iuxta Cæsaris curiam dicimus. Olim quælibet ciuitas, qdlibet municipiū, suas curias habebat, quæ, ut ego opinor, a decurijs Romanorum sumebantur. Iam in præsentī titulo agitur de hominibus Curialis conditionis, id est, de his, qui curiæ officijs obstricti sunt. Porro, cohortales mihi dici uidentur, qui in domestica militia alicuius cohortis essent, quibus non licuit ad aliam transire militiam sine annotatione clemē

LORVM CODICIS.

tionē clementiæ principalis. Vbi uero tam Curiales, quam Cohortales homines conueniri possunt, hic titulus tractat.

Vbi Senatores uel clarissimi, ciuilitè uel criminaliter cōueniātur.

Recensent Iurisconsulti quatuor dignitatum species, adeo ut quidam sint illustres, quidam superillustres, quidā spectabiles, quidam clarissimi. Patricios & Senatores, superillustres uocant. Consules, Præfectos pretorio, illustres. Præfectū urbis, pretorē, Proconsulem, spectabiles. Præsidentem prouinciæ, clarissimum: hæc propterea retuli, ut intelligeret luuentus, quidnam Imperator uelit cum uoce, uel clarissimi. Porro, ubi tam Senatores, quam clarissimi, id est, prouinciarum Præsides, uel ciuilitè, uel criminaliter conueniri debeant, explicat liqui do lex ultima huius tituli.

In quibus causis militantes foro præscriptione uti nō possunt.

Omes, qui militiæ nomē dederūt, cuius cuncti sint dignitatis, super publicis uel debitis, uel functionibus, nisi forte cōmeatū, id est, ueniam abeundi in annum unum ad rem propriā cōponendam se accepisse ostē

Thypharus ut E in Consules et præf. et in illustres et patricios et Senatores et in spectabiles et proconsules et in clarissimos et præfidos prouinciarum

*Curialis.
Cohortalis.*

EXEGESES TITV.

derint apud Præsides provinciarum, & cōueniuntur, & exigantur, nec fori præscriptione uti possunt, id est, præiudicatione iudicij cuiusdā, coram quo solum, & non in alio in ius uocari queant.

Vbi causæ fiscales, uel diuinæ domus, hominumq; eius agātur.

Fiscus aliquando ponitur pro sacculo, in quo pecuniæ publicæ reponūtur, unde fiscum aliquādo pro ærario, maxime tamē Impatoris accepimus, a quo Fiscalis. Hinc in hoc titulo Imperator disputat, quo loco causæ fiscales, i. causæ ærarij Cæsaris, uel diuinæ domus, hoc est, patrimonij Imperatoris, & hominum eius agitari debeant.

Quando liceat unicuiq; sine iudice se uindicare, & ob publicam ultionem resistere.

In hoc titulo Impator aliq; causas in quibus quislibet citra iudicis autoritatē se uindicare & ulcisci possit refert, in L. pri. & ii.

De inofficioso testamento.

Quando locus sit querelæ de inofficioso testamento, & qui eā intentare possint, hic titulus docet. Est uero querela inofficio si testa

LORVM CODICIS.

si testamēti, qua liberi, cōtra parentes agūt ut qui eos uel sine iusta causa, uel iusta, sed non probata exheredarint, §. primo, Instit. eo. tit. Dicitur testamentum inofficiosum, quod non ex officio pietatis parentum factum sit, §. primo, Instit. eo. *Us.*

De inofficiosis donationibus.

Inofficiosa donatio est, quæ non ex pietatis officio est facta, per quā uel liberi, uel parentes bonis sibi debitis, aut ex proposito donantis, aut re ipsa fraudātur. Porro Imperator in hoc titulo tractat quando, quibus personis hæc querela congruat: dicit uero eam querelam congruere, siue testator facto testamento, siue non facto testamento, mortē obeat, infra eo. L. precibus. Tum asserit istam querelam non secus atq; querelam de inofficioso testamento, tā ascendentibus, quam descendantibus integram concedi, infra eo. L. si filius.

De inofficiosis dotibus.

Vbi mater omnia bona in fraudem filiorum, uel pro se, uel pro filia in dotē exhaurierit, filij iusta querela contra matrem in iudicio experiri possunt, ut infra. eo. L. unica

De petitione hæreditatis.

E iij

EXEGESES TITV.

In hoc titulo Imperator agit, quo pacto actio petitionis hæreditatis & intentari, & a quibus intentari debeat.

De Rei uendicatione.

Rei uendicatio, est actio, quæ congruit alicui, uel ratione domini, uel quasi, uel ratione possessionis, uel quasi, ita enim Iuris consulti loquuntur, hæc actio, quomodo est instituenda, & a quibus, & contra quos hoc in titulo Imperator disserit.

De usufructu, & habitatione, & ministerio seruorum.

Quid in hoc titulo tradatur, etiã ex uerbis eius facile colligi potest. Porro, quod usufructus sit, uide §. primo, Instit. eo. quid sit habitatio sit, uide §. sed si cui, Instit. de usu, & hab.

De seruitutib. & aqua ducenda.

Seruitutes in Iure Ciuili dicuntur Iura prædiorum urbanorum & rusticorum. §. quædam, Instit. de rebus corpora. & incorpo. Cæterum, aquæductus est Ius aquæ ducendæ per fundum alienum, §. rusticorum, Instit. de serui. rusti. prædiorum. Iam Imperator in hoc titulo confuse traditionem de Iure rustico prædiorum, tam de Iure urbanorum, maxime tamē

LORVM CODICIS.

me tamē de seruitute siue Iure aquæductus, infra eodē in multis Legibus.

De Lege Aquilia.

In hoc titulo agitur quando locus sit actiōi ex Lege Aquilia. Cæterum, dāni in iuriæ actio constituitur per Legem Aquiliā, §. primo, Instit. eo. ueluti si quis aut seruum meū occidit, uel seruum meum uulneribus adfecit, hac Lege Aquilia, mihi domino tenetur. Porro, Lex Aquilia dicitur ab Aquilio Tribuno plebis, qui eam tulit, de quo etiā scribit subinde Cicero, cum alias, tum libro secundo de natura Deorum.

Familiæ herciscundæ.

Familia præter alia hæreditatem, uel res hereditarias significat, L. pronuntiatio, §. primo, ff. de uerbo. signifi. Atherciscare, uerbum uetus est, & diuidere sonat, unde & actio familiæ herciscundæ. i. diuidundæ hæreditatis, quæ congruit hæredibus, quibus siue ex testamento, siue ex intestato obtingit hæreditas, L. secunda, ff. eodem.

Communia diuidundo.

Hæc actio locum habet inter alios, qui quid possident, comune, uel, ut Iuriscōsul ti dicere solent, pro indiuiso, L. per hoc iu

EXEGESES TITV.

dicium, ff. eodem. Nec refert, qua ex causa dominium fluat, L. ij. ff. eo. Nam, esto, ex hæreditaria causa, dominium manet, tamē pro rebus etiā singularibus cōmunibus & hæreditarijs agendi cōmuni diuidundo datur facultas. Porro, hac actione, hoc petitur, ut res pro indiuiso habita, partiatur, & cuiq; sua pars attribuatur.

Cōmunia utriusq; iudicij, tam familie herciscundæ, quam cōmuni diuidundo.

Quid hic titulus in se complectatur, ex uerbis eius nemo nō facile colligere poterit.

Finium regundorum.

Fines regere, est distinguere, &, ut Cicerō in Topicis inquit, fines agrorum magis sunt, quam urbis, inde est actio finium regundorum, quæ producitur gratia separandi fines in rusticis prædijs.

De consortibus eiusdem litis.

Consortes eiusdem litis appellatur, quibus aliqua lis cōmunis est, in quib. consortibus litis, olim hoc constitutum erat, ut si unus ex eis conueniretur, exceptionē obijciendi copiam haberet, ne absq; suo cōsorte cōueniretur. At hodie explosa omni exceptionis

LORVM CODICIS.

ceptionis ope tam agere, quam cōueniri, nullus nō sociorum, quod ad se attinet, potest. Cæterum, uel pro socio, uel pro socijs lite iam contestata contra omnes, etiā absq; mandato, si modo caueat de rato agendi facultatē habet, L. prima & secunda, eo. tit.

De Noxalibus actionibus.

Noxa pœnam aliquando significat, unde noxę tradere, est pœnæ tradere, inde noxalis actio dicta est. Nam, ut Iuriscōsultus inquit, L. prima. ff. eo. noxales actiones appellantur, quæ non ex contractu, sed ex noxa, atq; maleficio seruorum aduersus nos instituuntur, quarum actionum uis & potestas est, ut si damnati fuerimus, liceat nobis deditione corporis quod deliquit, euitare litis æstimationem, dando scilicet corpus uiuum.

Ad exhibendum.

Exhibere, est facere in publico potestatem, ut ei qui agit experiūdi sit copia, L. ij. ff. eodem. Inde actio ad exhibendum est quādo ago, ut res aliqua in publicum exhibeatur, & promatur, ut si ego assero te uestem meam possidere, hac in specie mihi integrū est, te cogere actione ad exhibendum, quod tu uestem in publicum efferas, ut & ego, &

EXEGESES TITV.

alij eam cōtemplentur, ueste uero in publicum elata, mihi copia datur petendi ueste rei uendicatione, & a Iudice contendere possum, quo uestis dominium mihi adiudicetur, & tu qui uestē possides, eā restituere cogaris, id quod cum instrumentis, & alijs rebus in iudicio fieri potest.

De Religiosis, & sumptibus funerū, & aleæ lusu, & aleatoribus.

Hic imperator agit primo omnium, de interdicto, demortuo inferendo. Nam locus religiosus est, in quo aliquis sepultus est, etiam si seruus existat, L. secunda. ff. eodem. Deinde de actione funeraria, quæ datur pro sumptibus in funus alicuius factis. Postremo, de actione repetendi rem quam in ludo aleæ amisit. Porro alea dicitur omnis ludus magna ex parte, ex fortuna pendens, unde Martialis de nucibus inquit.

Alea parua nuces & non dānosa uidetur,

Sæpe tamen pueris, abstulit illa nates.
Cæterū, proprie de tesseris dicitur, sunt autē tessere, quibus in fritillis, i. alueolis luditur. Porro, uoces quasdā ludos significantes in cōstitutioe Iustiniani de alea prohibita, §. Episcopis, a nemine alio, quod ego scia, explicatas, explicat Alciatus lib. prætermisforū. i. fo. cap. lxxxiiij.

Lib. iij.

LORVM CODICIS.

LIBER III.

Derebus creditis, & iure iurando.

In hoc titulo Imperator agit, quo pacto creditores & experiri, aduersus creditores, & æs alienū uendicare queat. Tum, quomodo deficiente alia probationū materie, ad iusiurandum, ueluti ad sacram anchoram, ut Græci dicunt, confugiatur, de nique de iuramenti inter actorem et reū utroque relatione &c.

Si certum petatur.

Certum in hoc titulo mutuum est, quod peti, id est, repeti dicitur, cū a debitore mutuum repetimus, pro quo nobis datur cōditio. i. repetitio certi, hoc est mutui.

De Suffragio.

Hic Imperator tractat de mercede, quæ suffragij nomine. i. auxilij, quod quis in causa alicui præstitit, petitur, quādo, & quo lu repati queat, L. unica, infra eo.

De prohibita sequestratione pecuniæ.

EXEGESES TITV.

Sequester is dicitur, apud quem plures eam rem, de qua cōtrouersia est, deponūt, L. sequester. ff. de verb. signifi. Inde sequestratio, id est sepositio pecuniæ. Iam in hoc titulo phibetur, ne debitor ex quolibet cōtractu cōuentus cogatur, ut faciat pecuniæ sequestrationem, oporret enim, inquit Imperator, debitorē primo cōuinci, & sic deī de ad solutionē pulsari, L. unica, infra eo.

De conditione indebiti.

Hic Imperator agit quando detur ei, qui solent alicui hoc quod non debet, actio cōditionis indebiti, & repetendi indebitum. Et ferme summa est, quod qui errore ductus, id quod non debuitalicui soluit, cōdicere, & repetere possit: qui uero sciēs, & prudens indebitū luit, ab hac actione excludatur, L. indebitum, infra eo. titu. Et in regula cuius per errorem. ff. de reg. iuris.

De cōditione ob causam datorū.

Actio conditionis ob causam datorum est, quando quis cōdicat & repetit id quod alicui dedit causæ honestæ, ergo & causa nō euenit. Verbi gratia: Numeravi tibi cētum florinos, ut filium meum ad humanitatem informares. At tu, id facere posthabuisti, proinde ego illos cētum aureos beneficio

LORVM CODICIS.

beneficio huius actionis tibi datos, condicere possum, L. prima & secūda, ff. eo. Nec latere uolo iuuenes quatuor esse cōtractus in nomines, do, ut des, do, ut facias, facio ut des, facio ut facias, de qbus in L. iurisgenitiū, §. primo. ff. de pactis, & in L. naturalis, ff. de præscriptio.

De conditione ob turpem causam.

Hæc conditio siue repetitio, locum obtinet quādo aliquid alicui imperitur ob causam turpem.

De conditione furtiua.

Hæc conditio et soli domino, & hæredi eius in furem iuxta eius hæredem datur, L. prima, ff. eo. Et hac actione, rem tantā subtractā persequimur, siue ea apud furē, siue apud aliū sit. Porro, actiōe furti, ut et interim hoc moneā, pœnam psequimur.

De conditione ex Lege, sine causa, uel iniusta causa.

Hæc conditio ex lege locum uendicat, quādo ex noua lege obligatio orta est, nec ulla lege cauetur, qua nam actione quis ex periri debeat. Verbi gratia, de mercede dā

EXEGESES TITV.

da aduocatis, qui operā alicui in causis præstant. Agitur cōditione ex L. prima, C. de suffragio, sic & in iure Canonico non raro ex hoc, uel alio canone agimus.

De Actionibus & obligationibus.

In hoc titulo differitur primo omnium, quādo actio directa, quādo utilis alicui datur, ubi iuuenes paucis admonuisse uolo, directam actionē esse, quæ ex aperis Legū uerbis, iuxta uolūtate Legū datur. Utilem uero actionem dici, quæ ex interpretatione Legum promatur, exempla harum actionum, require in Instit. sub tit. de legit. patronorum tutela. Deinde in hoc titulo & de obligationibus tractatur, nimirum, quomodo unus alij obligetur, uerbi gratia, Eū qui mutuetur obligari mutuanti, non eum ad quē propter merces pecunia delata sit, L. cum cui, infra eo.

Ut actiones ab hærede, & contra hæredem incipiant.

Olim de eo, quod sibi promissum erat, ab obitu eius, qui promiserat, agendi cōpiam contra hæredes non habebat, uerbi gratia: Stipulatus sum abs te, ut mihi florinos des

LORVM CODICIS.

nos des decem, & morte, nec tu, nec hæredes, ut facerent satis, cogi poterant, §. post mortem, Instit. de inutilibus stipula. At no uolunt, & ab hærede actiones incipiunt, & hæredibus intenduntur, Proinde in specie prædicta, hæres tuus, decem illos florinos quos, ut tu mihi dares stipulatus sum, dare cogitur, infra eo. L. unica.

Ne uxor pro marito, uel maritus pro uxore, mater pro filio cōueniatur.

Quid sibi hic titulus uelit, uerba eius aperte monstrant. Verum enim est maritū pro uxore conueniri non posse, nisi uel pro ea repromiserit, uel ei suffectus sit, uero quod consentaneum est, nec uxorem pro marito conueniri posse, adeo, ut si etiam pro eo quod quidem in rem suam cedat, intercessit; dica ei scribi non queat, L. prima, §. ultimo, ff. ad Velleia, & L. ij. infra eo. Idē est in matre, & filio, quare uera est regula iuris Civilis, Ex alterius contractu neminē obligari, L. penul. infra eo. Secus uero est de iure prætorio, quo aliquis ex contractu institutoris magistri nauium, serui, filij, procuratoris cōuenitur, C. de peculio per totū. Et ff. & C. de Instit. & exercitoria.

EXEGESES TITV

Ne filius pro patre, uel pater pro filio emancipato, uel libertus pro patrono, uel seruus pro domino conueniatur.

Hic titulus clarior est, quam ut a me ullis uerbis illustrari debeat. Est uero memorabile filium pro patre conueniri non posse, nisi forsitan uel pro eo intercessit, uel ei surrogatus existat. Et hoc locū habet tñ in filio emancipato, q̄ adhuc sub patria potestate de gente, L. iij. §. non eo, alias ff. de minorib.

An seruus ex suo facto, post manumissionem teneatur.

In hoc titulo Imperator hoc tractat, an seruus quondā nunc manumissus, & liber conueniri possit, ex eo, quod seruus gessit. Et solet fere dici quod nō eo nomine, quod alius atq; olim erat, homo factus sit, in L. qui res, §. areā. ff. de solutionibus, claudit tamen in aliquot speciebus & casibus, quos doctores hic referre solent.

Quādo Fiscus, uel priuatus debitoris sui debitores exigere possit, uel debeat.

Imperator

LORVM CODICIS:

Imperator, hic tractat quando Fiscus, i. procurator rerum Imperialiū, uel etiā priuatus debitorē sui debitoris exigere possit. Exempli gratia: Fiscus est debitor Aristogiton, & Aristogiton est quoq; debitor Verres scilicet, iam in quæstionem uenit, an Fiscus sit copia exigere debitorem sui debitoris. i. Verrem, uide de hac re in hoc titulo.

De hæreditarijs actionibus.

Actiones hæreditariæ uocantur, quæ ad hæredes uel contra hæredes propagantur, & intentantur. Item, quæ ab hæreditibus, uel contra hæredes initium sumūt, L. hæreditariarum actionum, ff. de actionib. & obligationibus. De his actionibus, uide hunc titulum.

Ex delictis defunctorū, in quātum heredes conueniātur.

Summa tituli est, si lis cum defuncto delicti alicuius nomine cōtestata est, n̄, qui defuncto succedit, in hac specie & tenentur, & conueniuntur, & quidē in solidū. Si lis cum defuncto cōtestata non est, hæredes eius non quidem in solidū, sed in quantum ex re à defuncto surrepta acceperunt, obligantur, infra eo. L. unica, & Instit. de perpetuo. F. n̄

EXEGESES TITV

tuis, & tempora, actio, §. non omnis. Secus est de iure Canonico, quo hæredes defuncti, non habito ullius respectu delicti ergo a defuncto commissi, satis facere coguntur, ut est in C. si. Extra. de sepulchris.

De constituta pecunia.

Constituere pecuniam, est id quod alter debet, se soluturum alicui recipere. Exempli gratia: Si recipio tibi Petro me tibi illos centum aureos, quos Ioannes debet, relinquitur esse, iam constituo pecuniam. Cæterum, illa actio datur in quoscunque, qui uel pro se, uel pro alio se soluturos constituerunt, ita tamen, ne ulla stipulatio admisceatur, qua admixta, is, qui stipulanti promissit iure Civili tenetur, §. pecunia constituta iusta de actionibus.

De probationibus.

Quomodo & actor & reus ea quæ proponit, probare debeat. Et, ut dominia rerum, ut crimina capitalia probabilia reddi possint, in hoc titulo aliquot Legibus traditur.

De testibus.

Hic Imperator agit, a quibus testes produci debeant, & qui nã produci testes possint, & qua nam ratione testibus utendum sit, &

LORVM CODICIS.

sit, & quæ a testibus productis observari debeant, quod illorum sit munus, quid testimonia in iudicijs producta ualeant, & si quæ alia sunt.

De fide instrumentorum, & amissione eorum, & de Apochijs, & Antipochijs faciendis, & de his quæ sine scriptura fieri possunt.

Quantum fidei instrumentis, id est, publicis scripturis adhibendum sit, & an eorum amissio, alicui officiat, dissertur. Tum de Apochijs, quas creditor debitori reddit, & Antipochijs, quas debitor creditori conscribit, agitur. Sed agite, ut iuuenes uocabula hæc Græca intelligant, nolo eos latere Apocham chirographum significare, & cõfessionem, quam debitor, qui fidem suam de receptis exoluit, & creditore accipit. Et Antipocham significare, quam debitor creditori facit in præstationibus annuis oppido necessariam propter præscriptionem, ut in L. plures, infra eo. & in Glo. L. eiusdem, Denique in hoc titulo dissertur de ijs, quæ sine scriptura fieri possint. Et sane regulariter, nullus non contractus citra scripturam fieri potest, L. pactum quod bona fide, C.

F iiij

EXEGESES TITV

de pactis. Hic excipiuntur species, quæ sine scriptura constitui non queant, de quibus, extat glossa in C. primo, extra de cõsibus, libro sexto.

Plus ualeat quod agitur, quam quod simulate concipitur.

Summa tituli est, plus ualere, & in contractibus, & alijs rebus ueritatem, quam simulationem. Exempli gratia. Si Petrum aliqua re donauit, & deinde in scripturâ relictum est, me etiam rem ei uendidisse, uenditio, ut quæ simulata est, nullius momenti existit. Donatio enim palmam obtinet, ex cõpla alia in Legibus huius tituli comperies.

De Commodato.

Commodatum est, alicuius rei, quæ in usum certum uertitur gratuita facta concessio, inde cõmodatarius, cui aliqua res commodato datur. Discrepat autem cõmodatum & mutuum, nam in cõmodato eandem speciem, quam accepimus, reddimus. In mutuo uero, non eandem speciem recipimus, in L. mutuum, ff. de reb. credi. In hoc ergo titulo, inter cætera agitur, de quo dāno rei commodatæ illato, commodatarius teneatur, & quod creditor prætextu debiti, rem sibi

LORVM CO DICIS.

rem sibi commodatam apud se retinere nõ queat. Vide L. si. eo. titulo.

De pignoratitia actione.

Actio pignoratitia locum sibi uendicat, ubi creditor pecuniam pro re oppignorata datam & debitore recepit. Verbi gratia. Petrus mutuauit loāni uiginti aureos, pro quibus Ioannes Petro uestem quandam pignori dedit, ubi uiginti aurei Petro redditi sunt, ipse, loāni uestem restituere cogitur, & tenetur ei pignoratitia actione, Instituitur quib. mod. re. contrah. obligatio, §. creditor. Porro, in præsentis tituli differitur, tam de directa actione, quam contraria pignoratitia. Directa quidem habet locum, ubi, uel totum æs alienum dissolutum est, uel alio modo, creditori satisfactum, L. si rem, §. omnis, ff. eo. Datur hæc actio & ei, qui pignus, aut suum, aut alienum obligauit, & hoc domino uel uolente, uel ratum habente, L. aliena res, ff. eo. Quamuis non defunt qui astruant in quod etiam si res aliena, inuito domino, nomine tamē meo obligetur, huic actioni locum esse, L. si rem, §. si is quoq., ff. eo. Cæterum, pignoratitia contraria datur creditori, cõtra creditore iuxta hæredē eius, idq. mulctæ loco. Si em

EXEGESES TITV.

creditori quoquo modo fucus factus sit a debitore, contraria pignoraucia creditori conceditur, L. tutor, ff. eo.

De Institoria, & exercitoria actione.

Institoria actio locum habet, quando q^s aut tabernæ, aut aliq^d negociatori seruū proponēs, quicqd cum eo seruo eius rei gratia, cui præfectus est, cōtraxerit, in ea specie dominus serui institoris tenetur, L. prima, ff. eo. Porro, institor appellatus est ex eo, q^d negotio gerendo instet, nec multum facit, tabernæ sit præpositus, an cuilibet aliq^d negociationi, L. institor, ff. eo. Porro, exercitoria actio locū habet, cum quis seruū suum magistrum nauis præfecit, quicquid cū eo seruo eius rei, ergo cui præfectus est, contractū fuerit, ea specie dominus serui exercitoria obstringitur. At uero exercitorem dicimus eum, ad quem obuentionis & redditus omnes proueniūt, siue is dominus nauis sit, siue a domino nauem conduxit, L. prima, §. exercitorē, ff. eo.

Quod cum

LORVM CODICIS.

Quod cum eo, qui in aliena potestate est, gestū esse negotiū dicitur, uel de peculio, siue quod iussu, aut de in rem uerso.

Hic Imperator agit de ea re, quæ cum eo qui alienæ potestati obnoxius est, geritur. Nimirum, cum seruo, cū filiofamilias, & ea specie congruit, uel actio quod iussu, aut actio institoria, aut exercitoria, de quibus in titulo præcedenti dictum est. Aut actio de peculio, aut de in rem uerso. Peculium proprie significat rem, quæ non in numerata pecunia consistit, sed uel in solo, uel pecoribus, uel in supellectile nostro labore, & industria parta, & nobis lucrifacta. Aliquādo pro paruo patrimonio ut Vlpianus scribit, ponitur, inde est actio de peculio, quæ datur contrahentibus cū seruo, cum filiofamilias, & uel patre uel domino uolente, uel etiā matre, L. si quis, §. ulu, ff. de peculio. Datur & hæc actio quasi contrahentibus cū seruo, ut si quis uel eius negotia gerat, uel ipse alterius negotia gerat, L. si pupilli, §. sed si ego, ff. de negotiis. Cæterum, actio in rem uerso dicitur, si quis nostræ potestati subditus, contraxit, &

F v

EXEGESES TITV.

res illa, si in rem nostram est uersa, in nos, primo omnium experiundi copia datur. Verbi gratia. Filius familias uiginti aureos mutuo accepit, qui in rem patris uersi sunt, pater pro illis uiginti aureis conueniri potest, §. in rem autem uerso, Instit. Quod cum eo qui in alie. potest. est, & c.

Per quas personas, nobis acquiritur.

Hic Impator differit, per quas personas nobis dominium usus, usufructus possessio rei acquiratur.

Ad Senatusconsultum Macedonianum.

Hoc Senatusconsultum interdicat, ne filius familias pecuniam det mutuo, L. prima, ff. eodem.

Ad Senatusconsultum Velleianum.

Hoc Senatusconsultum mulierum imbecillitati consulit, constituens quod mulier alienam obligationem, uel suscipiens, uel participans mandando, iubendo, in se recipiendo non obstringatur, L. prima, & quarta, infra eo. Sunt tamen aliquot casus, in quibus hoc Sena

LORVM CODICIS.

hoc Senatusconsultum loci habet nihil, uide glo. in uer. cessante, in L. si. infra, eo.

De non numerata pecunia.

Hic Imperator tractat, quid iuris sit, cum exceptione non numeratae pecuniae. Si quis enim debere se scripserit, quod sibi numeratum non est, de pecunia non numerata intra biennium exceptionem opponere potest, §. pri. Instit. de literarum obligat. Nec latere uolo iuuenem studiosum, pecuniam in praesenti titulo, pro quauis re sumi, quam quis, uel non numerauit, uel soluit, L. pecuniae uerbum, ff. de uerbo. significatione.

De Compensationibus.

Compensatio est debiti, & crediti inter se contributio, L. prima, ff. eo. Verbi gratia. Petrus debet mihi decem, & ego ei quinque aureos. Si ego decem aureos & Petro peto, quinque, quos ei debeo, compensare cogor, & sic potero alios quinque aureos exigere. Hoc nomine autem compensatio inuestita est, quia nostra interest potius non soluere, quam solutum repetere, L. in. ff. eodem.

De Usuris.

Usurarum nomine, intellige quicquid praeter sortem alicui datur, iam in hoc titulo.

EX GESESTITV.

agitur, quomodo usurae debeantur, quomodo exigi possint, et in quibus contractibus exigantur.

De Nautico foenore.

Id est, de foenore, quod impenditur in pecuniam nauticā: pecunia nautica est, quae periculo creditoris in nauem recepta, transiēdo cōmittitur. Porro periculum huius pecuniae traiectionis, C. sic enim dicit Imperator in L. prima huius tituli, ad creditorem pertinet, in L. prima, & in L. in nautica, ff. eo. Et pertinet quidem periculum huius pecuniae ad creditorem, quoad debitor in locum, quo contendit, peruenerit. Et nisi forsitan iactura huius pecuniae debitori imputari queat, ut qui locum nauigij non seruauit, nec citas merces in nauē deposuit, L. iij. hu. di.

Depositi, uel contra.

Depositi, est quod custodiendi gratia, alicui traditur, contrahitur uero re, obligatio in deposito, Institui. quib. mo. re contra obli. §. praeterea. Et inde actio depositi quae datur contra depositarium, id est, eum apud quem res est deposita, ut re restituat, indic. §. praeterea. Et in hac actione dolus tamen punitur iuxta lata culpa, quae dolo aequiparatur, L. quod Nerua, ff. depositi, §. si. ff. eo.

Porro,

LORVM CODICIS.

Porro titulus habet, uel contra, quod de actione depositi contraria intellige, quae cōpetit depositario simul & haeredi eius in eum qui deposuit, nomine impendiorum in rem depositam factorum.

Mandati uel contra.

Mandatum hic dicitur munus, quo quis gratuito quid amici nomine faciendum sibi sumit, inde actiones, quae partim directa uel contraria. Directa congruit, quando in interest eius, qui mandauit, sua nihil interest, haec actio locum non habet. Verbi gratia. Mandavi Petro, ut domum mihi emeret, si mea intererat, ut domus emeretur, Petrus mandati mihi obstringitur. At si eam ipsam domum ego emi, & sic nihil intererat, haec actio sopitur. Contraria actio ei, qui mandato facit satis congruit, ut si Petrus meo mandato mihi domum emit, mecum mandati agere potest, ut si nondum pecuniam uenditori numerarim, ei numerare cogar &c.

Si Seruus extero se emi mandauerit.

In hoc titulo Imperator agit, an seruus meus data Petro pecunia, & facta stipulatione de manumissione ab empio, rogatus

EXEGESES TITV

Petrum, ut eum a me domino emat, & huius generis contractus aliquid momenti habeat. Et an ego serui dominus, illum in seruitutē postliminio retrahere possim, quod se cum ipsius peculio, & seruitute vindicare conatus sit, uide L. unicam huius tituli.

Pro Socio.

Societas est uel duorum uel plurium conuentio, contracta ob commodiorem, & usum & quæstum, ut Institut. de societate, inde actio pro socio, quæ datur socio pro socio. Porro Imperator in hoc titulo agit, quādo robur obtineat societas, quādiu duret, quo modo contrahatur &c.

De contrahenda emptione, & uenditione.

Hic Imperator agit, quando contractus emptionis & uenditionis contrahatur, & asserit consensu perfici, si modo de precio, & quidem certo inter emptorem, & uenditorem conuentum sit, §. primo, instit. de emptione & uenditione.

De Hæreditate, uel actione uendita.

Summa huius tituli est, quid iuris sit in hæreditate uendita. Exempli gratia. Vendo Ioanni

LORVM CODICIS.

do Ioanni actionem meam, quæ mihi congruit in Petrum: & ut paucis dicam, uendite actionem, est quod alias in L. nominis, infra eo. uendere nomen dicitur, & in hac actione hoc obseruandum est, uenditione actionis etiā ignorante, uel etiā eo inuito fieri posse, L. nominis uenditio, eo. titulo.

Quæ res uendi non possunt, & qui uendere, & mercari uetantur.

Hic titulus in L. facile seipsum, liquido illustrabit, hoc unum studiosum iuuenē admonere uolo, in L. prima huius tituli esse, quasdam uoces, quæ in exemplaribus ferme corrupte legantur, sunt uero Emblata, Oxyblata. Tu lege *ἐμβαπτα*, hoc est, uestes intinctas purpura, uel alio colore, lege oxyblapta, uel, ut Alciatus legendū putat, oxoblapta, siquidem Suidas scribit *ὄξος* intincturam fuisse, quia Phœnices uestimenta tinxerunt.

Quæ res exportari non debeant.

Hic titulus quoque clarior est, quā ut ulla uerborum luce indigeat.

De patribus, qui filios suos distraxerunt.

*ut de bñ
q. s. h. p.
t. s. p. b.*

EXEGESES TITV.

Non licere patri filium suum, aut uēdere, aut oppignorare, sub capitis pœna, nisi extrema, & fame, & inopia rei familiaris facere urgeatur, in L. prima, & secūda, eodem titulo.

De rescindenda uenditione.

In hoc titulo agit, quo pacto uēditio integra rescindatur. Rescinditur uero, si dolo emptor egerit, beneficio actionis, de dolo, & hoc si dolo causam cōtractu dederit, in L. eleganter ff. de dolo, et infra, L. si dolo, eo. d.

Quando liceat ab emptione discedere.

Titulus hic, apertus satis est, obseruandum quod re integra contractus emptionis & uenditionis utriusq; partis consensu rupatur, L. prima, eo. titulo.

Si propter publicas pensitationes, uenditio fuerit celebrata.

Quomodo ob tributa non soluta, uel alias res Reipub. debitas non præstitas, uenditio & fiat, & rescindatur, hic tituli. aperit.

Sine censu, & reliquis fundum comparari non posse.

Imperator in hoc titulo interdicit, ne q̃s fundum

LORVM CODICIS.

fundum emat tali conditione, ne aut intergrum censum præstet, ubi tēpore iam exacto, ne teruncius quidem solutus sit. Aut si quid dissoluit, ne quod census restat, præstare cogatur &c.

De periculo & cōmodo rei uenditæ.

Summa huius tituli est, quando uel periculum, uel commodum rei uēditæ, aut ad emptorem aut uenditorē pertineat. Et hoc fere dici solet, quod uēditione omnibus numeris absoluta, omne cōmodum iuxta dānum rei uenditæ, ad emptorem redundat, Lege prima, infra eo.

De actionibus empti, & uenditi.

Hoc est, de actionibus, quæ congruunt, & ex empto & uendito, siquidem emptori, ut res tradatur, actio empti datur, uenditori, ut precium accipiat: congruit actio ex uendito, uide hic in multis Legibus.

Si quis alteri, uel sibi sub alterius nomine, uel aliena pecunia, emerit.

In hoc titulo pulchra traduntur, de illis

EXEGESES TITV

speciebus & casibus, quibus aut aliquis, ut procurator emit sibi rem aliquā alterius nomine, aut aliena quidem pecunia rem emit, sed nomine suo. Vide totum titulum.

Derebus alienis non alienandis, & de prohibita rerum alienatione, uel hypotheca.

Nemini est copia alienandi rem alienam. Etenim nemo eius rei, quæ sua non est, alterum dominum constituere potest. Nam nemo plus iuris in aliū transferre potest, quam ipse habet, L. traditio, ff. de acqui. rerum domi. Sunt tamen species quædam, quibus ut maxime quis rerum dominus non sit, eam tamen alienare potest, de quibus uide Instit. quibus aliena licet, uel non.

De Communium rerum alienatione.

Quādo rerum alienarum alienatio utilis pari possit, hic Imperator agit.

Rem alienam gerentibus, non interdicti rerum suarū alienatione.

Hic titulus apertior est, quam ut ullis uerbis explicandus sit.

De pactis

LORVM CODICIS:

De pactis inter emptorem, & uenditorem compositis.

Ex hoc titulo discitur, quod pacto emptor, & uenditor in contractu pactum, e quo contractus legē accipiat, inire possint. Vbi obiter iuuenes illam regulam discat, Ex pacto contractus legem accipere, ut in regula contractus, ff. de reg. iuris.

Si seruus exportandus uæneat.

In hoc titulo differitur, quid iuris sit, si seruus exportandus, i. qui certo in loco, certa in urbe commorari non potest, uæneat, id est, uenundetur.

Si mancipiū ita uæneat, ne prostituitur.

Hic Imperator tractat, quid iuris sit, si mancipium, hoc est, serua uæneat, ne prostituitur turpi quæstui exercendo.

Si mancipium ita fuerit alienatum, ut manumittatur, uel contra.

Hic titulus, seipsum declarat.

De ædilitijs actionibus,

Ædiles habebant quasdam actiones in rebus quibusdam, Instit. de iure natu. Gen. &c.

G. ii.

EXEGESES TITV

Ciui. §. proponebant, de quib. hic titulus differit. Porro, q̄ ediles quōdam fuerint, ex Fenestella iuuenis studiosus discere poterit.

De monopolis, & conuentu negociatorum illicito, uel artificio ergo laborū, nec nō balneatorum prohibitis, & pactiōibus illicitis.

Monopolium, est cum penes unum alium quem uendendi potestas existit, ἀπὸ τοῦ μόνου καὶ πωλεῖσθαι, id quod sit, cum unus solus aliquod genus mercaturę uniuersum emit, ut solus uendat precium pro suo arbitrio statuēs. Cæterum, monopolia in hoc titulo prohibentur, prohibet etiam Imperator ne ἐργασάσθαι, id est, operarij artifices, opera, quę inchoarunt, alijs ne absoluant, paciscantur. Tum ne balneatores, inter se pactum ineant, ne alia, quam qua inter se congenerūt pecunia, balneis uti liceat. Breuiter omnes illicitas pactiones, hic ti. phibet.

De nūdinis, et mercationibus.

Summa tituli est, ne nundinarum tēporē, ij quibus nundinæ concessæ sunt, aut ne negociatores conueniant, aut merces conseruestrēt, aut quoq̄ modo illis molesti sint, in L. unica, eo.

De uecti

LORVM CODICIS.

De Vectigalibus, & cōmissis.

Pro quibus rebus uectigal non præstetur, & pro quibus præstetur, hic titu. ostendit. Tum, quæ pœna sit eius, qui in cōmissum cadat, hoc est, qui alicubi aliqd uehēs, uectigal non soluit, pœna uero est confiscatio rerum, quæ uehuntur.

Vectigalia noua institui non posse.

Hic titulus satis apertus est.

De Commercijs, & mercatoribus.

In hoc titulo Imperator praua quædam negociatorum, & mercatorum, quæ sub Cæsare degunt, recenset. Tum quædam, quæ omnibus mercatoribus obseruanda sint, cuiusmodi existunt, ne aut pro mancipijs, aut alijs rebus barbaris aurum imperent, L. secunda, eo. Tum uult, ut negociationes in locis statutis exerceantur. Ad hæc nobiles & negotiationibus se abstinere uult, L. nobiliores eo.

De rerum permutatione, & de præscriptis uerbis.

Contractus rerum permutationis non

C iij

EXEGESES TITV

Nullam actionem parit, nisi res quæ permu-
tantur, interueniant, unde non tam ex reze
interuentu, quam pacto, quod præcedit,
agitur. Et quidem bifariam, & conditione
ob causam, & præscriptis uerbis. Porro,
actio præscriptis uerbis, locum sibi uendi-
cat in pactis, quæ in continenti, ut ita dicā,
fiunt, in cuiuscunque generis contractu, L.
secunda, C. de pactis inter empto. & uedito.
Vēdicat et hæc actio sibi locum in tribus co-
tractib. anonymis, do ut des, do ut facias,
facio ut facias, L. naturalis, §. primo & ff.
ff. de præscrip. uer.

De Locato, & conducto.

Quid in hoc titulo tradatur, ex uerbis
eius nemo non, ut nullus moneā assequi.

De iure Emphiteotico.

Olim conducebant homines fundos, ar-
gros, & si quæ alia erant loca soli, ea lege,
ut meliora reddere uellent, inde Emphiteo-
sis. i. melioratio dicitur, & contractus Em-
phiteoticus, i. contractus res soli meliores
reddēdi, q non nisi scriptura intercedere co-
trahitur, L. prima, tum, & domini,

& Emphiteotæ consensu. De
hoc contractu, hic titu.

diserte disputat.

Liber. V.

LORVM CODICIS.

LIBER V.

De Sponsalibus, & arris spon- salitijs, & proxenetis.

Sponsalia dicuntur, mentio & repromis-
sio futurarum nuptiarum, L. prima, ff.
de sponsa. Arræ id genus munera dicū-
tur, quæ sponsaliorū nomine dantur, unde
sponsalitiæ arræ, & Iustiniano uocantur. Pro-
xenetæ, proprie significat eum, qui inter alii
quos est conciliator, & medius, unde arræ
proxenetice dicuntur, dona, quæ spōsam
& sponsum inter se conciliant & iungunt.
Explicatis his uocibus, iam ad summam ti-
tuli exponendam progrediamur. Impera-
tor in hoc titulo agit, quod in sponsalibus
distractis, utriq; liberum sit nouū matrimo-
niū contrahere, & quādiu sponsa spōsum
absentem expectare debeat. Agit etiā quid
iuris sit, cum Arris sponsaliorum nomine
datis, si prius uel sponsa, uel sponsus dece-
dat, quam nuptiæ inēantur. Deniq; an uel
tutor, uel curator, sponsalia per patrem
puellæ contracta, distrahere queat, uide
Leges tituli.

Arris

proxenetæ

G. iij

EXEGESES TITV.

Si Rector prouinciæ, uel ad eū
pertinentes sponsalities dede-
rint arras.

Ad eum pertinere intelliguntur, filiū, ne-
potes, propinqui, cōsiliarij, domestici, qui
bus omnib. copiā non est ineundi nuptias
cum ea muliere, quæ uel de prouincia oriū-
da est, uel ibi commoratur. Sponsaliorum
tamen contrahendorum illis facultas datur,
L. si quis officium, ff. de ritu nuptiarū. Por-
ro, Ius Canonicum aliter hac de re statuit,
quod ea in specie sequendum est.

De donationibus ante nuptias
uel propter nuptias, & spōsalitijs.

Hunc titulū paucis explicat Imperator,
in Insti. de donationib. §. est et aliud genus.

De incestis, & inutilibus.

Interpretes ita ferme secernunt incestas
nuptias, & inutiles, quod illæ sint quæ in-
ter collaterales, & adfines contrahantur, in
L. si adulterium, ff. de adulte. Hæ uero, nē-
pe inutiles, quæ aduersus Leges ineantur.
Iam in hoc titulo Imperator agit, quib. pœ-
nis adficiendi sint, qui uel incestas, uel inu-
tiles nuptias contrahant.

De interdi-

LORVM CODICIS.

De interdicto matrimonio in-
ter pupillam, & tutorem, seu cu-
ratorem, filiosq; eorum.

Hic Imperator non uult, ut uel tutor pu-
pillam ducat, uel curator adultam. Cæterq;
Ius Canonicum aliter decernit.

Si quacuncq; præditus potesta-
te, uel ad eum pertinentes, ad sup-
positarum Iurisdictioni suæ aspira-
re tentauerit nuptias.

In hoc titulo Impator prohibet, ne ma-
gistratus aliquis, uel maior, uel minor præ-
textu potestatis, aut cum uirgine, aut cum
uidua suæ iurisdictioni subdita, matrimoniu
ineat, id quod etiam de Iure Ciuili locū ha-
bet: secus est de Iure Canonico, quod tales
personas matrimonium contrahere nō ue-
tat. Contrahere igitur possunt per C. cum
apud de sponsa.

Si nuptiæ ex rescripto petātur.

Quid Iuris sit, si nuptiæ, quæ alioqui nō
admittuntur, ex rescripto Imperatoris petā-
tur, ut ipse, quæ sua est autoritas, per rescri-
ptum aliquas personas Legibus soluat,

G v

EXEGESES TITV.

De secundis nuptiis.

Quando mulier ad nuptias secundas ire, hoc est, secundum nubere possit, hic statuitur. Est uero hæc summa, mulierem intra annum ab obitu mariti, secundum nubere non debere, poenam datura, si id fecerit, in qua specie quoque aliter Ius Canonicum statuit, in C. ult. penult. eo. titulo.

Si secundo nupserit mulier, cui maritus usumfructum reliquit.

Si mulier, cui maritus usumfructum rerum suarum, mortem obiens reliquit, secundo nupserit, ususfructus damnum facit, & filiis prioris mariti ex eo die quo nupsit, restituere cogitur, ut in L. prima, eo. licet l. re Auten. quod in eo. titu. adscriptum est, secus statutum sit.

De dotis promissione, & nuda pollicitatione.

pollicitatio
Promissio dotis partim fit per stipulationem, partim sine stipulatione. Pollicitatio uero, est solius efferentis promissio, L. in. de pollicita. Iam summa tituli est, quod si dos per stipulationem promissa sit, & aliquid certi promissum conditione certi agendum esse. Sin uero incertum quid promissum sit, ex stipulatione

LORVM CODICIS.

pulatu agi, ut Institut. de uerbo. obliga. in pub. Porro, si dos nuda pollicitatione constituta sit, ex Iuris communis sanctione, nulla actio oritur, L. si tibi, C. locati: & L. legē, C. de pactis. At uero alia est ratio in dote, ex priuilegio concessa, L. ad exactionē, eo.

De lure dotium.

Varium est dotium Ius, nā aliquod habet respectum actionis, quæ olim locum sibi uendicabat in repetenda dote, de quo Iure uide titu. C. de rei uxori. actio. Est & Ius quoddam, quod statuit quibus congruat actio, & in quos, quibus non congruat actio, ad repetendam dotem, de quo Iure, L. titu. in. ff. & C. de solu. matri. Denique, est Ius, quod præscribit rationem constituendi dotem, quod statuit, cuius uel damno, uel lucro constitutio dotis fieri possit, & de hoc Iure, in præsentis titulo pertractatur.

Dere uxoriæ actione, in extinctione transfusa, & de natura dotibus præstita.

In hoc titulo Imperator tractat de Iure, actione, qua dotes petuntur, repetuntur. Et, quia iam olim hac in re utebantur ueteres actione rei uxoriæ, hæc abrogata est, &

EXEGESES TIT V.

in locū eius suffēcta actio ex stipulatu. Porro, suspitio est, mulierem nunquā non stipulatam esse dotem sibi reddi, quamuis stipulata nō sit, quæ suspitio, uel præsumpcio Legis esse, fertur: agitur ergo hic de actione ex stipulatu.

De pactis & conuentis, tam super dote, quā donatione ante nuptias, & paraphernis.

in hoc titulo In hoc titulo Imperator disputat, quib. modis partes etiā super dote, & donatione ante nuptias; deniq; super paraphernis, donis, præter dotem, ab uxore marito datis, pacisci queant.

De dote cauta, nō numerata.

Quid iuris sit, si mulier marito caueat dotem, id est, promittat dotem, & tandem non numeret, hic dissertur.

De donationibus, inter uirū, & uxorem, & a parentibus in liberos factis, & rati habitione.

Maritus & coniunx, se mutuis donationibus ornare prohibentur, ne amor corū torpeat, L. prima, ff. eo. Nec pater, filio aliquid donare per lus poterit, quoniam unius

LORVM CODICIS.

unius psonæ loco existunt, L. si. C. de impub. & alijs substi. Excipiuntur tamen casus in quib. pater filium donationibus adficiere potest, ut si qd ei in dotē det, ut si qd in donationem ppter nuptias ei largiat &c.

Derepudijs, & diuortijs, & iudicio de moribus sublato.

diuortij
repudiij
Diuortium proprie est, si uir & uxor se parentur. Repudium uero, si spōsus a spōsa dirimatur, quanquā hæc uocabula fere confunduntur. Porro, in hoc titulo Imperator recenset causas, propter quas maritus uxorem repudiare possit, in L. consensu, infra eo. Cæterum, de iure Canonico, ut obiter id moneam, solum adulterium, matrimonium contractum dirimit, in C. ex publico de cōuersa. coniuga. Adhæc, nec maritus ob mores quosdā agresstes & inuercundos, uxorem suam & se repudiare pōt. Vxoris enim mores noueris, non oderis, et hoc uult tit. & iudicio de morib. sublato.

Soluto matrimonio, quemadmodum dos petatur.

In hoc titulo Imperator agit, quomodo dos repetatur matrimonio; aut diuortio, aut morte dirempo, & quib. actioni-

EXEGESES TITV

bus, pro dote data recuperanda, locus sit, hic tractatur.

Si dos constante matrimonio, soluta fuerit.

Si constante matrimonio, dos legitima ex causa soluta per maritū fuit, dotis datae conditio nō datur. Sin uero nulla iusta causa intercedente, dos a marito soluta est, dos a marito repeti potest, etiamsi uxor mortē obiit, in L. unica, eo. titulo.

Ne Fideiussores, uel mandatores dotium dentur.

Mulieris non est, a uiro dotis & conseruandae, & restituendae gratia, cautionē exigere: ratio in promptu est, in L. ij. infra. eo. ne generetur inter eos perfidia.

Rerum amotarum.

Haec actio inter maritū & uxorem, locū sibi uēdicat, cuius loco alioqui est actio furti inter extraneos prodita. Neq; uero maritus in uxore hac actione ui potest, nisi res mariti dolo ab uxore amoueantur, & subtrahantur, L. contra. ff. eo. In hac actione, si ad summū res uenit, restituī res quocūq; modo alienata, L. si concubina, §. non solum, ff. eodem.

Ne pro

LORVM CODICIS.

Ne pro dote mulieris, bona quondam mariti addicantur, id est, in solutum dentur.

Quid hic titulus uelit, ex suis ipsius uerdis, coniectatu est facile.

De fundo dotali.

Quando fundus dotalis, id est dotis uice, ab uxore marito datus, alienari possit, hic differitur, qua de re, uide & Institut. quibus alienari licet, uel non, in §. primo.

Diuortio facto, apud quem liberi morari uel educari debeant.

Hic titulus clarus est.

De alendis liberis a parētibus.

Nec hic titulus ulla interpretatione indiget.

De Concubinis.

Marito nō licere, concubinam habere, hic titulus tractat.

De Naturalibus liberis, & matribus eorum, ex quibus causis iusti efficiantur.

Filij naturales dicuntur ij, qui ex concubinis nascuntur. Iam in hoc titulo Impera

EXEGESES TITV

in offitium
tor differit, quantum huius generis liberis,
uel inter uiuos, uel testamento relinqui pos-
sit. Tum, quibus ex causis iusti fiant, id est,
naturalibus restituantur, & in parentum po-
testatem redigantur.

De testamentaria tutela.

Hunc titulum exponit Imperator, in In-
stitut. eodem titulo.

De confirmando tutore.

Summa tituli est, tutorem per prætorē
confirmari, & approbari posse.

De Legitima tutela.

Hic titulus quoque, in Institut. eodem ti-
tulo explicatur.

Qui petant tutores, uel cu- ratores.

Hic titulus clarior est, quam ut ullā ue-
torū lucem desideret, hoc tamen nolo que-
rere, fugiat, adolescentes urgente extrema ne-
cessitate, quod telum acerrimum est, cura-
torem ad litē petere posse, infra eo. li. pri.

Ubi petantur tutores, uel cu- ratores.

Pupillus eo loci, uel tutorem, uel cura-
torem petet, e quo aut ortus est, aut ubi pa-
trimonium

LORVM CODICIS.

rimonium habet, aut ubi commoratur,
L. prima, eodem.

De Tutoribus, uel Curatori- bus illustrium, uel clarissimarum provinciarum. *personarum*

Cuius generis illustrium uel clarissima-
rum personarum, uel tutores, uel curato-
res esse debeant, hic titulus aperit.

Qui dare Tutores, uel curato- res, & qui dari possunt, uel non.

Hic titulus satis per se apertus est.

Quando mulier tutelæ officio fungi potest.

Mulier regulariter tutoris munere, fungi
non potest, quando id munus uirile est, L.
prima, infra eo quod uero consentaneum
est, nisi tutelā filiorum a principe impetret,
L. ult. ff. de tute. Tum si iuret, & renunci-
et Senatusconsulto Velleiano, iuxta omni le-
gitimo præsidio, ac omnem suam facultatē
in filiorum potestatem redigar, L. ult. eo.
Et hoc Iure Codicis decretum est, Porro,
Iure Autentico, mulier tutoribus, tam legi-
timis, quam datuiis præferitur, uide Auten-
tici. & auiæ in hoc titulo.

EXEGESES TITV

In quibus casibus Tutorē, uel curatorem habenti, tutor uel curator dari potest.

Regulariter tutor, non potest dari habenti tutorē, quæ regula in aliquot casibus, hic in titulo enumeratis, claudicat.

De administratione Tutorum uel curatorū, & pecunia pupillari sceneranda, uel deponenda.

Nec tutor nec curator se administrationis muneris sui ingerere potest, nisi rationariū confecerit, L. si. §. ult. C. de arbi. tute. Tutor & exigitur, ut uterque eorū iuret se fidei, quæ potest optima res, administraturum esse, in L. de creationibus, C. de Episco. aud. Accedit his, quod nec curator, nec tutor cō pecunia pupillari scenerare possit, ut in Auten. nouissime in eo. titu. positis. Excipiuntur duo casus, in dic. Auten. relatos.

De periculo tutorum, uel Curatorum.

Omnia pericula, quæ rebus pupillarum, uel dolo, uel lata culpa, uel etiam leui cōmittuntur, in tutorum iuxta curatorū capita redundant, L. quicqd. C. arbit. tuto. Exceptis

LORVM CODICIS

Exceptis duobus casibus, partim si prædicia minus idonea emerint, hac enim specie latam culpam tutores tantum præstant, L. tutor, q. reperto §. cōpetit, ff. de administratione tuto. Partim si quid fortuito euenit, in tutoris caput non recidit, L. si res, infra eo.

Quando ex pacto tutoris, uel curatoris, minores agere uel conueniri possint.

Finita tutela, iure ipso exigente, actiones quæ tutori intentandæ erant, pupillo intentantur, L. prima, infra eodem. Nisi forsitan finita tutela, tutor facta nouatione, in se obligationis onus sustulerit, L. post mortē. ff. eo. Tum, nisi tutor, doli iuxta culpæ ergo obstringi cœperit, L. Iulianus. §. si uenditor, ff. de actio. empti.

Si ex pluribus tutoribus, uel curatoribus, omnes, uel unus agere pro minore, uel conueniri possint.

Vbi plures tutela fungantur, etiā unus tantū, & agit, & conuenit, pupilli nomine, Nisi forsitan tutelæ administratio partita est, L. prima, & secunda, infra eodem.

H. n.

EXEGESES TITV

Ne tutor uel curator, uectigalia conducat.

Tutor uectigalia conducere non potest, hac graua, quod omnia bona eius, qui con-
ducit aliquid a fisco, fisco sunt obligata, L.
prima, C. in quib. cau. pig. cōtraha. At cū
antehac bona, quæ tutor possidet, pupillo
obligata existant, L. officio. C. de admini-
stra. tuto. bona unius duobus obstringere-
tur, & sic tutor crimen stellionatus incide-
ret, L. tutor. §. cōtrariū. ff. de pigno. actio.

**De tutore, uel curatore, qui nō
satisfecit.**

Hunc titulum explicat Imperator, in In-
stitut. de satisfda. tuto.

**De suspectis tutoribus, uel cu-
ratoribus.**

Et hūc titulum, in Institut. expositū habes.

**De inlitem dando tutore, uel
curatore.**

Tutor ad litem dari non potest, quando
is non datur certæ rei uel causæ, Institut. qui
dare tuto. in testamē. posset. §. certe. Sed ho-
die receptū est, ut si minori cū tutore lis in-
tercedat, curator constituatur, quāuis olim
ad litem

LORVM CODICIS.

ad litem prætorius tutor eligebatur, Institut.
de autho. tuto. & curato. §. finali.

**De eo, qui pro tutore uel cura-
tore negotia gessit.**

In eum, qui ignarus an sit tutor, uel cu-
rator, se, & pro tutore, uel curatore gessit,
datur primo omnium actio pro tutelæ, uel
uocant, deinde actio utilis negotiorum ge-
storum: sin uterq; cōpertum habuit, se nec
tutorē, nec curatorem esse, & tamen uterq;
in munus se intrusit, in utrūq; actio directa
negotiorum gestorū, conceditur, L. iij.
§. hac ratione, ff. de nego. gestis.

Si mater indēnitatem promiserit.

Quid iuris sit, si tutor pupillo indemni-
tatem promittat, in hoc titulo disseritur.

**Si tutor contra uolūtatē ma-
tris datus sit.**

Tutor contra uolūtatē matris datus
extra labem infamiæ submouetur, nisi cau-
sa adsit, propter quā infamia ei iniuri debe-
at, L. unica, infra eodem.

**Ut causæ post pubertatem ad-
sit tutor.**

Titulus est clarus.

H iij.

EXEGESES TITV.

Vbi pupilli educari debeant.

Pupilli apud matrem, nisi secundum nuptias, educari debent: sin uero nuptierit, iudex ubi Pupilli educandi sint, decernet.

De alimentis pupillo præstādis.

Pro patrimonij uiribus, pupillo alimenta impertiantur, L. si. infra eodem.

Arbitrium tutelæ.

Id est, de arbitraria actio de tutelæ, ut quæ in Iudicis arbitrio posita est, & datur pupillo pariter, & hæredibus in eum, qui quondam tutor fuit iuxta hæredes eius pro reddenda ratione, L. penul. infra eodem.

De diuidenda tutela.

In hoc titulo differitur, qua ratione post tutelam depositam tutores testamentarij legitimi, datui, rationem reddere debeant. Etenim, non raro plures tutores dantur, non raro tutelam ipsi inter se partiuntur. Tum, an is, qui soluendo est, pro ijs, qui facere solis non possunt, obstringatur.

De in litem iurando.

In litem iurare, est suo ipsius iuramento rei, quæ in lite. i. in iudicio petitur, æstimationem inire, & pro quanto ea carere nolit firmare, de hoc iuramento præsentis titulus disputat.

De hæredibus.

LORVM CODICIS.

De hæredibus tutorum, uel curatorum.

Hic differitur qua ratione, & obstringatur, & cōueniantur heredes, parentū loco.

Si tutor uel curator non gessit.

Tutor etiam, propter res male gestas a suo contutore, quem non suspecte detulit, obstringitur.

De usuris pupillaribus.

Quomodo usuræ pupillares. i. quæ ex pecunia pupillorum accipiuntur, iure exigantur, hic titulus differit.

De fideiussoribus tutorū, uel curatorum.

Olim optio dabat minoribus, an prius fideiussores, quam tutores conuenire uel lent. Tū, an a fideiussoribus parte, & a tutoribus etiam partem exigere cuperent, L. prima, ff. eo. titu. At hodie receptum est, ut ante primarij debitores cōueniantur, q̄ fideiussores, in Auten. de fideiussor. §. i. colla. i.

De auctoritate præstanda.

Hunc titulum Imperator exponit, in l. titu. de autho. tutor. & curato.

H. iij

EXEGESES TITV.

Quādo tutores, uel curatores
esse desinant.

Et hunc titulum uide expositum in Instit.
quibus modis finitur tutela.

De actione a tutore, seu curato
re dando.

Quādo, tam tutor, quā curator, actorem
in causa pupilli constituere possit, in hoc ti-
tulo dicitur, uide & Instit. de curato. §. si.

De excusationibus tutorum,
& curatorum, & tēporibus eorū.

Hic titulus apertus est, & explicatur in In-
stit. eodem titulo.

Si tutor uel curator falsis allega-
tionibus excusatus sit.

Falsa allegatio causæ, neminem nec a tu-
tela, nec cura uindicat, §. ultimo, Instit. de
excusa. tutorum.

Si tutor uel curator Reipub.
causa abfuerit.

Quandiu uel tutor uel curator Reipub.
causa abest, tam a tutela, quam a cura liber
est. Cæterum, dum quis uel curator, uel tu-
tor Reip.

LORVM CODICIS.

tor Reipub. causa abest, interim, alium in
suum ipsius locum surrogare debet, L. tu-
tores, §. q. se, ff. de administr. tuto. uel cura.

De excusatione ueteranorum.

Veterani milites, qui honeste ab Impe-
ratore, post uiginti annorū stipendia exau-
torantur, a tutelis præterquā filiorum uete-
ranorum, uel cōmilitonum suorum, libe-
rantur, nec pluribus tutelis, quā una one-
rari possunt, L. prima, eo. titulo.

Qui numero liberorum se ex-
cusant.

Hunc titulum, Imperator in Instit. de
excusa. tuto. §. primo, exponit.

Qui morbo se excusant.

Et hic titulus clarior est, quam, ut ullis
uerbis illustrandus sit.

Qui ætate se excusant.

Hic quoq; titulus apertus est.

Qui numero tutelarum.

Vide Instit. de excusa. tuto. §. item tria.

De curatore furiosi, uel prodigi.

Hunc titulum, quia apertus est, expone-
re non stat sententia.

H v

EXEGESES TITV.

De predijs, & alijs rebus minorum, sine decreto nō alienandis.

Hic quoq; titulus clarus existit.

Quando decreto opus est.

In hoc titulo differitur, quod quādo minor & principe Ius alienandi res suas consecutus est, decreto, id est, cōsensu Iudicis, opus non esse, &c.

Si quis ignorans rem minoris esse, sine decreto comparauerit.

Quid Iuris sit, si quis absq; decreto ignorans rem minoris esse, ab extraneo emat, differitur.

Si maior factus, alienationē factā sine decreto ratam habuerit.

Si uel pupillus, uel adultus maior factus, rem aliquam uenditam ratam habuerit, id est, comprobauerit, uenditio rescindi non potest. Ceterū, si maior factus ignorans sibi ultra dimidium iusti precij suum factum uenditionem, uel a tutore, uel tutore inuitam corroborauerit, uenditorem conuincendi copia datur, ut uel reddita pecunia, possessionē una cū fructibus restituat, uel qd pecuniā iustae deest, faciat, infra eo. L. prima.

De magistra

LORVM CODICIS.

De magistratibus cōueniēdis.

Hunc titulum interpretatur Imperator, in Institut. §. sciendum autem de satisfactio-
ne tutorum, uel curatorum.

LIBER VI.

De seruis fugitiuis, & libertis, mācipijsq; ciuitatum artificibus, & ad diuersa opera deputatis, & ad rem priuatam, uel Domini-
cam pertinentibus.

In hoc titulo Imperator docet, quid Iuris sit, cum seruis priuatorum, fisci, Imperatoris, Tum, quid Iuris sit, cum libertis ci-
uitatum, & artificum diuersis operibus de-
stinatorum, &c.

De furtis, & seruo corrupto.

In hoc titulo habes, quid Iuris sit, si aut
gsemat rem furto subtractā, aut rem furto
surreptam, possideat. Tū, agitur de actione
serui corrupti, quē domino, cuius seruus
corruptus est, datur.

EXEGESES TITV.

De operis libertorum.

Quas opas libertus patrono suo debeat. Imperator hic disserit. De operis libertorum, elegantissime disputat, unicum Iuriscōsul-
torum ornamentum, Vdalricus Zasius, in L. si nō sortē, §. libertus, ff. de cōdic. indebi.

De bonis libertorum, & lure patronatus.

Hic Imperator tractat, patrono esse lus succedēdi in bonis liberti. Tum de lure patronatus, quod in varijs rebus uertitur, de quibus, si lubet, uide Gloss. Insti. de success. libert. in §. tum uero maiores in uerbo repleatur.

Si in fraudem patroni, a libertis, alienatio facta.

In hoc titulo disputatur, patronū posse libertum, qui per fraudem ei alienatus sit, reuocare.

De obsequijs patrono præstādis.

Id est, de honoris exhibitiōe, & reuerēti uerecundia, & liberti patrono, manumissionis gratia præstādis, L. liberti. ff. eo.

Libertis, & eorum liberis.

Hic titulus sui ipsius interpretis est.

De lure

LORVM CODICIS.

De lure aureorum annulorū, & de natalibus restituendis.

Lus aureorum annulorum donare apud antiquos erat, id ferme quod equitem facere dicimus. Porro, natalibus restitui, est in hoc titulo, quando libertus patronatus obseruatione liberatur, iam de utroq; nimirum tam de lure aureorum annulorum, quam nataliū restitutione, in hoc titulo disseritur.

Qui admitti ad bonorum possessionem possunt, & intra quod tempus.

Ad bonorum possessionem petendam, admittitur liber filius familias maior xxv. annis. Et seruus, bonorum possessionē petere non potest, nisi prætor de eius conditione certior factus, eum admiserit. Tū nec impubes per se, sed per tutorem bonorum possessionem petere potest. Porro, liber intra anni utilis spatiū, agnati, & cognati intra cētum dies utiles bonorum possessionē petere ualent.

Quando non petentium partes, petentibus accrescunt.

Si duobus est delata bonorū possessio,

EXEGESES TITV.

& alter eam, uel repudiat, uel quia tempore exclusus est, eius pars alteri accrescit, L. tertia, §. ulti. ff. de bonorum possess.

De bonorum possessione secundum tabulas.

Bonorum possessio, secundum tabulas scriptis hæredibus deferitur, quod si illi desunt, substituti uocantur, quod si nec hi præsto sunt, eius substituti accersantur, L. secunda, §. deferitur. ff. eodem.

De bonorum possessione contra tabulas, quam Prætor liberis pollicetur.

Hæc bonorum possessio, deferitur liberis naturalibus, et legitimis, uel legitimis tantum, nimirum adoptiuis, præcipue huius bonorum possessionis participes sunt emancipati, &c.

De bonorum possessione contra tabulas liberti, quæ patronis, si berisq; eorum datur.

Bonorum possessio patrono deferitur, ea lege, si hæreditas, uel ab uno ex hæredibus, sit adita. Alia ratio est, cum bonorum possessione contra tabulas, quæ liberis tantum communicantur. Vnde

LORVM CODICIS.

Vnde liberi.

Hæc bonorum possessio, & Prætor inducitur, cum, ut emancipati bonis patris potiantur, §. emancipati, Institut. tum ut non emancipati bonis patris fruantur, idq; ex iure ab intestato, hoc est, ex lege tabularum. xij. §. primo, Institut. de hæred. quæ ab intestato deferuntur, præterea hæc bonorum possessio datur ijs, quibus datur bonorum possessio contra tabulas, L. pri. §. recte. ff. si tabulæ testa. null. ex.

Vnde legitimi, & unde cognati.

Hæc bonorum possessione, tam agnati, quam cognati, ad bonorum possessionem admittunt.

De successorio edicto.

Hoc edictum successorium, a prætoribus inuentum est, ut si prior bonorum possessio, uel repudiet, uel non petat, alter admittatur, L. prima, infra eo. titulo.

De Carboniano edicto.

Carbonianum edictum inuentum est, ut consulatur impuberi, cui de statu mouetur questio. Nimirum, an filius huius uel istius sit, uel quando negatur bona, quæ petit, patris fuisse. Hoc certe edicto, impubes adipsam scitur possessionem bonorum corporaliū,

EXEGESES TITV

quæ in hæreditate sunt, non secus ac ei nul-
la status controuersia mota esset.

Vnde uir, & uxor.

Per hoc edictum, Prætor, uirum ad bo-
na uxoris, & uxorem, ad bona uiri, si nul-
lus hæres adsit uocat, etiam fisco excluso, in
L. unica, infra eodem.

Derepudianda bonorum pos- sessione.

Quomodo, & qui bonorum possessio-
nem repudiare possint, hic differitur.

De collationibus.

Quomodo fiant bonorum collationes,
id est, quomodo bona in medium confer-
antur, in hoc titulo tractatur.

De testamento militis.

Hic titulus explicat Imperatoris in Instit. eod.

De testamentis, & quæadmo- dum testamenta ordinentur.

Quid in hoc titulo tradatur, ex eius uer-
bis facile intelligi potest.

De hæredibus instituendis, & quæ personæ hæres institui non possunt.

Et hic titulus satis apertus est.

De Instit.

LORVM CODICIS.

De institutionibus, & substi- tutionibus, et restitutionibus sub conditione factis.

In hoc titulo tractatur quomodo quis in-
stituatur, & substituat, & restituatur hæ-
res: quid autem sit instituere, quid substitue-
re, nemo non qui Latinæ linguæ mediocri-
ter gnarus est, intelligit.

De impuberum, & alijs substi- tutionibus.

Substitutionum, uaria sunt genera, quæ-
dam est directa, quando nullo interceden-
te, aliquis hereditatem eius, qui deest, capit,
quædam est obliqua, hæc est precaria, uel fi-
deicommissaria, de qua in Instit. de singulis
rebus per fideicommissum hære. §. directa. Tum di-
rectorum, alia est uulgaris, alia pupillaris,
alia paradigmatica, siue exemplaris, alia co-
pendiosa, de quibus in hoc titulo tractatur.

De necessarijs seruis hæredi- bus instituendis uel substituendis.

Quid hic titulus sibi uelit, uerba eius decla-
rant, hoc modo, dicam necessarium seruū
hæredem ita appellari, quod institutus hæres
sue nolit, siue uelit, ab obitu testatoris liber

EXEGESES TITV.

& hæres euadit, Institut. de heredib. qua
& disse. §. primo.

Deliberis præteritis, & exhæredatis.

Hunc titulum exponit Imperator, in Institut. de exhæredatione liberorum, id est, filiorum, neptium, & aliorum descendens, in L. liberorum, ff. de uerbo. signifi.

Deposthumis hæredibus instituendis, uel exhæredandis, uel præteritis.

In hoc titulo Imperator tractat, quomodo posthumi & hæres instituendi, & exhæredandi sint, & qd iuris sit, si prætereant.

De lure deliberandi, & adeundi uel acquirenda hæreditate.

In hoc titulo Imperator agit, quid iuris in deliberando, an quis uel adeat, uel repudiet hæreditatem. Interpretes annotant, hæreditatem adiri ab extraneo: acquiri & quocumq; tam suo, quam extraneo, an uero id ratum sit per omnia, uiderint ipsi. Porro, ut obiter hoc moneam, ex Festo Pompeio, Creui, significat hæreditatem adiri, & uerbo crescere & cernere, inde uocabulum cretio est, in L.

LORVM CODICIS.

est, in L. Cretionum, eo. tit. Vbi per Cretionem intelligitur uentis hæreditatis additionem, in qua posthac scrupulosam solennitatem obseruari, Imperator non uult.

De repudianda, & abstinenda hæreditate.

Hic Imperator differt, q pacto hæres, hæreditatem, uel repudiare possint, uel se ab ea abstinere. Interpretes, si quid modo notandum, ut in pro uerbio est, facit, hic annotant, extraneos proprie hæreditatem repudiare, suos uero se ab ea abstinere.

Quemadmodum testamenta aperiantur, aspiciantur, & describuntur.

Quid hoc titulo apertius esse potest?

De edicto diui Adriani tollendo, & quemadmodum scriptus hæres, in possessionem mittatur.

Diuitius Adrianus, edicto quodam statuit, ut si scriptus hæres se in possessionem immitti postulauerit, non prius ei permitteretur, quam Reipub. uicesima hæreditatis pars daretur, nec uerbis dici potest, quā uarie hoc

EXE G E S E S T I T V .

edictum interpretatum sit. Cum uero eius edicti prætextu, plerique suis hæreditatibus priuarentur, Imperator hoc edictum abrogat, proinde hodie non habita ratione huius edicti, scripto hæredi, rerum hæreditariarum sit copia, ut in hoc titulo copiosius me traditur.

Si quis aliquē testari prohibuerit, uel coegerit.

In hoc titulo, Imperator refert duas causas, propter quas aliquis ab hæreditate dehereditarij, excludi queat. Prior est, si quis prohibeat eū testari q̄ testari uolebat. Posterior, si quis aliquē cogat, secus testari atq; uelut

De his, quibus, ut indignis hæreditates auferuntur, & ad Senatusconsultum Silleianum.

Multæ sunt causæ, propter quas aliquis hæreditate sua spoliatur, quas iuuenis, in uniuersum, ff. eo. tit. & L. prima de heredi sci, legere potest. Cæterum, quia Senatusconsultum interdicebat prius adiri hæreditatē posse, si dominus & familia occisus esset, quā quæstio familiæ habeatur, L. si ea quæstio, & L. cum Silleianū, infra eo. Et sic Senatusconsultū hoc, causam unam, ob quā hæreditas

L O R V M C O D I C I S .

hæreditas alicui auferri posset, exprimit. Proinde, de eo Imperator in hoc quoq; titulo disputat.

De Codicillis.

Codicillus, in Iure Ciuili, dicitur ultima uoluntas nō tanta solennitate, quanta alio, qui testamenta regulariter fieri solent, facta, ut infra eo. & ff. eodem.

De Legatis.

Hunc titulū uide expositū in Insti. eo. ti.

De uerborum, & rerum significatione.

In hoc titu. differtur, qd fundus instruitur significet, qd simplici cautionis uocabulo ostendatur, Coniunctionē disiunctiua, aut, nō raro, pro, &, copulatiua poni: deniq; significatio uocabuli, familia, explicat.

Si omissa sit causa testamenti.

Hoc edictum, Si omissa & c. locum sibi uendicat, quando quis institutus dolo malo, hoc est, ut circumueneret Legatarios iuxta fideicommissarios ab intestato adiuit, repudiāns hæreditatem sibi ex testamento de latam. Præterea locum habet, quādo quis hæres institutus hereditatem repudiāuit ex testamento, ut alius ab intestato adeat. De

EXEGESES TITV.

nig locum habet quando institutus reijcit hereditatem, ut ea substitutus potatur. Porro hoc edicto subuenitur legatarijs, fideicommissarijs libertate donatur: breuiter omnibus, quibus si hereditas ex testamento adita esset, deberi potuit, L. antepenultima, §. institutus, ff. eodem.

De indicta uiduitate, & Lege Iulia Miscella tollenda.

De Lege Iulia Miscella uide Auren. de nuptijs, §. quæ uero tunc colla. iij. At quid hodie iuris sit de uiduitate in legando, indicta, de qua multa adeo statuit Lex illa Iulia, in hoc titulo tractatur.

De his, quæ poenæ nomine in testamento, uel Codicillis relinquuntur.

Olim, si quid poenæ nomine, uel legatum, uel adimebatur, uel etiam transferebatur, illud Legatum, illa ademptio, illa translatio, nihil roboris habebat, ut L. prima. ff. eo. At hodie quicquid poenæ, uel conditionis causa legatur, uel relinquitur, uel adimi potest, quatenus conditio est honesta, & potest fieri, uide L. unicam, infra eodem.

De Fideicommissis.

Hunc

LORVM CODICIS.

Hunc titulum uide expositum, in Institut. de legatis, §. primo, & de singulis rebus per fidei relictis.

Communia de Legatis, & fideicommissis, & de in rem missione tollenda.

In hoc titulo Imperator primo omnium tractat, quid Legatum cum fideicommissio commune habeat: deinde, in rem tollenda missione, siquidem olim legatario non fiebat copia agendi, rei uedicatione pro re sibi legata, nisi in possessionem mitteretur, hæc uero in rem possessio ab Imperatore tollitur. Porro, in L. iij. huius tituli, desunt hæc Græca uerba *ἐν ὀφειλῇ*, quæ hic annotare ex Alciato, qui doctissime libro Dispunctionum iij. cap. xij. hanc L. explicat, libuit.

De falsa causa adiecta Legato, uel Fideicommissio.

Falsa causa adiecta, uel legato, uel fideicommissio, aliquando tam legatum, quam fideicommissum uitiatur, aliquando non uitiatur, uide hunc titulum.

De his, quæ sub modo legati, uel fideicommissi relinquuntur.

I lili

EXEGESES TITV.

In hoc titulo differitur, quid iuris, si quid legetur alicui, aut sub modo, ut lego tibi ut ginti, ut literis bonis des operam. Aut sub conditione, lego tibi triginta aureos, si te optimo præceptori informandū reddideris.

De conditionibus insertis, tam in Legatis, quam in Fideicommissis, & libertatibus.

Hic titulus, ex suis ipsius uerbis facile intelligi potest.

De Usuris, & fructibus Legatorum, seu Fideicommissorum.

In hoc titulo differitur, quo pacto hæredes non dans legata ad fructus ex legatis acceptos obstringatur. Tum dicitur, & de uerbis, si fideicommissum per heredem non præstetur.

Ad Senatusconsultū Trebellianum, & de incertis personis.

Hoc Senatusconsultum prospicit heredem instituto, qui fideicommissum obstrictus est ad reddendam hereditatem, uel ex alio, uel ex parte, & facit ei copiam detrahendi quartam partem hereditatis, quæ quarta pars, quarta Trebellianica uocatur.

Ad Legem

LORVM CODICIS.

Ad legem Falcidiam.

Beneficio huius legis instituto hæredes integri est, de ipsis Legatis particularibus, quarum tam partem detrahere, uide Instituti. eo. tit.

De Caducis tollendis.

Tribus modis Legatum fieri caducū, hoc est, inutile, hic differitur.

De his, qui ante apertas tabulas hereditatem transmittant.

Hic Imperator dicit, hereditatem ascendentium, etiam non aditam, per liberos institutos, ante tabularum apertionem ad posterum transmitti, infra L. unica.

Quando dies Legati, uel Fideicommissi cedit.

Cedere diem, est uenire diem, qua res obligata est, in L. cedere diem, ff. de uerbo. significati. Iam in hoc titulo dicitur isto die, quo hæres, hereditatem adit, diem Legati uenire, siquidem tunc recte legatum petitur,

id quod tamen uero consentaneum est in Legato puro: aliter est in Legato sub conditione.

EXEGESES TITV

Vt in possessionem legatorum
uel Fideicommissorum seruando
rum gratia mittatur, & quando sa-
tisdari debeat.

Quid sibi hic titulus uelit, nemo non sa-
scio, intelligit.

De suis & legitimis liberis, &
ex filia nepotibus ab intestato ue-
nientibus.

Nec hunc titulum, quia clarus est, ullo
scholio illustrabimus.

Ad Senatusconsultum Tertul- lianum.

Hoc Senatusconsulto, matri deferuntur
bona filij intestati, quæ alioqui per Leges
tabularum xij. hæc bona petere non pote-
rat, uide Instit. eo. titulo.

Ad Senatusconsultum Orficianum.

Hoc Senatusconsulto, ecōtrario, filius in
bona matris intestatæ admittit, uide Instit. eo.

De legitimis hæredibus.

Id est, de hæredibus ex latere, seu trans-
uerso, ab intestato succedentibus.

Cōmunia

LORVM CODICIS.

Cōmunia de successioneibus.

In hoc titulo Imperator recenset, quæ-
dam cōmunia successiōnū, quæ ab intesta-
to fiunt.

De bonis maternis, & materni generis.

In hoc titulo differitur, quod pater &
auus in bonis maternis, & materni gene-
ris, & filij sui, & nepotis, & aliorum usu-
fructum sibi acquirat: traduntur & alia quæ-
dā, quæ in hoc toto titulo uidere q̃s potest.

De bonis, quæ liberis in pote-
state patris constitutis, ex matri-
monio, uel alias acquiruntur, &
eorum administratione.

Hic titulus tradit, & quid iuris pater in
bonis filio acquisitis acquirat, & quis hæc
bona in sua manu, & administratione ha-
bere debeat. Quibus de rebus, uide L. an-
te oportet, & L. si. infra eodem.

De hæreditatibus Decurionū nauiculariorum, cohortalium mi- litum, & fabricensium.

EXEGESES TITV.

Fronto
naucularius
Fronto scribit Decurionem, aliquādo esse eum, qui præsitet turmæ, quæ constet ex duobus et triginta equitibus, quæ in significatione, hic sumi prorsus existimo. Qui nauem regit, naucularius dicitur. De cohortalibus militibus, supra multa diximus.

LIBER VII

De uindicta libertate, & apud concilium manumissione.

Hunc titulum interpretatur Imperator, in §. multis modis, Instituit de libertinis.

De testamētaria manumissione

Titulus est clarus.

De Lege Fusia Canina tollenda.

Hunc titulum uide expositum, in Instit. eodem titulo.

De Fideicommissarijs libertatibus.

Definitio.
Fideicommissaria libertas, est illa, quam testator non directo, ut ita dicam, imperat, sed per nos

LORVM CODICIS.

sed per manumissionem alterius, uel hæredis, uel legatarij, uel donatarij mortis ergo cuius fidei hoc cōmisit, & credidit, §. libertas, Instit. de singulis reb. p. fideicō. & c.

De Dedititia libertate tollēda.

Hunc titulum uide liquido explicatum, in Instit. de libertinis, §. Libertinorū autē. Porro, qui dedititij sint, uide apud Caium Iuriscōsultū lib. pri. Instit. de stat. hominū.

De Latina libertate tollēda, & per certos modos in ciuitatem Romanam transfusa.

Hunc titulum, in §. libertinorum, in Instit. de libertinis & c. quoq; illustratum inuenies.

De cōmuni seruo manumisso.

Quōdam non dabatur copia uni ex dominis seruum manumittere, id quod si faceret, pars manumittentis domino accresceret socio, Instit. de dona §. erat. At hodie integrum est uni dominorū, seruum cōmunem manumittere, inter uiuos, ultima uoluntate, tam directē, quam per fideicōmissum, ita tamen ut ea, quæ lex prima huius tituli præcipit, obseruentur.

EXEGESES TITV.

De seruo pignori dato manu
misso.

Quid iuris sit, in seruo pignori dato ma
numisso, hic Imperator ostendit.

De seruis, Reipub. causa, ma
numittendis.

Titulus hic clarus est.

De his, qui a non domino ma
numissi sunt, & de liberali causa.

Qui seruum alienum, perinde ac suum
manumiserit, is, uel precium eius domino
uero, si id expoposcerit, aut id quantum sua
interest L. prima, eo. tit. dare cogitur, disse
ritur: & de liberali causa, quæ est quando de
libertate alicuius agitur.

Qui manumittere nō possunt,
& ne in fraudem creditorum, ma
numittantur.

Echic tit. ut nihil dicam, satis aptus est.

Qui nō possunt ad libertatem
peruenire.

Id est, qui non possunt manumitti.

Quibus ex

LORVM CODICIS.

Quibus ex causis, serui per præ
mia, libertatem accipiunt.

Quid hoc titulo clarius?

De ingenuis manumissis.

In hoc titulo, Imperator tractat, quid iu
ris, si ingenui, qui aliquando de facto, li
ceat mihi ita dicere, manumittuntur, manu
missione donantur.

Cōmunia de manumissionibus.

Quæ cōmunia sint, uarijs manumissio
num generibus, de quib. in Instit. de liber.
§. multis modis, Imperator hic differit. Est
uero primo omnium hoc omnibus manu
missionibus commune, quod manumissio
omnis, est libertatis datio, deinde quod ois
manumissio, uel à dño, uel à dñā, uel eius
liberis cuiuscūq; gradus, p̄fici potest, &c.

De Liberali causa.

Liberalis causa dicitur, quando alicui mo
uetur quæstio status, seruus, an liber sit.

De assertionem tollenda.

Quondā causa liberalis per assertores,
inde nomen acceperūt, quia eū qui seruus
dicebatur, liberum asseriebant, & per istam
assertionem, multa inepra fiebāt. Proinde,
Imperator in hoc titulo istam assertionem

EXEGESES TITV.

collit, & decernit, ut libertatis causa, aut priuato morte, aut per procuratorem agatur, L. secunda, infra eo.

Quibus ad libertatem prodamare non licet, & de rebus eorum, qui ad libertatem prodamare non prohibentur.

Hic titulus, satis clarus est.

De ordine cognitionum.

In hoc titulo, Imperator tantum tractat ordinem cognitionum in causis liberalibus id est, in quibus de statu quaestio agitur.

De collusione detegenda.

Collusio

Collusio est tacita & fraudulenta actio, & rei conuentio, de qua in praesentia titulo agitur.

Ne de statu defunctorum post quinquennium, quaeratur.

Hic titulus clarior est, quam ut ullis uerbis illustrandus sit.

De longi temporis praescriptione, quae pro libertate, & non aduersus libertatem opponitur.

Si quis

LORVM CODICIS.

Si quis in possessione libertatis, totos uiginti annos, sine omni interpellatione fuit, de seruitute conueniri nequit, in qua praescriptione, non titulus, sed bona fides, nimirum, quod se liberum esse existimet, requiritur.

De peculio eius, qui libertatem meruit.

In hoc titulo Imperator differt, quid iuris cum peculio, apud quem manere debeat simul, atque seruus manumissus est, uide Legem unicam, eodem.

De Senatusconsulto Claudiano tollendo.

Quondam mulier libera, serui amore capta, si ei a Domino interminatum erat, ne cum seruo rem haberet, & iudex eius gratia mulierem monuisset, & illa nihilominus, cum seruo consuetudinem habere pergebat, propter Senatusconsultum Claudianum quicquid rei habuit, una cum libertate amittebat, id quod quando indignum uisum est, Imperatori, in hoc titulo illud Senatusconsultum tollitur.

De nudo iure Quiritum tollendo.

K

EXEGESES TITV.

Nudum nomē, quod quis uel in seruis, uel alijs rebus habet, tollitur per hanc Legem unicam, & plenissimus & legitimus quodque dominus, siue serui, siue aliarum rerum constituitur.

De usucapione, pro emptore, uel pro transactione.

In hoc titulo Imperator uerba facit de usucapione, seu praescriptione, quae in emptione iuxta transactionem usurpatur. Siquidem, is, qui emit rem a non domino, persuadet tamen sibi eum esse dominum, eam ipsam rem pro emptore usucapit. Tū, si alicui res quaedam, transactionis loco traditur, a non domino recipiens, eam rem usucapit.

De usucapione pro donato.

Donatarius, qui recipit rem a donatore non domino, animum tamen suum intendens credere eum esse dominum, eam rem pro donato usucapit, &c.

De usucapione pro dote.

Qui accipit rem mobilem dotis loco, a non domino, credens tamen eum esse dominum, eam rem pro dote usucapit.

De usucapione pro haerede.

Haeres, qui accipit bona mobilia a suo

authore,

LORVM CODICIS.

authore, non domino, quem dominum esse existimat, bona illa pro haerede usucapit.

Comunia de usucapionibus.

Hic titulus satis apertus est.

De usucapione transformanda, & de sublata differentia rerum, mancipi & non mancipi.

Hic Imperator agit de usucapione transformanda, scilicet quoad tempus. Nam olim res mobilis anno, res immobilis triennio, & quidem in Italia solum usucapiebatur. Caeterum iam res mobilis triennio, res immobilis, longo tempore usucapitur. Institutum de usucapio. &c. §. primo. Porro, Boetius in commentarijs, in Topica Ciceronis, omnes, inquit, res, quae abalienari possunt, id est, quae a nostro dominio, ad alterius transire possunt, mancipi dictae sunt. Et ea abalienatio, per quandam nexus solennitatem, fiebat. Nexus autem, est quaedam Iuris solennitas, quae fiebat eo modo, quo Caius secundo commentario exposuit. Tractatur igitur, & hic de sublata differentia rerum, mancipi, & non mancipi.

EXEGESES TITV

De acquirenda, & retinenda
possessione.

Hic titulus clarus est.

De prescriptione longi tempo-
ris, decem, uel xx. annorum

Et hic titulus quoque, ex una, aut altera
Lege facile patebit.

In quibus causis cessat longi
poris, præscriptio.

Quid hoc titulo clarius?

Quibus non obijcitur longi
poris præscriptio.

Nec hic titulus ullam Exegesis desiderat
Si aduersus creditorem.

Hic titulus tractat de prescriptione, quæ
currit aduersus creditorem, in re sibi hypothe-
cata, seu pignori opposita. Verbi gratia.
Tu mihi centum aureos mutuasisti, pro quibus
ego tibi domum meam pignori dedi.
Iam hic tractatur qua ratione, ego debitor
actionem hypothecariam, quæ creditori in do-
mum meam congruit, præscribere possum.

De quadriennij præscriptione.
Hæc præscri-

LORVM CODICIS.

Hæc præscriptio quadriennij locum ha-
bet, quando fiscus rem alienam, non aliter
atque suam, uel quocumque tandem titulo uen-
dit. Siquidem, in hac specie dominus non
contra emptorem, sed fiscum, ad æstimandam
rem intra quadriennij decursum age-
re potest &c.

Ne rei Dominicæ, uel templo-
rum uendicatio, temporis præscri-
ptione submoueat.

Omnes res, tam mobiles, quam immo-
biles rei Dominicæ, aut principis, aut Rei
publicæ, uel templorum, omni alienationis
specie submota, nulla temporis longi præ-
scriptione, usurpari possunt.

De præscriptione xxx. uel xx.
annorum.

Præscriptio xxx. annorum non requi-
rit uel bonam fidem, uel titulum de iure Ci-
uili. De iure uero Canonico, hoc correctum
est. Præscriptio quadraginta annorum contra
rem ecclesiæ currit, in Autem. quas actio-
nes, C. de sacrosanct. Eccle. Et tam titulum,
quam bonam fidem exposcit.

EXEGESES TITV.

De annali exceptione Italici cōtractus tollenda, & de diuersis tēporibus, & exceptionibus, & prescriptionibus, & interruptionibus earum.

Quondam in Italico contractu, annalis quædam exceptio oriebatur. Cæterū, quādo hac in exceptione, multæ altercationis moles prodibant, Imperator eam tollit, ut L. prima, infra eo. Tractatur & de diuersis temporibus, & prescriptionibus, siquidem quædam uno die, quædā anno, quædam annis præscribebantur, ut L. prima, & si. infra eo. Deniq; de interruptionibus prescriptionum disseritur, quæ multis modis fiunt, de quib. uide Glo. in C. illud de prescriptionibus.

De alluuiōibus paludibus, & pascuis, ad alium statum translatis.

Id est, melioribus, fertilioribus factis, uel de Institut. de rerum diuisione. §. præterea.

De sententijs præfectorum prætorio.

Quis præfe

LORVM CODICIS.

Quis præfectus prætorio dictus sit, in libro primo diximus. In hoc titulo uero tractatur a sententia præfecti prætorio prouocare non licere, L. unica, infra eodem.

Quomodo, & quando Iudex sententiam proferre debet, præsentibus partibus, uel una parte absente.

Hic titulus, per se clarus est.

De sententijs ex periculo recitandis.

Hic titulus corrupte legitur. Nā pro periculo, breuiculus legi debet: siquidem, hic tractatur, quomodo sententiæ ex scripto recitari debeant. Breuiculus uero, est uox diminutiua & breui, hoc est, ab schedula, scriptura, p[er] facieq;.

De sententijs, & interlocutionibus Iudicum.

Hic titulus clarior est, quam ut ullā uerborum lucem desideret.

De sententia, quæ sine certa quantitate prolata est.

K iiii

EXEGESES TITV.

Si in Libello quid certi petitur, & certa sententia ferenda est, sin quid incerti petitur, iudex quoque curare debet, ut, quoad eius fieri potest, certam sententiā ferat, Insti. de actio. §. curare. Porro, aliquando non fieri potest, ut certa sententia feratur, ut aut in causa noxali, aut cum in genere quid petitur. Denique in Iudicijs uniuersalib, ubi de hæreditate restituenda agitur, &c.

De sententijs, quæ pro eo, quod interest proferuntur, &c.

Interesse Interesse, est æstimatio damni contingētis ex eo, quod quis facere debeat, atque omittit, uel quando facit, quod non debet, uel non dat, quod dare debet. Iam in hoc titulo differitur, quomodo sententiæ de interesse fieri debeant.

Si non a competente Iudice, iudicatum esse dicatur.

Sententia lata a non competenti, id est, suo Iudice, ipso Iure nullius momenti est.

De poena Iudicis, qui male iudicat, uel eius, qui Iudicem uel aduersariū corrumpere curauit.

Hic titulus planus est.

Sententiā

LORVM CODICIS.

Sententiā rescindi non posse.

Et hic titulus planissimus existit.

De fructibus, & litium expensis.

Quid his tituli uerbis, apertius

Dere iudicata.

Res iudicata dicitur, quæ finem pronuntiatione iudicis, qua quis, uel absoluitur, uel condēatur accipit. In hoc ergo titulo Imperator tractat, quomodo ex re iudicata actio de re iudicata alicui cōpetat.

De executione rei iudicatæ.

In hoc titulo Imperator differit, quo pacto, sententiam, quæ in rem iudicatam abit, exequi possit. Exequi uero eam posse, capitis pignoribus testatur, L. ordo, & L. si. infra eodem.

De usuris rei iudicatæ.

Quas usuras is, qui rei iudicatæ non fecit satis, præstare debet, hoc in titulo, Imperator disputat.

Si plures una sententia cōdemnati sunt.

Hic titulus manifestus est per se.

K v

EXEGESES TITV.

Quibus, res iudicata non nocet.

Si a sententia lata intra x. dierum defluxum, prouocatum non est, res iudicata dicitur. Tum sententia, tam in Ciuili, q̄ criminali causa inter alios lata, alijs nō officit, &c.

Cōminationes, epistolas, programmata, subscriptiones auctoritatem rei iudicatæ non habere.

In hoc titulo Imperator recenset ea, quæ auctoritatem rei iudicatæ non habent, cuiusmodi sunt, si quid minetur si per epistolam quid decernat, si programmata, id est, publica edicta, publicas citationes suffigat, si subscriptiones fiant a Iudice &c.

Si ex falsis instrumentis, uel testibus, iudicatum sit.

Sententia lata ex falsis instrumentis, uel falsis testibus, intra uiginti annorum spatium retractari potest, L. querelam, C. ad L. Corne. de fal.

De confessis.

Confessos pro iudicatis haberi, hic titulus tractat, L. unica, eodem.

Res inter alios acta, alijs nō nocere

Hic titulus planus est.

Derelatio

LORVM CODICIS.

De Relationibus.

Relatio, est quando super causa aliqua, superior consulitur, & interrogatur.

De appellationibus, & consultationibus.

Hic titulus clarius est, quā, ut a me ullis uerbis illustrandus sit.

De temporibus, & reparationibus appellationum, seu consultationum.

Vnus annus appellationi prosequendæ, datur, qui tamen, prout causa postularit, a iudice moderari, & aliquando biennium, aliquando triennium, appellanti dari poterit, hæc in titulo hoc tractantur.

Quando prouocare non est necesse.

Quid hoc titulo clarius?

Quorum appellationes non recipiuntur.

Nec qd obscuri in hoc titulo sit, uideo.

Si pendente appellatione, mors interuenerit.

EXEGESES TITV.

Quid hac in specie Iuris sit, hic tractatur.

**De his, qui per metum Iudicis,
non appellauerunt.**

Et hic titulus clarissimus est.

Si unus ex pluribus appellauerit.

Quid Iuris in hac specie sit, hoc in titulo
traditur.

**Si de momentanea possessione
fuerit appellatum.**

In hoc titulo Imperator tractat quid Iur-
ris, si de momentanea possessione, id est, iu-
dicio possessorio appellatum sit: de momen-
tanea possessione, uide Glo. L. si. Supra de
his, qui legit. perso. &c.

Ne liceat in una eademq; causa
tertio, puocare, uel post duas sen-
tentias Iudicum, quas diffinitio
præfectorum roborauit, eas re-
tractare.

Hic titulus apertus existit.

Qui bonis cedere possunt.

Bonis cedere, uerbum Iuris est, & signi-
ficat bona sua creditoribus improbe
num a

LORVM CODICIS.

num a nobis contenditibus permittere.
Iam in hoc titulo traditur, qd Iuris sit in bo-
norum cessione, qui homines bonis cede-
re possint.

**De bonis autoritate Iudicis pos-
sidentis, seu uenundandis, & de
separationibus bonorum.**

In hoc titulo tria tractantur, primum o-
mnium, de bonis autoritate Iudicis pos-
sidentis. Verbi gratia. Si debitor in Ius uo-
catur, & non se sistit iudicio, creditoribus
datur copia petendi a iudice, ut in possessio-
nem bonorū debitoris immitantur. Dein-
de tractat de bonis uenundandis. Exempli
gratia. Creditores, ubi in possessionem bo-
norum debitoris imissi sunt, a iudice pete-
re possunt, ut eis integrum sit bona debito-
ris latitantis uendere. Postremo agit Impe-
rator de separationibus bonorum. Verbi
gratia. Creditores hæreditarij possunt a lu-
dice postulare, ut bona defuncti, a bonis
hæredis separentur, & ex bonis defuncti,
ipsis fiat satis.

De priuilegio fisci.

Id est, rerum Imperialium.

De priuilegio dotis.

Hic titulus clarus est.

EXEGESES TITV

Dereuocādis his, quæ in fraudem creditorum alienata sunt.

Nec hic titulus, ut exponat opus habet.

LIBER VIII

De interdictis.

Interdictæ erant formæ, atq; conceptiones uerborum, quibus Prætor, aut iubebat aliquid fieri, aut fieri prohibebat, quod tunc maxime fiebat, cum de possessione, aut quasi possessione inter aliquos contendebatur, Instit. eo. tit. §. primo. Porro, illam uerborum solennitatem, hodie quidem sublatam esse Imperator ostendit in L. incerti Iuris, infra eo. Cæterum, ad exemplum interdictorum, & hodie agi quoque monstrat.

Quorum bonorum.

Hoc interdictum proponitur gratia adipiscendi bona corporalia, & intenditur in eum, qui uel pro hærede, uel possessore possidet. Porro, pro hærede possidere, est se hæredem putare, cum nihil minus sit pro possessore: possidere, est cum is, qui nullo iure, uel partem hæreditatis, uel hæreditatem

LORVM CODICIS.

exasse, id est, in solidum ad se pertinere competitum habens, tamen possidet, Instit. de interdictis, §. adipiscendo, & §. p. hærede.

Quorum Legatorum.

Hoc interdictum competit hæredi, iuxta bonorum possessori, & cuilibet successor in solidum. Tum etiam heredibus hæreditatis, & intentatur in legatarios, qui præter uoluntatem hæredis, legata occupauerunt.

Vnde ui.

Hoc interdictum, est interdictum recuperandæ possessionis, siquidem beneficio eius spoliatus, suam possessionem, ex qua extrusus fuerat, recuperat, Instit. de interdictis, §. recuperandæ.

Si per uim, uel alio modo absentis, perturbata sit possessio.

In hoc titulo Imperator tractat, quo pacto extraneus, nimirum amicus, colonus, libertus, seruus, aliquam possessionem absentis retinens, huiusmodi possessionem, uel sibi ablatam, uel quoquo modo turbatam recuperet, infra eo. L. prima.

Vti possidetis.

Hoc interdicto, aliquis defendit in possessione sua, in qua ei ab alio negotium exhibetur.

EXEGESES TITV.

De tabulis exhibendis.

Hoc interdicto aliquis consequitur, ut tabulæ testamenti exhibeantur, id est, ostendantur, in publicum proferantur.

Deliberis exhibendis, seu deducendis, & libero homine exhibendo.

In hoc titu. tractatur duo interdicta, quorum unū, est de liberis exhibendis, seu deducendis. Alterum, de libero homine exhibendo, de quo tamen in hoc titulo, nulla Lex mentionem facit. Cæterum, interdictum hoc ultimū locum habet, cum quis, dolo malo hominem liberū, & quidem inuitum retinet, L. prima, ff. de libe. homi.

De precario, & Saluiano interdicto.

75

Prearium possidetur, quod precibus alicuius possidendum datur, de quo, quid iuris sit, hic tractatur. Porro, Saluianum interdictum cōpetit locatori fundi rustici, in colonum, & eius hæredem, & competit locatori ad adipiscendam possessionem eorum, quæ tacite ei obligata sunt cōtra colonū &c.

De ædificijs priuatis.

Quid iuris

LORVM CODICIS.

Quid iuris sit, in ædificijs priuatis, & edificandis, & reficiendis, hic traditur.

De operis noui nunciatione.

In hoc titulo Imperator tractat de nunciatione, & prohibitione operis noui. Et hæc nunciatio locū habet, cum quis in fundo meo ædificare conatur.

De ratiocinijs operum publicorum, & de patribus ciuitatum.

Hic titulus per Legem unicam huius tituli satis declaratur.

De pignoribus, & hypothecis.

Pignoris appellatione, eā proprie rem contineri dicimus, quæ simul etiam traditur creditori, maxime si mobilis sit. At eā, quæ sine traditione, nuda conuentione tenetur, pprie hypothecæ appellatione contineri dicimus, §. item Seruiana, Institut. de actionib. Iam de iure, tam pignoris, quam hypothecæ, hic agitur.

Pignus:
Hypotheca:

In quibus causis pignus, uel hypotheca, tacite contrahatur.

Hic titulus planus est.

Si aliena res pignori data sit.

Quid iuris in hac specie sit, hic tractat.

L

EXEGESES TITV

Quæ res pignori obligari possunt, uel non, & qualiter pignus contrahatur.

Hic titulus apertus existit.

Qui potiores in pignore habeantur.

no regit
Hic istam regulam obserua, in pignoribus, qui prior est tempore, potior est iure, ut infra eo. L. si fundum.

De his, qui in priorum creditorum loco succedunt.

In hoc titulo Imperator tractat, qui nã, si uni plures sint creditores, unus in locum alterius succedat.

Si antiquior creditor pignus uendiderit.

Quid in hac specie Iuris sit, hic tractatur.

Si cõmunis res pignori data.

Hic titulus clarus est.

De pretorio pignore, &, ut in actionibus etiam debitorum missio pretorij pignoris procedat.

Pignoris

LORVM CODICIS.

Pignoris prætorium sit permissione in possessionem ex primo Prætoris uel Iudicis decreto, L. non est mirum, §. sciendũ, ff. de pig. act. Porro, illa permissio in possessionem hoc efficit, ut creditor in ea retentionem, & actionem hypothecariam obtineat, infra eodem. L. si. Et hoc quidem in prima huius tituli parte, agitur. In secunda parte Imperator tractat, quod missio pretorij pignoris, etiam in actionibus, & nominib. quæ debitori cõgruunt, fieri queat.

Si in causa iudicati pignus captum sit.

Quid in hac specie Iuris existat, hic titulus agit.

Si pignus pignori datum sit.

Quid Iuris hac in specie sit, hic tractat.

De partu pignoris, et omni causa.

Vt actio hypothecaria, uel pignoratitia locũ sibi arrogat in ancilla obligata, ita q̃q̃ in partu & omni causa seu accessione locũ sibi uendicat.

De remissione pignoris.

In hoc titulo agitur, qui nam pignus remittatur, seu dissoluatur.

L ii

EXEGESES TITV

Etiam ob Chirographariā pecuniam pignus teneri posse.

In hoc titulo tractatur quomodo creditor rem sibi pignori oppositam distrahere, seu alienare, siue uendere possit.

Debitorem, uenditionem pignoris impedire non posse.

Debitor, neq; inter uiuos, neq; in ultima uoluntate potest impedire, quo minus creditor pignus, cuius uedendi copiam, uel ex Lege, uel ex pacto habet, uedere possit.

Si uendito pignore agatur.

Quando creditor, cui est facta copia pignus uendendi, illud uediderit minore pretio, atq; æquum est, ut debitor sibi cōsuletur, hic tractatur.

De luitione pignoris.

In hoc titulo differitur, quo pacto soluitur, seu liberetur pignus. Et luitur pignus solutione, & satisfactione totius debiti, L. prima, infra eo. & L. ultima.

Si unus ex pluribus hæredibus creditoris uel debitoris, partem sui debiti soluerit, uel acceperit.

Quid in

LORVM CODICIS.

Quid in hoc casu Iuris sit, hic tractatur.

Si pignoris cōventionem, numeratio pecuniæ non secuta sit.

Quid in hac specie Iuris sit, hic agitur.

De Iure Domini impetrand.

Quando creditor dominium in pignore acquirat, in hoc titulo tractatur.

De pactis pignorum, & de Lege commissoria in pignoribus rescindenda.

In hoc tit. differitur de pactis, quæ in pignoribus obligatōibus interponi solent. Differit et de Lege commissoria quā Imperator in pignoribus, nihil iuris habere uult. Est autem Lex commissoria, Verbi gratia. Vendo tibi domum ea lege, atq; conditione, ut si intra ferias Michaelis pretiū non numeraris, domus inempta existat, L. ij. ff. de L. commissio. hæc Lex commissoria hic rescidit.

Lex commissoria

De exceptionibus, & præscriptionibus.

Quid in hoc titulo tractatur, ex uerbis eius, liquido conicitur.

L. iiii

EXEGESES TITV.

De Litigiosis.

litigiosa est

Res litigiosa dicitur, res tam mobilis, quam immobilis, de qua adhuc litigatur. Quid uero iuris sit in re litigiosa, in hoc titulo committitur.

De contrahenda & committenda stipulatione.

stipulatio est

Stipulatio, est uerborum conceptio, quibus is, qui interrogatur daturus, facturumque se, id quod interrogatus est respondet. L. quanta. §. stipulatio, ff. eodem. Iam in hoc titulo differitur, quibus uerbis, & contrahatur, & committatur stipulatio.

De inutilibus stipulationibus.

Quid titulo hoc clarius esse possit.

Duobus reis, stipulandi, & promittendi.

*Stipulandi
reus promittendi*

Reus stipulandi, is dicitur, qui stipulatur, id est, interrogatur: & reus promittendi, is, qui promittit, L. prima, ff. eodem. At obligatio duorum reorum constituitur, stipulatione, emptione, locatione, uenditione, conductione, deposito commodato testamento &c. Hæc obligatio hoc efficit, ut cum aut duo eandem pecuniam pollicentur, aut stipulati

LORVM CODICIS.

pulati sunt ipso iure singulis in solidum debeantur, & singuli debeant, &c.

De Fideiussoribus, & mandatoribus.

Fideiussor in presenti titulo accipitur pro eo, qui intercedente stipulatione, se pro alio obstringit, ita tamen, ut is pro quo fideiussor se obstringit, obstrictus quoque maneat. Porro, mandator is dicitur, qui aliquid ali

fideiussor

Mandator

De nouationibus, & delegationibus.

Nouatio est prioris debiti in aliam obligationem, aut naturalem, aut civilem transfusio. Exempli gratia. Vendidi Petro equum triginta aureis, & Petrus emptor precibus agit, quo liceat sibi illos triginta ex mutuo habere, hac ratione, ut prior conuentio perimatur, &c. Hac specie obligatio ex empto in obligationem ex mutuo transfunditur. Cæterum, delegatio est, quando meo loco, alium reum uel creditori do, uel ei, cui creditor iusserit. Ex his titulus satis manifestus, ut opinor, existit.

Nouatio

Delegatio

De solutionibus, & liberationibus.

Quid hoc titulo manifestius?

L. iiii

EXEGESES TITV

De acceptilationibus.

Acceptilatio Acceptilatio est imaginaria solutio, ut de Instit. quibus modis tollitur obliga. §. est autem acceptilatio.

De euictionibus.

Euictio Euictio, est aut rei emptæ, aut alia ex honesta causa acceptæ, Iudicis decreto interposito, abductio uel amissio, L. euicta, §. primo, ff. eo. Verbi gratia. Ego mihi abs te tunicam, hæc non ita multo post, alteri sententia Iudicis adiudicatur, & euincitur. Tu qui mihi tunicam uendidisti, de euictione obstringeris.

Creditorem, euictionē pignoris non debere.

Creditor, si rem sibi pignori oppositam, aut ex pacto, aut alia quapiam causa re euicta, uendit, de euictione non obligatur. Et hoc uero consentaneum est, nisi euictionē promittat, L. prima, infra eodem.

De patria potestate.

Hic titulus satis manifestus est,

De adoptionibus.

Vide hunc titulum expositum in Instit. eodem titulo.

De emanci

LORVM CODICIS.

De emancipationibus liberorum.

Emancipatio Emancipatio est manus traditio, & quædam similitudo uenditionis existit, quia & in emancipationibus præter illum, hoc est, certum patrem, alius pater adhibetur, qui fiduciarius nominatur. Ergo, iste naturalis pater, filium suū fiduciario mancipat, hoc est, manu tradit, quo fiduciario patre, naturalis pater unum, aut duos nummos quasi in similitudinem precij accipit, & iterum, cum acceptis nummis fiduciario patri tradit, hoc secundo & tertio fit, cum fiduciario patri mancipat, ac tradit, et sic de patris potestate exit, quæ tamen emancipatio solebat ante præsidem fieri, modo ante curiā facienda est, ubi quinque testes ciues Romani in præsentem erunt, & pro illo, qui liberipens appellatur, id est, stateram tenēs, et qui antestatus appellatur, alij duo, ut septem testium numerus impleatur. Hæc, quò hictitulus rectius intelligeretur, ex lib. priorē Institutionum Caij Iurisperiti adscripsi.

De ingratiss liberis.

Filius manumissus ob ingratitudinē notabilem, in patriam potestatem reuocari potest, L. prima, eo. titulo.

L v

EXEGESES TITV.

Decaptiuis, & postliminio reuerfis, & ab hostibus redemptis.

Hic titulus apertus est satis.

De infantibus expositis, liberis, & seruis, & de his qui sanguinolentos nutriendos susceperunt.

agnitionis
Quid iuris sit, cum liberis expositis, aut qui sanguinolentos, id est, expositos, nutriendos suscipiunt, in hoc titulo differitur.

Quæ sit longa consuetudo.

Hic titulus clarior est, quam ut exponendus sit.

De donationibus.

Nec est, quod hoc in titulo, aliquid verborum faciamus.

De donationibus, quæ sub modo uel conditione, uel certo tempore conficiuntur.

In hoc tit. differitur de donationibus, quæ fiunt sub modo. Verbi gratia. Do tibi ducentos aureos, ut quotidie Græca profitearis: quæ fiunt sub conditione, ut dono reuiginti

FORVM CODICIS.

uiginti aureis, si mihi hunc librum effectum reddideris. Differitur & de donationibus, quæ fiunt ex certo tempore, do tibi centum ducatos, quos & me ad ferias Paschales, si de plusquam Antica, accipies.

De reuocandis donationibus.

Hic titulus clarus existit.

De donationibus, causa mortis.

De his donationibus, uide Instit. de donationibus in principio, in §. in sum.

De infirmandis pœnis coelibatus, & orbitatis, & decimarum sublati.

Quondam ei, qui coelebs uiuere uolebat, causa mortis donari poterat nihil, id hodie corrigitur. Sub hoc decima pars eorum, quæ a coniuge relinquebantur, quondam ei, qui sine liberis, & sic orbus erat, detrahebatur, & fisco inferebatur, id quod etiam hodie corrigitur.

De iure liberorum.

Olim, si uel pater uel mater filio emancipato succedere uolebat, & principe impetratum erat. At hodie citra principis impetrationem, tam pater, quam mater succedit.

LIBER IX.

DE his, qui accusare non possunt.

Hic titulus manifestus existit.

De accusationibus, & inscriptionibus.

tribune est
Hic titulus clarus quoque est, hoc unum monere iuuenem uolo, inscribere nihil esse aliud, quam se obstringere ad eam poenā, quam reus subire deberet, si actor superior in causa euasisset.

De exhibendis, & transmittendis reis.

tribuni
transmittendi
In hoc titulo Imperator differit, quo pacto, rei exhibendi, id est, iudicio sistendi sint. Exhibendi uero sunt rei, si iudex id decreuerit. Tum differit de reis transmittendis, scilicet, aut ad iudicem eorum, aut locū, ubi crimen designarunt.

De custodia reorum.

Hoc titulo, quid clarius esse possit.
De priuatis

LORVM CODICIS.

De priuatis carceribus inhi- bendis.

Nemini copia est, priuatum carcerem habere, præter magistratum.

Si reus uel accusator mortuus fuerit.

In hoc titulo tractatur, an ab obitu uel rei, uel actoris, hæredes obstringantur. Et fere dici solet, quod regulariter non, si modo criminalis aliqua actio intentata sit, uide L. primam & secundam eo. titulo.

Si quis Imperatori male- dixerit.

Et hoc quidem animo iniuriadi, ad Imperatorem remittendus est, ut in L. unica, eodem titulo.

Ad Legem Iuliam maiestatis.

Hic Imperator tractat, qua poena mul- tandi sunt hi, qui crimen læsæ maiestatis comiserunt. Porro, crimen læsæ maiestatis est, quando aliquid, uel contra Imperato- rem, uel Rempublicam molitur ho- mines, Institut. de publicis iudi- ciis.

§. publica iudicia.

Legis Marci
mutis est

EXEGESES TITV.

Ad Legem Iuliam de adulterijs,
& stupro.

Hic titulus satis manifestus est.

Si quis eam, cuius tutor fuerit,
corruperit.

Qua poena is adficiendus sit, hic differit.
De mulieribus, quae se proprijs
seruis iunxerint.

Qua poena, tam mulieres, quam serui,
mulctari debeant, hoc in titulo tractatur.

Ad Legem Iuliam de ui publi-
ca, & priuata.

*Spuria
& ignota*
Hac Lege puniuntur uis publica, id est,
quae sit armis, punitur & priuata, quae absq[ue]
armis sit.

De raptu uirginum, seu uidua-
rum, necnon sanctimonialium.

Qua poena torquendus sit is, qui hone-
stam mulierem rapiat, hic traditur.

De emendatione seruorum.

Hic titulus clarus existit.

De emendatione propinquorum.
Nec hic

LORVM CODICIS.

Nec hic titulus ullam lucem desiderat.

Ad Legem Corneliam, de
Sicarijs.

Hac Lege homicidæ puniuntur, q[ui] sicarij,
id est, cultro ferreo hominem interficiunt,
Instituti de publicis Iudi. §. sicarij.

De his, qui parētes uel liberos
occiderunt.

Titulus planissimus est.

De maleficijs, et mathematicis.

Malefici in presenti titulo dicuntur, qui
malis artibus homines extinguunt. Mathe-
matici uero, hi damnantur, non qui hone-
stissima Mathematicum studia docēt, sed qui
diuinationibus, & aruspycinis homines lu-
dificantur.

De sepulchro uiolato.

Qua poena Sepulchri uiolatores adfici
debeant, hic differitur.

Ad Legem Fauiam, de pla-
giarijs.

Hac Lege puniuntur plagiarij, id est, q[ui] plagiarij
seruos persuadent, ut a dominis fugiant, qui
hominem, quem sciunt esse liberū, emunt,

EXEGESES TITV,

uendantq; , aut pro seruo teneant. Itē, qui liberum emūt, uenduntq; . Item, qui seruū seruamq; , aut inuito, aut insciēte domino, cēlant, uinctum habent &c.

Ad Legem Corneliam de falsis.

fals. Hac Lege punitur qui falsum quid committit, ut qui testamentum uel aliud instrumentum falsum scripserit, signauerit, recitauerit, subiecerit, uel signum adulterinum fecerit, sculpsit, expressit, sciēs dolo malo, Instit. de publi. indi. §. Itē Lex Cornel.

De his, qui sibi adscribūt in testamento.

Is, qui aliquid commodi ex testamento sibi adscribit, in Legem Corneliam, de falsis peccat, ut in hoc titulo uidere licet. Ad dicit uero, quibus modis, quis excusari queat a Lege Cornelia.

De falsa moneta.

Qua poena adficiendus sit is, qui falsam monetam, aut excussit, aut excudi curauit, aut consilium ut ea excuderetur dedit, in hoc titulo dicitur.

Demutatione nominis.

Mutationem

LORVM CODICIS.

Demutatione nominis.

Mutationem nominis fraudulētā prohibitam esse, hic tractatur.

Ad Legem Iuliam, de ambitu.

In hoc titulo prohibetur, ne quis honorem, quo semel functus est, ambiat, poenā daturus, si id faciat.

Ad Legem Iuliam repetundarum.

Hac Lege puniuntur nō, qui cum forent magistratus, prouincialibus, aut uis, aut dolo eripuerunt pecunias, aut uasa preciosa, uestem, frumentum, nummos, quorum omnium reus agitur a Cicerone, Verres ille Siciliae prouinciæ depopulator.

De crimine peculatus.

Huius criminis obnoxij sunt, qui publicam pecuniam, uel rem sacram, uel religiosam furati fuerint, Instit. de publicis iudi. §. item Lex Iulia.

De crimine sacrilegij.

Hic titulus clarus est.

De seditionis, & his qui plebē contra Rempub. audēt colligere.

Et hic titulus satis planus existit.

M

EXEGESES TITV.

Quando civilis actio criminali præiudicet, & an utraq; ab eodem exerceri potest.

4110 *2* *Si civilis* Actio civilis, est quando quis incitatur, & non ad pœnam, & uindictam, agit. Actio criminalis dicitur, quâdo quis de crimine ad pœnam & uindictam in iudicio peritur. Porro, quando actio civilis criminali præiudicet, uide in L. unica, infra eo.

De crimine expilatæ hæreditatis.

Huic crimini obnoxius est is, qui alienam hæreditatem expilat, id est, extenuat, dum uel hæreditas nondum est adita, uel dñi reus ab hærede non adpræhensæ sunt, L. secunda, ff. eodem.

Urbanorum raptorum.

Hunc titulum in Institut. eodem titulo expositum uide.

De crimine stellionatus.

Huius criminis reus agendus est is, qui sibi in aliqua re non constat, & mendacia aperta profert. Porro, hæc accusatio loci sibi uedicat, quâdo nulla alia accusatio, quæ eum qui deliquit, premamus, nobis in præsentia est.

De iniurijs

LORVM CODICIS.

De iniurijs.

Hic titulus manifestior est, quam ut enodandus existat.

De famosis libellis.

Nec hic titulus ullam interpretationem requirit.

De abigeis peculariorum.

Abigei dicuntur animalium fures, latrocullæ. author Vall. lib. vi. cap. CCCXXXIII.

Abigri

De Nili aggeribus non rumpendis.

Qua pœna, aggerum Nili ruptores multari debeant, in hoc titulo dissertitur.

De his, qui latrones, uel alios criminibus reos, occultauerint.

Hic titulus planissimus est.

De requirendis reis.

In hoc titulo tractatur, quo pacto rei requirendi, id est, quærendi sint.

De quæstionibus.

Quæstiones dicuntur cum crimina per tormenta inquiruntur, quando uero, & quomodo homines, per quæstiones ingrendi sint, in hoc titulo agitur.

Quæstiones

M ii

EXEGESES TITV.

De abolitionibus.

Abolitis
Abolitio est accusationis institutio peremptoria, quando uero hæc concedatur, & a quo concedi possit, in hoc titulo dissertitur.

De generali abolitione.

nah abolito
Generalis abolitio dicitur, qua omnes accusationes simul abolentur, quæ a solo principe impertitur, & indulgetur, a qua facta, quando accusatio renouari queat, in hoc titulo comperies.

Vt intra certum tempus criminalis quaestio terminetur.

questio criminalis
Quaestio criminalis, id est, quando de crimine ad poenam & uindictam agitur intra biennium, simul ac lis contestata est, ab soluenda est, L. si infra eodem.

Ad Senatusconsultum Turpilianum.

Hoc Senatusconsultum, locum sibi ueni dicat, quando quis accusationem publicam criminis, causa iam instructa deferit, L. prima infra eodem.

De calumniatoribus.

Hic titulus manifestior est, quam ut meam operam desideret.

De poenis

LORVM CODICIS.

De poenis.

Nec hic titulus a me, quoniam apertus est, ulla interpretatione indiget.

Ne sine iussu principis, certis iudicibus liceat confiscare.

Quid hoc titulo clarius esse possit, non uideo.

De bonis proscriptorum, seu damnatorum.

Et hunc titulum, quia intellectu facillimus est, & me præteritur.

De bonis eorum, qui mortem sibi consciuerunt.

Stupidus est, qui hunc titulum non intelligit.

De sententiam passis, & restitutis.

Quid Iuris in his hominum generibus existat, in hoc titulo tractatur.

Finis libri noni,

M III

LIBER X

De iure fisci.

DE hoc titulo, eodē titulo diximus.
De conueniendis Fisci debitoribus.

Hic titulus satis nulli non expositus, & obuius existit.

De fide instrumentorum, & iure haste fiscalis, & de adiectionibus.

habe f. f. f.
In hoc titulo Imperator tractat de instrumentis, quæ in contractu rerum fiscalium facta sunt. Tum de iure haste, id est, uenditionis rerum fiscalium, quæ hasta in foro posita fiebat, cuius rei memor est Cicero etiā libro officiorum secundo. Porro, in titulo est de adiectionibus, ubi de additionibus legi debet, siquidem agitur de re addita in diem certum. Addicere uero, est licitantē re auferendam permittere, id quod dicimus alioqui de re aliqua emenda deliberare.

ad d. i. i. i. i.
Di. i. i. i.

De uenditione rerum fiscalium, cum priuato communi.

In hoc titulo

In hoc titulo differitur, qui nam res fisco & priuato cōmunis uenundari debeat. Et hac in uenditione, fiscus primas obtinet, ut in L. unica, infra eodem.

Ne fiscus rem quam uendidit, euincat.

Hic titulus satis clarus est.

De his, qui ex publicis rationibus, mutuā pecuniā acceperunt.

In hoc titulo tractatur, quid iuris cū hoc hominum genere, quod a fisco pecuniam mutuam accepit.

Pœnis fiscalibus creditores præferri.

Hic differitur quod creditores ex causa onerosa fisco anteponuntur. Verbi gratia. Petrus ob delictū fisco obstringitur, et idē alijs quoque ex causa maxima obstrictus est, hi certe fisco præualent.

De fiscalibus usuris.

Id est, de usuris, quæ fisco debentur, & usuris, quas fiscus ipse alijs debet.

De sententijs aduersus fiscum latis, retractandis.

Hic titulus per se liquet.

EXEGESES TITV.

De bonis uacantibus, & in corporatione.

na varah.
In hoc titulo differitur, quod bona descendenti ab intestato morientis, non relicto cognato, uel usque ad decimum gradum, si agnatos consideres: uel usque ad sextum, uel ad septimum gradum, si cognatos respicias, ad fiscum recidunt, & hæc bona uacantia appellantur.

De delatoribus.

delatoris
Delatores, in presenti titulo dicuntur ij, qui bona, quæ confiscanda sunt, deferunt, & denunciant, de qua uoce uide Plutarchum in Solone.

De petitis bonorum sublati, constitutio Gregoriana.

In hoc titulo tractatur, quod bona fisco illata, nemini, ut olim constitutum erat, concedi debeant.

De his, qui se deferunt.

Id est, sua bona fisco, & fisci procuratori denunciant.

Si liberalitatis Imperialis socius sine hærede decesserit.

Si Imperator

LORVM CODICIS.

Si Imperator aliquid duobus ex liberalitate quadam imperierit, uno uita functo, nec relicto filio, id quicquid est, quod ab Imperatore acceperunt, ad solum superstitem recidit.

De thesauris.

Hic titulus clarus est.

De annonis, & tributis.

In hoc titulo differitur de annonis, & tributis, quæ Cæsari penduntur. Anna est proventus omnium rerum totius anni. Tributum auro & argento uertitur.

De Indictionibus.

Asconius Pedianus quondam tria genera pensitationum fuisse scribit, Canonem, Oblationem, & Indictionem, quæ tria genera Cicero in tertia Verrina his uerbis complexus est. Sic enim inquit, de Sicilia loquens, quando illa frumentum quod deberet, ad diem non dedit. Ecce Canonem: quando id quod opus esse putaret, non ultro pollicita est, ecce oblationem: quando id quod imperaretur recusauit, ecce Indictionem: hæc ille. Porro, indictio appellata est, quod anniuersarijs diplomatis indicitur. Cæterum Budeus, Indictio inquit, est, quam taleam uocamus, antiqui colla-

*Canonis
oblatio
indictio*
M v

EXEGESES TITV.

tionem uocabant. Cicero etiam collectam
dicit, Græci *ἐκτασις* appellant, & symbolū.

De superindicto.

Id est, accessione, ultra indictionē facta.

De exactoribus tributorum.

Hic titulus manifestus est.

De superexactoribus.

Et hic titulus planus existit.

De capiendis, & distrahendis pignoribus tributorum causa.

Et hunc titulum, quando satis apertus
est, prætereo.

De APOCHIS publicis, & de de scriptionibus Curialium, & de distributionibus ciuilibus.

Quid APOCHÆ sint, diximus supra in ti
tulo de fide instrumētorum: quid uero Cu
riales sint, etiā supra à me satis superq; ostē
sum est.

De Canone largitionum titu lorum.

Id est, de largitionibus prouincialibus,
quæ fisco præstantur. Ne operæ

LORVM CO DICIS.

Ne operæ a collatoribus exi gantur.

Ex L. unica huius tituli, quid sibi titulus
uelit, facile intelligitur.

De immunitate nemine con cedenda.

Nemo immunis, uel a tributis penden
dis, uel ab alijs muneribus subeundis esse
debet.

De cōditis in publicis horreis.

Hic titulus liquet.

Vt nemini liceat in emptione specierū, se excusare, de mune re siconiæ.

In hoc titulo Imperator tractat, nemini
licere se excusare ab emptione specierum,
id est, frumentorum, hordeorum &c. qui
bus urgente necessitate utēdum sit. Porro,
pro siconiæ, Alciatus legendum esse docet
sitocomiæ. Est uero sitocomia nomen ma
gistratus, qui frumenta, & annonam cu
rabat, & *τῶν σιτῶν*, id est, frumentum, &
νομίζειν, id est, curare.

EXEGESES TITV.

De collatione donatorum, uel
releuatorum, aut translatorū,
seu adæeratorum.

4. donata
Sub Imperio Antiochi Imperatoris, quæ
dam prædia releuata erant & Canone: alia
erant donata immunitate, ut nihil pende-
rent. Alia trāslata in aliū fortassis, qd̄ prior
nihil solueret. Alia etiā fuisse adærata, id est,
ære æstimata, hoc est, quod a frumentaria,
aut uinaria, speciariaq; præstatione ad æra-
riam, id est, pecuniariam redacta erant. Cæ-
terum, Antiochus statuit, ut id generis præ-
dia, aliquid certi, & pro præterito & futuro
luerent, id quod Imperator in L. unica ap-
probat, nullo priuilegio reluctantæ.

De collatione æris.

In hoc tit. Impera. decernit, ut p̄ uiginti
libris æris, unus auri solidus aureus pēdāt.

De discussoribus.

inquisitores
Id est, inquisitoribus, & æstimatoribus
facultatum hominum.

De Decurionibus, & filijs eorū,
qui decuriones habētur, et quib.
modis a fortuna curiæ liberētur.
Valla

LORVM CODICIS.

Valla, libro Elegantiarum sexto, In muni-
cipijs autem, inquit, ut mihi quidem uide-
tur, idem est Decurio, qui Romæ Senator. *Decurio*
Nam qui in Senatu & consilijs Reipublicæ *Quator*
municipalis esse poterāt, Decuriones erāt:
hæc ille. De his ergo in hoc titulo dicitur.

Si seruus aut libertus ad Decu-
rionatum aspirauerit.

Quid in casu fieri debeat, hic differitur.

De prædijs Decurionum sine
decreto non alienandis.

Hic titulus manifestus est.

Quando, & quib. quarta pars
debetur ex bonis Decurionū,

& de modo distributionis
eorum.

Hic titulus quoq; apertus satis existit.

De imponenda lucratiua de-
scriptione.

In hoc titulo Imperator differit de onere
descriptionis, id est præstationis quatuor
filiquarum, quæ imponitur, cum Curialis
rem soli lucratiuo titulo, uel tradidit, uel re-

EXEGESES TITV.

liquit ei, qui non eiusdem loci ordinisq; est,
in eadem ciuitate.

De præbendo salario.

Cui salarium præbendum sit, ex Iurib. Rei
pub. hic dicitur.

Si Curialis, relicta ciuitate, rursus
habitare uoluerit.

Quid hac in specie fieri debeat, hic docet.

De municipibus, & originarijs.

De municipibus, supra in libro primo,
multa diximus.

De incolis, & ubi quis domici-
lium habere uidetur, & de his,
qui studiorum causa, in aliena
ciuitate degunt.

Hic titulus satis liquet.

De muneribus, & honoribus
non continuandis inter patrem
& filium, & de interuallis.

Hoc titulo, nihil apertius esse posset.

De muneribus patrimoniorum.

Id est, de officijs, quæ subeunda sunt pro
pter patri-

LORVM CODICIS.

pter patrimonialia & possessiones, quæ quis
alicubi habet.

Quemadmodum Ciuilia Iura indicantur.

Hic titulus liquet.

De his, qui sponte publica
munera subeunt.

De his, qui a principe uacatio-
nem acceperunt.

De uacatione publici muneris.

Hi tituli tres, clariores sunt, quam ut a me
illustrandi sint.

De decretis Decurionum sup
immunitate concedenda.

Quibus personis Decuriones immunitatem
præstare possint, in hoc titulo ostenditur.

De excusationibus munerum.

Quibus ex causis se quis a muneribus, &
officijs publicis excusare possit, hic tradit.

De quibus muneribus, uel presta-
tionib. nemini liceat se excusare.

Qui ætate, uel professione se excusant.

EXEGESES TITV

Qui morbo se excusant.

De his, qui numero liberorum,
uel paupertate, excusationem
meruerunt.

De professoribus, & medicis.

De athleticis.

Hi tituli ordine collocati, per se satis quod uel
lint, ut nihil dicam, ostendunt.

De his, qui non impletis stipen-
dijs, sacramento soluti sunt.

In hoc titulo differitur quando, & a quibus
muneribus milites non in expeditione de-
gentes, necdum stipendijs impletis, exau-
torati excusantur.

Quibus muneribus excusan-
tur hi, &c.

Hic titulus satis manifestus est.

De libertinis.

Libertini, a muneribus excusantur.

De infamibus.

In hoc titulo de iure infamium dicitur, si quis
de iij, neq; a Curialibus, neq; Civilibus, neq;
alijs mune-

LORVM CODICIS.

alijs muneribus uacationem habent. Quā-
do ita iure cautum est, quod uel poena, uel
delictum nulli immunitatem impertiat, L.
relegatorum §. pri. ff. de interdicit. & relega-

De reis postulatis.

In hoc titulo habes, quod reus, hoc est,
de aliquo crimine postulator, si se non pur-
get, ad honoris fastigiū ascendere nequeat.

De his, qui in exilium dati, uel
ab ordine moti sunt.

An illi a muneribus immunes sint, in
hoc titulo tractatur.

De filijs familias, & quēadmo-
dum pro his pater teneatur.

Hic titulus, ex suis uerbis intelligi potest.

De periculo successorū parētis.

Hoc est hæredum, qui parenti succedunt,
Verbi gratia. Si patre uiuo, filius aliq; mu-
nere fungatur, tunc tam pater, quam hære-
des eius obstringuntur, ut in L. unica, hic
decernitur.

De mulieribus, in quo loco mu-
nera sexui congruentia, uel ho-
nores agnoscant.

Hic titulus satis liquet.

EXEGESES TIT V.

Delegationibus.

A quibus muneribus legatus immunis sit
in hoc titulo differitur.

De excusationibus artificum.

Scilicet, a muneribus personalibus.

De potioribus ad munera no- minandis.

Quid hoc titulo apertius esse possit.

Si propter inimicitias creatio facta sit.

Ad munus scilicet aliquod, appellationi lo-
cus esse potest.

Desumptuum recuperatione.

Si quis ad munus electus, habet quo se
excuset, sumptus quos in litem fecit, ab eo
qui eum elegit, recuperare potest.

Si post creationem quis de- cesserit.

Onus obeundi honores ad hæredes non
transfunditur.

De tabularijs, scribis, locogra- phis, & censualibus.

Tabularij, tabelliones alioqui dicuntur: lo-
gographi

LORVM CODICIS.

gographi, qui libros rationū scribebāt, di-
cebantur: uel, ut Amonius author est, qui
acta iudiciaria scribūt. Censuales uero dici
uidentur, censuum, & redditū scribæ.

De susceptoribus, & præposi- tis, & archarijs.

Susceptores sunt ἀποδκται, qui & ἀποδ-
κτῆρες dicuntur, & ἀρχαριοι ab antiquis coa-
ctores appellantur. ἀρχαριοι, id est, ar-
genti exactores. præpositi, qui præsunt su-
ceptoribus: archarij, qui præsunt arcgeriū
publicarum.

De ponderatoribus, & auri illatione.

In hoc titulo differitur, quod aurū fisco
inferendū, primo omnīū pōderari debeat.

De auri publici persecutorib.

Persecutores, sunt q̄ Græce ἐκδικηταί
dicuntur, quorum munus est iudicio expe-
riri contra eos, qui aurum, uel pecuniam,
uel argentum Reipub. debent, ita Budeus,
ne quem sua gloria fraudem, exponit.

De his, quæ ex publica colla-
tione illata sunt, nō usurpādis.

EXEGESES TITV.

In hoc titulo Imperator prohibet usurpationem rerum ad Rempublicam pertinentium.

De auro coronario.

Aurum coronarium Aurum coronarium hoc erat, quod ciuitates, & oppida nouis Imperatoribus offerrebant, sub coronarum specie, sepe ab optimo quoque principum Italiae ac prouinciarum condonatum, uide Aelium Spartianum in Adriano.

De lenarchis.

Lenarchae *ἐπὶ τῶν ἀρχῶν* dicuntur, qui disciplinae publicae & corrigendis moribus praeficiuntur, *ἀρχὴ* τῆς ἐπὶ τῶν ἀρχῶν, id est, pace, & *ἀρχὴ*, id est, principem, seu praefectum sonat.

De argenti pretio, quod thesauris infertur.

In hoc titulo Imperator decernit, quo pacto argentum pro auro dari possit.

Nam statuit, ut decem aurei pro una argenti libra dentur,
L unica, infra eodem.

Finis libri Decimi.

Liber XI.

LORVM CODICIS.

LIBER XI.

De nauticarijs, seu naucleris, publicas species transportantibus. Et de tollenda lustralis auri collatione.

In hoc titulo Imperator tractat quid iuris sit, cum naucleris, qui publicas species, id est, species fisci transportant, uel Romam, uel ad curiam Caesaris. Porro, de tollenda lustralis auri, id est, quod opinor, singulis lustris datum est, collatione in Legibus nihil reperio.

De praedijs, & omnibus rebus nauiculariorum.

Hic titulus exegei non indiget.

De nauibus non excusandis.

Nimirum ab oneribus ferendi res quibus Reipub. subuenitur.

Ne quid oneri publico imponatur.

Quid hoc titulo clarius?

N III

EXEGESES TITV.

De naufragijs.

Quid Iuris cum naufragijs sit, hoc in titulo dicitur.

De metallarijs, & metallis, & procuratorib. metallorum.

Metallarij, qui metalla e terræ uiscerib. effodiunt, dicuntur: procuratores, qui & metalla exigunt, & adseruant.

De murilegulis, & gineciarijs, & procuratoribus gynęci, & de monetarijs, & bastagarijs.

Murileguli dicuntur, qui legunt murices, pisces, qui in medijs faucibus habent purpurę florem tingendis expeditum uestibus, Plin. author lib. IX. cap. XXXVI. Gynęciarij, opinor, erant, qui mulierum uestes tingebant, aurabantq; dicti & ῥοῦντορες, id, est a scemina. Monetarij dicuntur quoq; q; textriini quodā officio fungebantur. Bastangarij fortassis ij fuerunt, qui uestes ad tincturam ferebant, referebantq; Casaζω enim fero significat.

De uestibus oloberis, & auratis, & de intinctione sacri muricis.

Bartholus

LORVM CODICIS.

Bartholus legit de olobaris uestibus, id est, uestibus ob aurum intextum grauib. Et hanc lectionē nec Alciatus damnat. Porro, quod dicitur de intinctione sacri muricis, ideo dicitur, quod murice tincta uestis insigne erat Imperatorum, ut testatur Lampridius in Alexandro.

De fabricensibus.

Fabricenses opinor dicuntur, qui faciunt publica arma, & publicas machinas.

De ueteris numismatis potestate.

Hic titulus liquet.

Nulli licere in frenis, & equestribus sellis, & in baltheis margaritis, & smaragdos, & hyacinthos aptare, & de artificibus Palatinis.

Et hic titulus facile intelligi poterit.

De classicijs.

Id est, de hominibus destinatis ad classes, id est, naues ducendas.

De Curialibus urbis Romę.

Curiales dicuntur eiusdem curię homines.

De priuilegio corporatorum urbis Romę.

N iiii

EXEGESES TITV.

innovati Id est, incolarum & civium urbis Romæ.

De pistoribus.

Hic titulus facilius est, q̄ ut exponēdus sit.

De suarjs, & susceptoribus
ni, & cæteris corporatis.

Suarj, id est, suum & porcorum uendito-
res. Susceptores. i. coactores uini, &c.

De collegiatis, & chartopatriis,
& nummularijs.

In hoc titulo tractat de collegiis .i. ciuitatis
collegij & sortis hoibus: & de chartopra-
sic em in tit. legendū est. i. chartarū & papy-
riuenditoribus, **Χαρτῶν** em chartā sonat, &
πυροπόλεως uēdo, nūc papyropolē uocant.

De studijs liberalib. urbis Ro-
mæ, & Constantinopolitanæ.

Hic titulus clarus est.

Dehonoratorum uehiculis.

Id est, uehiculis uirorū honoribus insigni-
ter excellentium.

De priuilegijs urbis Constantinopolitanae.

Hic titulus clarus est.

Demetro

LORVM CODICIS.

Demetropoli Beryto.

Berytus metropolitana urbs est, cuius Dionysius meminit.

καὶ τὴν ὠκυγίνην, βιρὺτα τ' αἶον ἑρηνήν.

De Canone frumētario urbis
Romæ.

Id est, annua pensatione frumētaria ur
bis Romæ.

De frumento urbis Constanti-
nopolitanae.

Hic titulus clarissimus est.

Deannonis Ciuilibus.

Id est, a ciuibus præstandis.

Demendicantibus ualidis.

Qui mendicant, tolerandi non sunt.

De nautis Tyberinis.

Id est, de nautis in Tyberi uersantibus.

Defrumento Alexandrino.

Hic titulus per se satis constat.

De Alexandria primatibus.

De priuilegijs primatū Alexandriæ, in hoc
titulo differitur.

N v

EXEGESES TITV.

De iure Reipublicæ.

Hic titulus satis patet.

**De administratione rerum
publicarum.**

Nec hic titulus lucem desiderat.

De uendendis rebus ciuitatis.

Ethic titulus notissimus existit.

De debitoribus ciuitatum.

*Hic titulus illustrior est, quam ut ullam uer-
borum lumen requirat.*

De periculo nominatorum.

*In hoc titulo Imperator agit, quid periculi
ei, qui ad fauorem aliquem nominatus est,
immineat.*

**De periculo eorū, qui pro ma-
gistratibus interuenerunt.**

*Id est, de periculo eorum, qui interce-
dunt pro ijs, qui honoribus ornantur.*

Quo quisq; ordine conueniatur.

*Cum plures eādem rem administrant,
& quo pacto, & quo ordine conueniri de-
beant, an in solidum, an quilibet pro sua
parte quam gessit, hæc summa tituli est.*

Ne quis

LORVM CODICIS.

**Ne quis inuitus actū Reipub.
gerere cogatur.**

Hic titulus liquet.

**Sumptus iniuncti muneris
ad omnes collegas pertinere.**

Hic quoq; titulus manifestus est.

**De his, qui ex officio quod ad-
ministrarunt, conueniantur.**

Hic titulus quoq; patet per se.

**De solutionibus, & liberatio-
nibus debitorum ciuitatis.**

*Quid multa hic dicam? Nihil est quod in
hoc titulo alicui serupulum inijcere possit.*

**De spectaculis, & scænis, &
lenonibus.**

*In hoc titulo Imperator uult spectacula
facta testā, quod aiunt, seruari. Lenocinia
uero, a nullo exerceri uult, L. si. eodem ti-
tulo inferius.*

De expensis ludorum.

Hic titulus interpretationem nō desiderat.

De aquæductu.

De priuilegijs eorū, per quorū fines aquæ

EXEGESES TITV

per ductu
ductus ineant, & qui illis præfati sunt, in hoc titulo disputatur. Porro, aquæ ductus, est meatus quidam subterraneus, per quem aqua fluit, & ducitur.

Degladiatoribus.

rego gladiat
Gladiatores omnino prohibentur ab Imperatore. Porro, de origine gladiatorum ita scribit Iulius Capitolinus. Multi dicunt apud ueteres, hanc deuotionem contra hostes factam, ut ciuium sanguine litato, specie pugnarum fortunam satarent. Alij hoc literis tradunt, quod uerisimilius credo, ituros ad bellum Romanos, debuisse pugnas uidere & uulnera & ferrum, & medios inter se coeuites, ne in bello armatos hostes timerent, aut uulnera & sanguinem perhorrescerent. Hinc mos tractus uidetur, ut Imperatores ad bellum proficiscētes, munus gladiatorum darent.

De uenatione ferarum.

Quæ feræ inter uenandum persequi possint, hic dicitur.

De Mauinia.

Canina
Alciatus mauima legit, At mauima, Sui da authore, festiuitas est, quæ sit Romæ Maio mense. Nam Romani maximam urbem adeuntes Hostiam, inter aquas uoluptatibus incumbēbant, inuicem se inuadentes, quam solen

LORVM CODICIS.

quam solennitatem, sustulit Anastasius Imperator.

*V*t armorum usus, inscio principe, interdictus sit.

Nulli inscio, & inconsulto Imperatore, arma mouere licere, hic dicitur.

De agricolis, & censitis, & colonis.

De priuilegijs agricolarum, dum, uel stationibus, uel messi, uel uindemiæ incubunt, hic dicitur. Tum, quando agros uendere possint agricolæ. Porro, censiti, ut ego quidem existimo, dicuntur, quorum agris census impositus est. Cæterum coloni, & colendis agris, hic dicuntur.

Exempli
Colonij

De capitatione ciuium censibus eximenda.

Capitatio dicitur tributum, quod a singulo quoque capite quondam exigebatur. Ab hac ciues Romani ab Imperatore liberantur.

Capitatio

In quibus causis coloni, dominos accusare possunt.

Hic titulus satis clarus est.

De colonis Palestinis.

EXEGESES TITV

palæstina

Palæstina est prouintia Syriæ, consuetudine Arabiæ, uide Pomponium Melam libro primo, capite undecimo.

De colonis Thracensibus.

Thracia

Thracia est regio proxima Scythiæ, & Ponti littoris fronte, usque ad Illyricos penitus remissa, regio nec cælo læta, nec solo, & nisi qua mari propior est, infœcunda, frigida. Eorumque quæ seruntur, maligne admodum patiens. Hæc ex Põponio Mela in lib. XX. ascribere libuit, quod ad titulum intelligendum non nihil faciant.

De colonis Illyriacianis.

De Illyria supra dictum est.

Vt nemo ad suum patrociniũ suscipiat rusticanos, uel uicos eorum.

Hic titulus apertissimus est.

Ne rusticani ad ullũ obsequiũ deuocentur.

Ethic titulus satis patet.

Non licere habitatoribus Metrocomiæ loca sua &c.

Alciatus in hũc titulũ hoc annotauit. Scire debemus

LORVM CODICIS

debemus, eos qui in ciuitatibus habitabāt, capitationibus non fuisse suppositos: qui uero ruri erant, contra, ut ex præcedentis tituli prima cõstitutione probatu facile est. Sed quia erant pagi quidam, qui licet ciuitatum nomine censerentur, uillis tamen nobiliores erant: & propterea, qui in his habitabant, capitatione etiam ipsi exuebantur. Negat Imperator se passurum, ut in his pagis cæteri admittantur, ne fraus fiat fisco. Intelligo igitur per Metrocomiam pagos honeste maiores, qui paulum infra urbis dignitatem sunt: hæc ille. Porro, Budeus in posterioribus annotationib. hæc annotauit. Sic est metrocomia inter uicos, ut metropolis inter urbes, & suisque coloniis agnoscitur.

Vt nullus ex uicarijs, pro alienis uicariorũ debitis teneatur.

Hic habes ex contractu unius, alterum non obligari, ut est etiã in L. penultima, C. ne uxor pro marito.

De censibus, & censitoribus, & peræquatoribus, et inspectoribus.

Id est, publicis pensitationibus, & censitoribus, id est, censuum impositoribus, & peræquatoribus, id est, de exactoribus cen-

interre

EXEGESES TITV

regtores
protores
suum capitationis. Dicuntur uero peraequa-
tores, quod aequaliter ab omnibus censum
exigant. Porro, inspectores in praesenti ti-
tulo dicuntur ij, quibus est potestas prae-
dia provincialia inspiciendi, an forsitan ali-
qua aut deserta iaceant, aut male colantur.

De omni agro deserto, & qua-
do steriles fertilibus impo-
nuntur.

In hoc titulo tractatur, quid iuris sit cu-
agro deserto, qui alicui nouo possessori ha-
bitandus datur. Tu etiam tractatur, quan-
do steriles agri cum fertilibus compensantur.

De fundis limitrophis, & ter-
ris, & paludibus, pascuis li-
mitaneis & castellorum.

limitrophis
mitanei
Limitrophii fundi dicuntur & limitaneis
limitibus, quod tenerentur eorum possessio-
nes annonam inde prouenientem, ad castra mi-
litum ducere, qui in Imperii limitibus excu-
rabant aduersus barbaros. Porro, ut fundi
limitanei a limitrophis discrepent, Aelius
Laeprius his uerbis indicat, Sola quae ho-
stibus capta sunt, limitaneis ducibus, & ho-
stibus donauit, ita, ut eorum essent, si haere
des eorum

LORVM CODICIS.

des eorum militarent, nec unquam ad pri-
uatos pertinerent, ducens attentius eos mi-
lituros, si etiam sua rura defenderent: hec
ex Alciato. Caeterum, quod in fine tituli
additur, castellorum, ratio Grammatica di-
cat, ut castellis legamus.

De pascuis publicis, & priuatis.

Hic titulus satis liquet.

De fundis patrimonialibus, &
saltuensibus, & emphyteoticis.
& eorum conductoribus.

priuilibus
In hoc titulo agitur de fundis patrimo-
nialibus, id est, proprijs ipsius imperatoris.
Et saltuensibus, id est, fundis, qui in custodia
saltuum sunt. Et de fundis emphyteoticis,
tum de eorum fundorum conductoribus.

De mancipijs, & colonis patri-
monialium, & saltuensium, &
emphyteoticorum fundorum.

Hic titulus apertus existit.

De fugitiuis colonis patrimo-
nialibus, saltuensibus, et em-
phyteoticis.

Et hic titulus liquet.

EXEGESES TITV

De collatione fundorū patrimonialiū, & emphiteoticariorum.

Hic titulus, quia clarus est, a me præteritur.

De fundis rei priuatæ, & saltibus diuinæ domus.

Id est, de fundis fiscalibus, & paludibus diuinæ domus, id est, Imperij Cæsaris.

De fundis, & saltibus rei Dñicæ.

Hic titulus clarus est.

De agricolis, & mancipijs Dominicis, uel fiscalibus Reipub. uel priuatæ.

Nec in hoc titulo, ut aliquid dicā, opus est.

De prædijs tamiacis, & de his qui ex colonis Dominicis, alijsq; liberis cōditionis procreantur.

Alciatus fundos tamiacos esse putat, qui dispensatori publico præstabant annuos fructus uectigales, quibus ille postea in domo Imperatoria dispensabat alimenta. Nam tamiac dispensatorem significat.

De diuersis

LORVM CODICIS.

De diuersis prædijs urbanis, & rusticis templorum, & ciuitatum, & omni redditu ciuili.

Hic titulus satis per se, quid uelit, ostendit. De locatione prædiorum ciuiliū, uel fiscalium, siue templorū, siue rei Dominicæ, uel priuatæ.

In hoc titulo Imperator tractat quid iuris sit in locatione prædiorū ciuiliū. i. ciuitatum; uel fiscalium. i. ipsius imperij; siue templorū. i. ædiū sacrarū; seu rei priuatæ. i. uniuscuiusq; hominis: uel Dominicæ. i. Imperatoris.

De conductoribus, & procuratoribus, siue exactoribus prædiorū fiscalium domus Augustæ.

Id est, ipsius Imperij.

Quibus ad conductionem prædiorū fiscalium. i. ipsius Imperij, accedere non licet. Titulus hic est facilis.

De collatione fundorum fiscalium, uel rei priuatæ, uel Dominicæ, uel ciuitatis, uel templi.

EXEGESES TITV

Quid hoc in titulo apertius esse possit?
De priuilegijs domus Augu-
stae, uel rei priuatae, & quarum
collationum excusationem habet.

Nec hic titulus ullam exegesis requirit.

De grege Dominico.

Id est, grege pecudum ipsius Imperatoris.

De palatijs, & domibus Do-
minicis.

Id est, locis in quibus Imperator comoratur.

De cupressis ex luco Daphnes,
uel Perseidos per aegyptum non
excidendis uel uendendis.

apud
Daphnae Antiochie in Syria suburbanum
est, quod lxxx. stadiorum ambitu clauditur,
ut scribit Strabo, in eo erant spectatissimae
lauri, auctore Ausonio, unde & nomen sum-
psit. Addit Philostratus, alibi isolitas in eo
nasci cupressos, in memoriam Cyparissi, quem
Apollo dilexit, cui ille lucus est sacer. Per-
seidis autem luci rara est admodum apud au-
thores mentio. Haec ex Alciato adferre li-
cuit, quae ad titulum intelligendum, pluri-
mum momenti adferent.

Liber xii.

LORVM CODICIS.

LIBER XII.

DE dignitatibus.

Hic titulus clarus est.

De praetoribus, & honore
praeturae, & collatione, & gle-
ba, et clauis, & folli, & septem
solidorum functione sublata.

Intellige hunc titulum de praetoribus mi-
litaribus. Caeterum, ut hunc titulum ad ple-
num intelligas, uerba Alciati adscribam, qui
non facile, inquit, reperies quid gleba, cla-
uis, folli, & septem solidorum functio sit:
quare existimo, quoties aliquis praeturam
inibat, intelligo autem militare, solitos fuisse
se provinciales, seu quoscunque alios, in ma-
gistratus initio, illi collationem quandam,
seu munus septem solidorum conferre, quod
quidem munus mixtum erat. Vtebantur,
& fortassis solennibus dationibus, ut gle-
bam, clauem, follem darent, quas omnes haec
Imperatoria constitutio antiquauit: ferebant
autem glebam, uel propter auertendam carita-
tem penuriamque, ut memor esset praetor, ita

O iii

EXEGESES TITV.

res curare, ut annonæ ratio salua esset, uel
etiam, ut ipse in administratione ita se gere-
ret, ut omnes accepisse uideretur aruū pro-
gleba. Clauem uero idcirco dari credendū
est, quoniam ea signum libere potestatis,
& dominij in rebus acquisiti, qd unq; nec
nostri Iurisconsulti prætermisere. At folli-
a ut ad ostendendā potentiam præstabantur,
sicut legimus missam ad se ab Dario pilā in-
terpretatum fuisse Alexandrum Magnum,
uel sane eum militarium rerū habere pote-
statem, hæc ille. Alia, quæ in hunc titulum
uit ille doctissimus scribit, in annotationib;
triū posteriorum librorū Codicis repient.

De Consulibus & non spargē-
dis ab his pecunijs, & de præ-
fectis, & magistratibus militū,
& patritijs.

Utriuusque studiosus intelligat quid mo-
ris fuerit in pecunijs spargēdis. En Vopisci
uerba in Aureliano subscribam, Vidimus
proxime consulatū Furij Placidi tanto au-
bitu in circo editū, ut non premia dari au-
rigis, sed patrimonia uideretur. Cū daren-
tur lineæ subsericæ, lineæ paragaudæ, da-
rentur etiā equi ingemiscenibus frugi ho-
minibus. Factum est enim, ut iam diuinitatū
sit, non

LORVM CODICIS.

sit, nō hominum consulatus: hæc ille. Por-
ro, quod in titulo est de patritijs, nolo iuue-
nis intelligat illos patritios, qui ex Senato-
rij ordinis uiris progeniti sunt, ut est apud
Liuiū li. pri. ab urbe: sed de patritijs mul-
to maioribus, ut qui non ex successione de-
bita, sed à principe creati solebant.

De præfectis prætorio, siue ur-
bis, & magistris militum in di-
gnitatibus exequendis.

De illis magistratibus in lib. primo a me
κατακόπος dictum est.

De præpositis sacri cubiculi, &
de omnibus cubicularijs, et pri-
uilegijs eorum.

Hic titulus nulli non expositus est.

De quæstoribus, & magistris
officiorum, & comitibus sacra-
rum largitionū, et rei priuatæ.

Hic titulus, quia apertus est, a me silentio
præteribitur.

De primicerio, & secundicerio
& Notariis.

O IIII

EXEGESES TITV.

imicerius
trivius
Primicerius, authore Alciato, notarius principis dicitur, & honore inter notarios primus. sicut sequens dicitur secundicerius, *κρῖος* enim ceram significat, *κρῖον* tabulam ceratam, in qua antiqui scribebant. Ab huiusmodi igitur tabulis dicti sunt primicerij.

Ut dignitatum ordo seruetur.

Hic titulus per se patet.

De magistris sacrorum scriniorum.

In hoc titulo Impator refert privilegia magistrorum sacrorum scriniorum Caesaris, hoc est, *τῶν ἀρχιερατικῶν*, ut Græci dicunt, id est, observatorem pecuniæ principis, Cæcero custodes vocat.

De Comitibus consistorianis.

Id est, de Comitibus consistorij Caesaris.

onistoria
quistalia
At consistoria dicuntur archiva Caesaris, & Imperatoris Palatinæ domus, quæ etiam vocantur Augustalia.

De Comitibus, et tribunis scholarum.

gole
In hoc titulo tractatur de Comitibus et tribunis scholarum, i. locorum, in quibus tyrones ad opera bellica exercentur.

De comitibus

LORVM CODICIS.

De Comitibus rei militaris.

Id est militum. Obserua in his titulis varia genera Comitum.

De Comitibus, et archiatris

sacri palatii.

Id est, de Comitibus, & medicis, qui in aula Imperatoria versantur.

De professoribus, qui in urbe

Constantinopolitana docentes,

ex Lege meruerunt Comitum.

Id est, honorem Comitum, hic tit. planus est.

De silentariis, et Decurionibus eorum.

Alciatus ex Procopio ita annotavit. Procopius, inquit, ad ea quæ getis sunt in palatio, ministrum, silentarium vocant, sicuti domesticum, arcanorum principis conscium. Porro, Decuriones dicuntur, primarii Caesarum consilarii.

De domesticis, et protectoribus.

Domestici, ut iam dictum est, dicuntur arcanorum principis consilij. Protectores di

O v

EXEGESES TITV.

euntur, qui ornati stipant latus principis.

De præpositis laborum.

Varia est huius tituli lectio. Sunt qui legunt, ut uulgo legitur, de præpositis laborum, ut intelligamus omnes ministros domus Imperatoris. Sunt qui eulaborum legant, *Ευλαβίας* uero, auctore Suida, negotiorum susceptorem significat. Accur. annotauit & labar legi. Et Alciatus scribit labarum esse speciem vexilli alijs nobilioris, quod ante Imperatores feratur. Denique sunt, qui legant de præpositis libellorum, hæc annotare libuit, ut lectori coniectandi ansam præberet.

De proximis sacrorum scrinio rum, cæterisque, qui in sacris scri niis militant.

Sunt qui tradant tria scriniorum genera quondam fuisse: epistolarum, libellorum, cõuentionalium, & cognitionum, & rationariorum, & de præpositis omnibus horum scriniorum in hoc titulo tractari, id quod mihi non profus displicet. Scrinia sunt plutei & armaria, quibus cõmentarii & libelli, literariaque monumenta cõcludi solent: uide Budeum in prioribus annotationibus. Pãdecta. Iuris Ciuilis.

De agentibus in rebus.

Qui dicuntur

LORVM CODICIS.

Quid dicantur agentes in rebus, ostendit Imperator inferius in L. secunda, de curiosis, & stationariis, in qua Lege, ut obiter hoc moneam, euectiones publici cursus dicuntur diplomata, uel chartulae signo principis obsignatae, uel tesserae, quibus agnitis, quæ *ἑταῖροι* dicuntur, hoc est, præsides, & alij magistratus, præfectique uehicularum cum equis publici cursus accommodabant. Budeus in posterioribus annotationibus Iuris Ciuilis.

De præpositis agentium in rebus.

Id est, qui præsunt agentibus in rebus.

De principibus agentibus in rebus.

Bartholus hic annorauit principes agentium in rebus, appellari eos, qui palmam laborum meriti per defluxum xxv. annorum, per principem quieti traditi sint, ut infra L. i. et in.

De curiosis, & stationariis.

Alciatus scribit curiosos hic appellari, quod cõmissa in curia principis, uel in comitatu pre sidum, per omnes prouincias retulerint ad præfectos, & inde nomẽ supsisse. Porro, stationarios, idẽ Alciatus refert per his accipi debere, quod stationariorum militum debita deferat.

EXEGESES TITV.

De Palatinis sacrarū largitionū & rerum priuatarum.

Palatini
privatarum
moderari
latini sac
largitionum
Alciatus ex Græco quodam Iuris interprete, hæc annotavit, Græcus legum interpres, Palatini, inquit, cōmuniter dicuntur oēs habitantes in palatio, alij quidē semper in domo Augusti perseverantes, qui comitatus dicuntur. Comitatus autem locū appellant, in quo vitam ducebat Imperator. Qui vero in provincias mittebantur, dicuntur Mittēdarii, & mittēdo: hæc ille. Porro, Palatini sacrarum largitionū mihi dici videtur ij, qui aut stipēdia erogant, aut qui procuratoriā Reipub. susceperunt. Quod vero additur rerū priuatarum, ego intelligo rerum priuatarum Cæsaris.

De stratoribus.

stratoribus at
stratoribus
Alciatus mavult hic legere stratoribus, ut intelligamus eos, quos princeps uaria necessitate mittit ad provincias, ut nūciant aliquid, quibus tenentur provinciales subinde mutare equos, q̄ celerius eant: vulgus vernacula lingua, equitantes, principis famulos uocat. Porro, stratores dicebantur milites, qui castra præbebant, ut loca accommodiora ad traducendū exercitum facerent, de quibus Vegetius libro secundo.

De castren

LORVM CODICIS.

De castrensibus, & ministerianis.

Alciatus hūc titulum rectius inscribi putet de castrensibus ministris, de quorum officio Lāpridius in Alexandro ita scribit, Aulicum, inquit, ministeriū in id contraxit, ut essent tot homines in singulis officiis, q̄ necessitas postularet, ita, ut annonas, nō dignitatem acciperēt, fullones, & uestitores, & pistores, & pincernæ, omnes castrenses ministri: hæc ille.

De Decanis.

Modestinus in libro de rei militaris uocabulis, Decani, inquit, erant decem militibus præpositi, qui nunc caput cōubernij uocantur.

De mensoribus.

Mensores inquit Vegetius & Modestinus, sunt qui in castris ad podissimum dimetiuntur loca, in quibus tentoria figant, uel qui hospitia in ciuitatibus præstant.

De priuilegijs eorū, qui in sacro palatio militant.

Titulus clarus est.

De priuilegijs scholarum.

Id est, militantium in sacro palatio. Nā & schola militum dicitur, Vegetio auctore.

EXEGESES TITV.

Decastrensi omnium Palatino
rum peculio.

Hic titulus manifestus est.

De equestri dignitate.

Et hic titulus multo clarissimus est.

De perfectissima dignitate.

Præses hispaniæ Tarraconensis, & præses
Norici erant perfectissimi tantū, ut hic mul-
tis uerbis Alciatus ostendit.

Qui militare possunt uel non
de seruis ad militiæ dignitatē aspi-
rantibus, & ut nemo duplici mili-
tia uel dignitate, & militia simul,
utatur.

Hic titulus per se satis constat.

Negotiatores ne militent.

Quid hoc titulo apertius?

De remilitari.

In hoc titulo Imperator tractat de rebus ad
milites pertinentibus.

Decastrensi peculio, & præse,
cti annonæ.

Peculium

LORVM CODICIS.

Peculium castrense, est quod a parenti-
bus, uel cognatis in militia degeni donatū
est: uel qd ipse filiusfamilias acquisiuit, L.
si forte, & L. castrense, ff. de castrensi pecu-
lio. Porro, quis prefectus annonæ sit, supra
dictum est, & uide Liuium libro quarto, ab
urbe condita.

De derogatione militaris annonæ.

In hoc titulo tractatur, quo pacto anno-
na militaris inter milites partiatū. Porro,
Vegetius annonas expensas uocat eas fru-
gū pabulicq; species, quas prouinciales mili-
tibus expendunt.

De excusatione, & trāslatione
militarium annonarum.

In hoc titulo tractatur, quomodo cibi
in bello excoqui possint, ut diu durent.

De militari ueste.

Hic titulus clarus existit.

De metatis epidimeticis.

Alciatus legit metatores. Cæterum, me-
tatores sunt milites, qui præcedentes locū
eligunt castris, ut Vegetius author est. At
epidimetrici dici uidentur, qui in urbibus lo-
ca metantur, & in quibus enim idem ualeat, qd
in ciuitatem in rem præsentem uenio. Bus

EXEGESES TITV.

deus in posterioribus annotationibus ita scribit, Meliores, inquit Vegetius, sunt qui ad podissimum, id est, pedum dimensionem dimetiuntur loca, in quibus tentoria figantur, uel quod hospitia in ciuitatibus praestant, hi etiam metatices dicuntur, & metari uerbum et metata in titulo de metatis, in codice. *swm. d. 880*
Graece dicitur, cuius rei maximus erat usus Romanis in castris, ut docet Polybius.

De salgamo hospitibus non praestando.

Salgami appellatio, auctore Alciato, uenit oleum, butyrum, sal & huiusmodi esculentia ad condiendum, atque etiam alia indies necessaria, ueluti ligna, Ausonius, Salgama non hoc sunt quod balsama, cedite odores.

De comineatu.

Comineatus, in praesenti titulo accipitur pro copia & facultate abundandi a militia, ut de Vallam.

De tyronibus.

Hic titulus apertus satis est.

De littoribus, & itinerum custodia.

Et hoc titulo nihil apertius esse posset.

De desertoribus, & occultatoribus.

De desertoribus.

LORVM CODICIS.

De desertoribus, intellige militiae, & occultatoribus, id est, de his, qui occultant alium, qui militiae, & castra deseruit.

De ueteranis.

Hic titulus ut exponatur, opus non habet.

De filiis officialium militarium, qui in bello moriuntur.

Nihil hoc titulo clarius existit.

De oblatione uotorum.

Quomodo uotis promissis principis satisfieri debeat, hoc in titulo traditur.

De numerariis, actuariis, & chartulariis, & adiutoribus, siue scriptuariis, & exceptoribus sedis excelsae, caeterorumque iudicum, tam militarium, quam ciuilium, id est magistratuum.

Numerarius dicitur, qui summas pecuniarum sub calculum uocat. Actuarius, qui acta actionesque calamo praepostero describit, & descripta recitat. Chartularius, qui chartarum publicarum tractatibus occupatur. Sumarius uero, est scriniorum, id est, rerum arcanarum custos. Exceptores militum.

*de desertoribus
occultatoribus*

Numerarius

Actuarius

Chartularius

Sumarius

Exceptores

EXEGESES. TITV.

dici uidentur ij, qui breuiter aliquid & dicta
te annotant.

De cursu publico, & Angarijs, et Parangarijs.

Quid cursus publicus sit, ita ostendit Al
ciatus: Sciendum est, inquit, per dispositos
locos prouinciarum habuisse Imperatores
quosdam equos, qui sumptu publico ale
bantur, ut quoties repentinum aliquid acci
disset, mutatione equorum citissime quo uel
let Imperator posset mittere quęcunq; nun
ciū, uulgus Postas uocat: hæc ille. At uero
apud Persas erat & *αγγαρίων ὑπόμνημα* cursus
percitissimus equitū, ut scribit Herodotus
in octauo, unde nomen Angariæ & Paran
gariæ, sic enim legendum est, pro manat.

De tractatoribus, et statuis.

Tractatores in præsentī titulo dicuntur,
qui tractatorios habent, id est, licentiam ad
ducendi equos in cursu publico, quam Pl
nius in epistola ultima ad Traianum diplo
ma uocat, uide Budeum in posterioribus
annotatiōibus Iuris Ciuilis. Enim uero pro
statuis in titulo, statuis, legendum est, Al
ciato auctore. Sūt uero statua loca, in qui
bus aliquis moratur.

De appar

LORVM CODICIS.

De apparitoribus præfecto rum prætorio, et priui legijs eorum.

Id est, ministris præfectorum prætorio &c.

De apparitoribus præfecti urbis.

De apparitoribus magistrorū militum, et priuilegijs eorum.

De apparitoribus Comitū Orientis.

Hi tituli tres per se clari sunt.

De cohortalibus, et principi bus cornicularijs, ac primi pilarijs.

Alciatus pro cohortalibus, legit cohorta
libus, quod in domestica militia alicuius co
hortis sint. Cæterū, quid cornicularij sint,
indicat Ausonius, dum inquit, Accēsi dice
bantur attributi Decurionibus, hoc est, mi
nistri eorum, quasi ad censum additi, quos
nunc commentarienses, & cornicularios
appellāt. At primipilarij, uel primipilus di
citur Centurio primæ cohortis, auctore Li

P ii

EXEGESES TITV.

in libro septimo. Nā ordo tres partes habebat, quarum unāquāq; primūpilum uocabant, uide Vegetium libro secundo.

De apparitoribus præfecti an-
nonæ.

Hic titulus clarus est.

De diuersis officijs, et apparitori-
bus Iudicum, et approbatoribus
eorum.

Et hic titulus clarus existit.

De exceptoribus, et exactoribus.
De exceptoribus, scilicet, breuiter summæ
tributorum conscriptoribus, & exactori-
bus tributorum.

De lucris aduocatorū, et cōsul-
sione officiorum siue appari-
torum.

Quid iuris sit, si quis ab aduocatis Cæ-
saris, & alijs Cæsarianis officijs occupatis
lædatur.

De primipilo.

Hanc uocem, non ita multo ante expli-
cauimus.

LORVM CODICIS.

Publicæ lætitiae, uel consulum
nuntiatores, uel insinuatores cō-
stitutionum, & aliarum sacrarū
uel iudicialiū literarum, ex descri-
ptione, uel ab inuitis, ne quid acci-
pian immodicum.

Nuncij publicæ lætitiae, uel aliarum
rerum in titulo enumeratorum,
non debēt ab inuitis immo-
dicum accipere, hoc

uult titulus.

FINIS.

P III

Haganox in ædibus Iohannis Secerij,
Anno M. D. XXIX.
Mense Augusto.

